

**Primjedbe vezane za sadržaj Kurikula¹ zdravstvenoga odgoja
te pripadajućih nastavnih materijala i literature preporučene
nastavnicima²**

(sa stajališta filozofije, humanističkih i nekih drugih znanstvenih disciplina)

U Zagrebu, 18. ožujka 2013.

dr. Vida Vukoja

¹ Dalje će se u tekstu rabiti oblik *kurikul* u skladu s preporukom Vijeća za normu hrvatskoga jezika da se rabe *naukovna osnova, nastavni uputnik* ili tuđica u prilagođenom obliku – *kurikul*. (Navedeno je vijeće upozorilo MZOS na svoj savjet, no čini se da taj nije prihvaćen.) <http://savjetnik.ihjj.hr/savjet.php?id=211/>

² Ispričavam se na manjkavome uređenju teksta, no s obzirom na kratkoću vremena ostavljenoga za javnu raspravu (15 dana) i količinu primjedbi, ovo je maksimum koji sam uspjela postići. Za sva pojašnjenja, dostupna sam na: vidalucic2002@yahoo.co.uk.

Čini se nedostatnim otvoriti raspravu o razradi nastavnih jedinica koje su određene kurikulumom koji već po sebi ni u izboru tema ni u odnosu nastavnoga vremena posvećenoga pojedinim temama nema osnove u ukupnosti filozofsko-znanstvenoga skupa spoznaja i podataka niti je ugođen s ukupnosti svjetonazorsko-kulturne klime Republike Hrvatske.

Potrebno je temeljito revidirati kurikulum u području 4. modula ZO-a, i to nužno u suradnji sa stručnjacima iz područja filozofije spolnosti i seksualnosti u oba glavna smjera (tzv. liberalnoj seksologiji i filozofiji spolnosti i seksualnosti utemeljenoj na naravnome zakonu). Istodobno, time bi se riješila i objektivna velika poteškoća koja se u javnosti očitovala kao polarizacija građana u odnosu na sadržaj 4. modula, a proistječe iz nepoštivanja činjenice da pojmovno i normativno u filozofiji spolnosti i seksualnosti postoje dvije *legitimne* struje, od kojih je u ovdje predloženoj programu predstavljena samo jedna (struja liberalne seksologije). Posebice se to odnosi na činjenicu da se desetine tisuća roditelja, gledano sa filozofsko-znanstveničkoga stajališta, s pravom opiru jednostranoj i filozofsko-znanstveno gledajući nevjerodostojno prikazanoj spolnosti i seksualnosti.

Načelne primjedbe vezane za „spolno/rodnu ravnopravnost“

Ne postoji nikakva nužnost zbog koje bi se i u objektivno skućenoj satnici određenoj za obradu spolnosti i seksualnosti, otprilike pola te satnice odvojilo za temu koja se naziva „spolno/rodna ravnopravnost“. Osim toga, ovakav naziv svjedoči o paradigmatškoj neopredijeljenosti autora koji kao da se ne usuđuje govoriti o „rodnoj ravnopravnosti“ (možda zbog očekivanog otpora u javnosti, ili nekog drugog nepoznatog razloga), pa onda ravnopravnost koju želi promicati naziva i „spolnom“. Ne ulazeći u detaljnosti toga inače važnoga pitanja, ovdje će se reći da ako je riječ o društvenoj ravnopravnosti, onda se može govoriti o:

a) rodnoj ravnopravnosti, ako se priklanja paradigmi rodne ideologije u kontekstu društvenih odnosa te odnosa roda i spola po kojemu bi se spol odnosio na biološke odrednice, a rod na društvene odrednice. Kada se prihvaća ta paradigma, sintagma „spolna ravnopravnost“ je besmislica jer biološke odrednice ne mogu biti niti ravnopravne niti neravnopravne u društvenom kontekstu. Biološke su odrednice tada jednostavno irelevantne.

b) Kada se prihvaća paradigma spola po kojemu je spol odrednica čovjeka koja uključuje njegove biološke, psihološke, duhovne, društvene i ine odrednice, onda u se u kontekstu ravnopravnosti društvenih uloga muškaraca i žena (a ne niza rodni uloga), govori o „spolnoj ravnopravnosti“.

Sintagma „spolno/rodna ravnopravnost“, ako ništa drugo, onda barem svjedoči o nejasnoći pojma koji se želi unijeti u obrazovni sustav, a onda i nejasne ciljeve i svrhu. Činjenica je da se takva sintagma („spolno/rodna ravnopravnost“) pojavljuje u javnome prostoru, no to ne znači da je ona i u skladu sa zahtjevima znanstveno valjanoga diskursa u kojemu je jasno što koji termin označava. U pogledu „roda“ i „spola“ u odnosu na pojam „ravnopravnost“ ni u znanstvenome okružju, pa ni u javnome nema sloge. Ipak, u programu 4. modula razrade nastavnih jedinica na tu temu postavljene su kao da postoji znanstveni sporazum te kao da je pojam „roda“ svima poznat i uvriježen. Tome nije jednostavno nije tako. Nasuprot proponenata rodne filozofije (posebice J. Butler), postoje i snažni oponenti takvoga mišljenja (npr. Phyllis Chesler, Roger Scruton,³ baš kao i čitava tradicija filozofije u kojoj do prije nekoliko desetljeća nije bilo traga onoga što zastupaju proponenti roda). Suvremeni oponenti rodno usmjerene filozofije i srodnih društvenih studija, rodni studijama najviše zamjeraju: a) glasnu političku aktivnost bez dostatnih znanstvenih potvrda za svoja

³ Oboje navedenih, kao i brojni drugi znanstvenici (npr. Gerald Steinberg) javno i opetovano upozoravaju kako prodornost ideja kakve npr. zastupa Judith Butler imaju u političkoj obojenosti tih ideja zbog koje ih zbog vlastitoga interesa onda zastupaju određene društvene skupine, a da ne sadrže vjerodostojnu filozofsko-znanstvenu vrijednost.

promišljanja; b) nesloživost ideja koje zastupaju s nalazima biologije, fiziologije, neurologije, medicine, evolucionističke psihologije, kulturne antropologije koji dosljedno pokazuju kako razlike između muškaraca i žena nisu svedive na genitalne razlike, te da „biti muško“ i „biti žensko“ ima značajan utjecaj na društveni položaj muškaraca i žena. O svemu tome nema traga u sadržaju 4. modula.

Istina je doduše da u političkome diskursu⁴ pojam „roda“, „rodne uloge“, „rodno osviještene politike“ ima težinu, no obrazovanje ne može biti u službi politike ili nadahnuo politikom više nego .

Sam sadržaj razrade nastavnih jedinica je neodređen, on čas spominje rod u društvenome kontekstu, a onda ponovo o ravnopravnosti govori u kontekstu muškaraca i žena, majki i očeva u obitelji i sl. (aludirajući na „spolnu ravnopravnost“). Obrazovni bi program kao vrednotu nulte kategorije trebao nastojati održati znanstvenu vjerodostojnost i jasnost, a čitav dio programa koji se odnosi na tzv. „spolno/rodnu ravnopravnost“ nije takav od samog naslova pa do razrade.

Načelno, u pogledu znanstvene nevjerodostojnosti skopčane s ideološkom očitom obojenosti toga dijela sadržaja 4. modula, važno je naglasiti da se u razradama nastavnih jedinica nigdje ne govori o znanstvenoj činjenici da društvene uloge muškaraca i žena *jesu* djelomično i posljedica njihove *biološke* uvjetovanosti. (Čovjekova rodna uloga *jest* motivirana njegovim biološkim spolom, čak i kada se govori u okviru znanosti koja prihvaća termin roda u kontekstu društvenih uloga koje ljudi uzimaju.) Druga vrlo velika zamjerka je da se nigdje ne govori kako se spol *ne* odnosi samo na genitalije te da načelno *nije* promjenjiv.⁵ Čovjekova muškost i ženskost nije svediva na fiziologiju i građu tijela, kako se učenicima sadržajem programa predlaže vjerovati.

Primjeri:

1. Rečenice „Zaključak: Ne postoje muška i ženska zanimanja, sve su to predrasude.“ Teška su prepojednostavljivanja koja učenike dugoročno više zbunjuju nego što im pomažu. Zanimanja su načelno posljedica naših interesa, a ona su opet djelomično doista uvjetovana biologijom i fiziologijom, pa učenicima to treba i reći, kako ne bi stekli dojam da je posve u redu da krhka djevojka kopa kanale, a da muškarac krupne građe može plesati labuda u „Labuđem jezeru“.
2. Iako se spominje da stereotipi „mogu biti i pozitivni“, ipak su prikazani kao negativni konstrukti koje treba odbiti (v. „Uloga i pritisak medija u pubertetu“). Pojednostavljeni prikaz stereotipa, kao ipak načelno negativnih u kontekstu spolnih razlika, čak i ako „u pravilu proizlaze iz bioloških razlika između muškaraca i žene i mogu biti podloga spolnoj diskriminaciji“. Naime, svaka razlika po bilo kakvoj osnovi može biti osnova za diskriminaciju. Ovakvo paušalno spominjanje spolova ostavlja moguću razlog da se ravnopravnost spolova treba postići odbacivanjem svake razlike, pa i ako su biološki uvjetovane (time i neporecive).
3. Rečenice kao što su: „Premda se nekada vjerovalo da razlike u društvenim ulogama žena i muškaraca proizlaze iz njihovih prirodnih razlika, danas znamo da rodna neravnopravnost nema veze s biologijom već je posljedica patrijarhalne kulture u kojoj muškarci uživaju veća prava i mogućnosti nego žene.“ (u „Uloga i pritisak medija u

⁴ Usp. Borić, Rada (ur.; izradio: Centar za ženske studije) (2007) *Pojmovnik rodne terminologije, prema standardima Europske unije*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH. Odmah u uvodu, navodi se kako je svrha *Pojmovnika* da olakša uvođenje rodne terminologije „u hrvatski politički, obrazovni i kulturni prostor“ kao priprema za ulazak u Europsku uniju (kao političku organizaciju). Borić 2007: 5. (*Pojmovnik* se koristi i u pripremi nastavnih jedinica 4. Modula.)

prema standardima Europske unije

⁵ Teške su pogreške prema brojnim osobama učinjene radi vjerovanja da je spol doista samo pitanje fiziologije i biologije, usp. slučaj braće Reimer, te uopće teške posljedice rodne propagande kako ju je u znanosti počeo širiti John Money.

pubertetu“) paušalne su i netočne. U znanstvenoj je zajednici traje rasprava o odnosu bioloških i društvenih razlika između muškaraca i žena, i ne može se reći kako „danas znamo“ da društvene (rodne) razlike između muškaraca i žena „nemaju veze s biologijom“. S druge strane, ono što *sigurno znamo* je rodne razlike *jesu* biološki motivirane, a o tomu se u razradi nastavnih jedinica ne govori, ili se ovlaš spominje, ali bez zadržavanja.

Načelne primjedbe vezane za obradu spolnosti i seksualnosti, posebice „odgovornoga spolnoga ponašanja“:

1. Čitav je program utemeljen **negativno** – kako **spriječiti** spolno prenosive bolesti i neželjene maloljetničke trudnoće, a **nije pozitivno usmjeren**
2. Nevjerodostojno prikazivanje ukupnosti filozofsko-znanstvenih postavki, mišljenja i rezultata, koje se najočitije pokazuje u:
 - posvemašnjem izostavljanju iznošenja postavki naravnoga zakona, podjedanako u a) kurikulu, b) razradi nastavnih jedinica, c) literaturi preporučenoj nastavnicima;
 - spoznaje i implikacije naravnoga zakona u spolnosti i seksualnosti nisu iznesene niti izrijeком niti se igdje u cjelokupnome sadržaju prethodno navedenih a)-c) daje naslutiti da bi autori kurikula i razrada nastavnih jedinica dopustili mogućnost razrada tih spoznaja
3. Iznošenje netočnih, nevjerodostojnih postavki u vezi s religijskim postavkama (**prilog: navodi točnih informacija vezanih za najmnogoljudniju vjersku zajednicu u zemlji, čiji nauk je bitno povezan i s kulturnom tradicijom, što ga čini dvostruko relevantnim za diskurs o seksualnosti i spolnosti**)
4. Iznošenje netočnih i nepotpunih znanstvenih podataka čime se učenike navode da donose pogrešne zaključke u pogledu stavova koje kane internalizirati kao znanstveno utemeljene činjenice te na njima graditi vlastita uvjerenja.
 - Neka mjesta u kojima se očituje navedena primjedba izravno utječu na odluke koje određuju život učenika, takva je vježba „Rukovanje“ u kojoj se u smislu prevencije AIDS-a i drugih spolnih bolesti posve izjednačuju neulazak u seksualnu aktivnost i seksualna aktivnost s prezervativom (v. "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I.")
5. Iznošenje određenih znanstvenih mišljenja kao apsolutnih znanstvenih istina
6. Nedosljednost u promicanju zadanoga cilja na način na koji je predstavljen u samome kurikulu i razradi nastavnih jedinica (**uzdržavanje se predstavlja kao prvi opcija unutar „spolno odgovornoga ponašanja“ a u razradi te teme kroz 5 („Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I.-V.“u srednjoj školi), odnosno 8 nastavnih jedinica (kada se uključe i osnovnoškolske: „Odgaganje spolne aktivnosti i rizici (pre)ranih spolnih odnosa“, „Odgovorno spolno ponašanje, I. i II.“)**)
7. Politiziranje u prikazu tema iz područja spolnosti i seksualnosti
8. Terminološka zbrka i nepoštivanje pravila hrvatskoga jezika i njegova standarda. Dio takvih pogreški, onaj terminološki, dovodi i do pojmovne zbrke, a obrazovanje koje dopušta pojmovnu zbrku prestaje biti obrazovanje:

Ad 1. Čitav je program utemeljen negativno, a ne pozitivno

Tek se uzgred spominju i definiraju pojmovi kao što su čovjekova spolnosti i seksualnost, a jednako je zapostavljen govor o tomu što je dobro i lijepo u čovjekovoj spolnosti i seksualnosti, koje su funkcije čovjekove spolnosti i seksualnosti, što je dobro u

tomu da se upravo iz činjenice čovjekove spolnosti i seksualne aktivnosti rađaju novi ljudi, čemu služi uživanje u seksualnosti (uzimajući u obzir poznati hedonistički paradoks)⁶ i sl.

Program čitavo područje spolnosti i seksualnosti propušta učenicima predstaviti u onomu što pojave iz tog područja *jesu* (pojmovno) i kakve je *dobro* da budu (normativno). S obzirom na količinu literature iz područja filozofije spolnosti i seksualnosti (v. već samo npr. Soble i Power 2008⁵, Soble 2006, Primorac 2003)⁷, taj je propust doista začudan. Naime, program djecu ne obrazuje u smislu da im omogućuje razumjeti vlastitu spolnost i seksualnost, nego se usredotočuje samo na kada i kako ući u seksualnu aktivnost. Takav pristup učenicima ne pomaže razumjeti što uopće spolnost jest (i u čemu se sastoji njihova vlastita spolnost), što je seksualnost (i u čemu se očituje njihova vlastita seksualnost), zašto ljudi ulaze u seksualnu aktivnost (i zašto bi oni trebali ili mogli ući u seksualnu aktivnost), koje su funkcije seksualne aktivnosti (načelno: reprodukcija i užitak) i kako se te funkcije prototipno ispunjavaju; zatim kakvi se sve u znanosti javljaju pogledi na to što je u spolnosti i seksualnosti dobro za čovjeka i kakva se argumentacija nudi za različita stajališta.

Sve su te teme preskočene, a i kada jesu okrnute, onda je to nesustavno, prečesto paušalno ili netočno ili znanstveno gledano nevjerodostojno. Usp. npr. površno i otprilično definiranje spolnosti u uvodnoj aktivnosti nastavne jedinice „Komunikacija o spolnosti“ gdje je više prostora posvećeno definiciji homoseksualnosti, incesta i pedofilije nego pojma spolnosti.

Da bi se doista doskočilo ovoj temeljnoj pogrešci, bilo bi nužno pristupiti *novom ustroju kurikula*, jer ovako učinjen kurikulum, zajedno s postavljenim ishodima ne dopušta učiniti razradu nastavnih jedinica koje bi, uzete skupno ili pojedinačno, odgovarale skupu spoznaja i mišljenja kojima filozofsko-znanstvena zajednica raspolaže i drži relevantnima.

Odgovorno spolno ponašanje u programu se zapravo svodi na ono što NE treba činiti u spolnosti i seksualnosti: NE ulaziti u seksualnu aktivnost dok osoba za to nije spremna, NE imati seksualne odnose bez zaštite. Propušta se učenicima približiti što je u spolnosti i seksualnosti vrijedno i lijepo, zašto je to područje čovjeka uopće važno i zašto je poželjno ozbiljno razmišljati o vlastitoj spolnosti i seksualnosti, koja se svojstva spolnosti i seksualnosti odnose samo na osobne odluke, a koje imaju izravne ili neizravne implikacije i na odnose s drugim ljudima kao i na čitavo društvo; kako da ustraju u uzdržljivosti ako se za nju odluče (s obzirom da se uzdržljivost predstavlja kao prvi dio tzv. odgovornoga spolnoga ponašanja), zašto da uopće uđu u seksualno aktivan život i kada da to učine, što je to vjernost i zašto je vrijedno biti vjeran u spolnosti i seksualnosti, što to znači odgovornost u spolnosti i seksualnosti i sl. Kriteriji koji se nude gotovo se isključivo svode na *sprečavanje* spolnih bolesti i neželjene trudnoće (kada da *ne* uđu u seksualnu aktivnost, a kada jesu aktivni što da *ne* čine), a seksualna aktivnost svedena je samo na njezin tjelesan vid.

Upute koje se u programu gledanome u cjelini učenicima daju u vezi s odgovornim spolnim ponašanjem praktički isključuju mogućnost da osoba čitav život u području spolnosti

⁶ Utilitaristički hedonistički stav prema kojemu postizanje užitka (vlastitoga ali i užitka drugih) vrijedi svakog truda, a o čemu je žarko pisao Henry Sidgwick (u: *The Methods of Ethics*, 1874) osobu koja mu se prikloni prečesto ostavi praznih rukava na kraju toga puta, u što se uvjerio i sam Sidgwick, kao i mnogi prije i nakon njega (npr. Viktor Frankl koji o istome govori u: *Man's Search for Meaning*) koji su utvrdili kako se sreća postiže kao nusprodukt, a gubi se traži li se izravno.

⁷ Alan Soble i Nicolas P. Power (eds.) (2008⁵) *Philosophy of Sex: Contemporary Readings*. Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.

Primorac, Igor (ur.) (2003) *Suvremena filozofija seksualnosti*. Zagreb: KruZak.

Soble, Alan (ed.) (2006). *Sex from Plato to Paglia: A Philosophical Encyclopedia, 2 volumes*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.

i seksualnosti živi zdravo⁸ i zadovoljno⁹ bez hormonalno-mehaničkih sredstava. Takav pristup spolnost i seksualnost prešutno predstavlja kao prijetnju čovjeku ako se žive u svom prirodnom obliku, bez hormonalno-mehaničkih „pomagala“. Potpuno se propušta primijetiti i pozitivno predstaviti činjenicu da postoji i *siguran* i *provediv* način življenja vlastite spolnosti i seksualnosti bez hormonalno-mehaničke podrške u sprečavanju spolno prenosivih infekcija i neželjenih trudnoća, i to upravo ako se dosljedno i u punini primjenjuju sredstva preporučena odgovornim spolnim ponašanjem; to znači ako se dosljedno se u seksualnu aktivnost ulazi kada je osoba dovoljno zrela i kada su okolnosti takve da osiguravaju sigurnost u smislu tjelesnoga, psihološkoga, duhovnoga, društvenoga zdravlja (kako se zdravlje definira u samom 4. modulu) te ako začecje djeteta za njegove biološke roditelje ne znači da ga treba i pobaciti.

Istina je da se npr. u razradi nastavne jedinice „Uloga medija u vršnjačkim odnosima I.“ spominje kako je ljudska spolnost „višedimenzionalna“ i „pozitivna vrijednost“ no nema razrade o tomu što to zapravo znači, što koja od navedenih dimenzija znači (tjelesna, emocionalna, mentalna, a posebice društvena i duhovna) te u čemu je pozitivna vrijednost spolnosti i seksualnosti, tako da te ocjene ostaju paušalne, pa onda i bez obrazovne ili odgojne težine.¹⁰

Ad 2. Nevjerodostojno prikazivanje ukupnosti filozofsko-znanstvenih postavki o spolnosti i seksualnosti:

Naime, filozofija i znanosti prvoga reda o spolnosti govore u mnogo vidova, na mnogo načina i u više znanstvenih disciplina. Općenito govoreći, filozofija spolnosti i seksualnosti govori o:

a) pojmovima iz područja spolnosti i seksualnosti (muško, žensko, spol, brak, homoseksualnost, (ne)naravni spolni čin, masturbacija, snošaj itd.);

b) normativnosti (što je moralno a što nije u spolnosti i seksualnosti, što je dobro ili poželjno itd.).

Filozofijom spolnosti i seksualnosti bave se dvije skupine autora. Jedni zastupaju stajališta pozitivnoga zakona, liberalni su u političkim pitanjima vezanima za spolnost i seksualnost, u pogledu znanstveničkoga razmišljanja priklanjaju se redukcionističko-materijalističko-naturalističkom stajalištu. Drugi zastupaju stajališta naravnoga zakona, konzervativni su u političkim pitanjima vezanima za spolnost i seksualnost, u pogledu znanstveničkoga razmišljanja priklanjaju se personalističko-idealističkom(-supernaturalističkom) stajalištu. Oba su legitimna i živa, i oba imaju literaturu koja se broji u stotinama znanstveno relevantnih radova. (Ovdje se navode samo tri naslova, ali koja su dovoljna da ukažu na množinu propuštenoga: Soble i Power 2008⁵, Primorac 2003, Soble 2006).

Ovaj program posve (podjednako u kurikulu, razradi nastavnih jedinica i literaturi preporučenoj nastavnicima) ignorira i pojmove i normativnost u spolnosti i seksualnosti sa stajališta naravnoga zakona, čime se učenike posve nevjerodostojno informira i ne dopušta im se da na osnovi znanstveno relevantnih informacija formiraju svoje stavove o pitanjima koja se mogu pokazati presudnima za njihov život. O dva primjera ignoriranja postavki naravnoga zakona (o pobačaju i homoseksualnosti govori se u Ad 3., ali to je daleko od iscrpnosti u prikazivanju dubine problema izostavljanja čitave struje razmišljanja o temama kao što su brak, način zaštite od spolnih bolesti i neželjenih trudnoća i drugih, što se ipak prepušta Povjerenstvu koje bi trebalo biti dovoljno kompetentno da i samo prepozna dubinu ovoga

⁸ U svim vidovima zdravlja (tjelesnom, psihološkom, društvenom, duhovnom; već kako zdravlje definira SZO), a posebice bez spolno prenosivih infekcija.

⁹ U smislu užitka i lišenosti straha od neželjene trudnoće koja bi zbog neželjenosti morala završiti pobačajem.

¹⁰ Nastavna jedinica pretpostavlja da samo učenici iznose svoje stavove o navedenim dimenzijama, a ne navodi se u kojem bi smjeru nastavnik mogao ili trebao moderirati nastavnu dinamiku.

problema i, u slučaju da se u njegovu uklanjanju samo ne snađu, potraži pomoć kod relevantnih filozofa koji se bave pitanjima spolnosti i seksualnosti. Samo za ilustraciju veličine ovoga propusta, reći će se da uz enciklopedijski članak „Natural Law“ u Soble 2006, najvećem i najznačajnijem sintetskom priručniku iz područja filozofije spolnosti i seksualnost, stoji stotinjak relevantnih bibliografskih jedinica, a među njima i sljedećih autora: Johna Finnisa (sa Sveučilišta u Oxfordu), Roberta Georgea (sa Sveučilišta Princeton), Karola Woytile (njegovu filozofski spisi), Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe (jedne od najvećih filozofkinja prošloga stoljeća), Germaina Griseza (zaslužnog profesora moralne teologije sa Sveučilišta Mount St. Mary, drugog najstarijeg katoličkoga sveučilišta u SAD-u), Josepha Boylea (sa Sveučilišta u Torontu), Jeromea Neua (sa Sveučilišta Santa Cruz).

Vezano za množinu i vrstu znanstvenih pogrešaka i nevjerodostojnosti, zajedno s primjerima iz literature preporučene nastavnicima v. **Prilog 1.**

Veliki je propust i promatranje spolnosti i seksualnosti u kontekstu zapadne kulture ocrtane samo u onome što se drži lošim u toj kulturi (npr. položaj žena u društvu, utjecaj Crkve na društvene standarde i moral, odnos prema ne-heteroseksualnosti i dr.). Takav stav prema bilo kojoj kulturi temeljito je neusklađen s pozicijom kulture antropologije da svako društvo treba gledati bez predrasuda i kao cjelinu. Osim toga, paušalne su tvrdnje poput one da je spolnost složena i „zbog toga što je kroz povijest bila predmetom različitih društvenih predodžbi, normi i očekivanja“ (u „Komunikacija o spolnosti“). Naime, spolnost je *uvijek bila i sada jest, u svim kulturama* područje podložno normiranju i standardiziranju. Praktički se ne poznaje društvo čija struktura međuljudskih odnosa ne leži prije svega na rodbinskim odnosima, a oni su utemeljeni upravo na činjenici čovjekove spolnosti i seksualnosti. Stoga je govoriti o odnosu kulture i spolnosti koji je *u prošlosti* vrijedio, a sada više ne bi vrijedio, jednostavno netočan.

Ad. 3. Iznošenje netočnosti, nevjerodostojnosti iz područja religioznosti (posebice Crkve)

Načelno, svaki je spomen religije ili Crkve u kurikulumu više ili manje negativistički obojen, a istodobno nevjerodostojan, netočan ili barem paušalan. Kao paradigmatički primjer može poslužiti odjeljak „Prava i uloga žena kroz povijest“ u „Emocije i komunikacija u vezi“. Tu se Crkva prikazuje kao glavni podjarmljivač žena u zapadnoj civilizaciji, posve prešućujući važnost istih tih žena u povijesti Crkve. Prije svega, povijest Crkve ne postoji bez iznimnoga mjesta Marije (Isusove majke) i mnogih svetih likova iz povijesti Crkve (uključujući i naučiteljice Crkve) koje podjednako znače i muškarcima i ženama u Crkvi. Vladarice u kršćanskim zemljama su toliko brojne da ostaje posve nevjerovatno da ih autor teksta nije svjestan dok je istodobno informiran o bizarnostima poput „brnjice za jezičave“ ili „stolice za potapanje“.

Dapače, pod uvjetom da autor teksta želi vjerodostojno prikazati srednjovjekovno društvo i mjesto žene u njoj, neobično je da srednjovjekovne pojave poput zajednice „beguines“ prikazuje samo kroz suvremeni parametar posjedovanja materijalnih dobara i naslijeđa, posve zanemarujući da njihova svrha nije posjedovanje ili neposjedovanje materijalnih dobara, nego je razlog za nastanak tih zajednica duhovne naravi, baš kao što je i njihov nestanak povezan s razlozima duhovne naravi. Jednako tako je iznenađujuće da autor kao jedini razlog odlaska žena u samostan izrijeком donosi izbjegavanje prisilnoga braka, posve izostavljajući društveni ugled i utjecaj redovnica, te činjenicu da je osnovni razlog odlaska u samostan duhovne naravi, iako je naravno bilo i drugih. Samostan, kao ideal života, u srednjem vijeku vrijedio je podjednako za žene i muškarce. Čitav prikaz boluje od anakronizma, mjereći pojave iz prošlih razdoblja i drugih kultura, parametrima koji vrijede danas, a svedive su na posjedovanje i uopće pristup materijalnim dobrima.

Na više mjesta kurikul traži da se učenike upozna s „religijskim“ pogledima na bitna pitanja iz područja spolnosti i seksualnosti, a izričito u vezi s pobačajem i odnosom prema tzv. seksualnim manjinama.

Odmah treba primijetiti da kurikul:

- a) u području pobačaja traži da se navedu „medicinski, religijski i feministički“ pogled
- b) u području homoseksualnosti traži da se navedu „znanstveni, religijski i aktivistički“ pogled.

Posve je nejasno kako autori kurikula i razrada nastavnih jedinica previđaju činjenicu da je ovdje riječ o sukobu na području normativnosti pobačaja i homoseksualnosti, podjednako u smislu i) etičkih i moralnih normi, te ii) pozitivnih državnih zakona, nego postavom zadanoga cilja nastave čitavu nastavnu dinamiku odvođe u smjeru razgovora neinformiranih laika. Obrazovni laik zahtjeva da se rasprava vodi znanstveno legitimnim argumentima, a oni se u razradi nastavne jedinice ne daju.

Ad a)

U razradi nastavne jedinice „Brak, roditeljstvo, obitelj“ stoji: „U društvu se nerijetko postavlja pitanje je li prekid života embrija/fetusa ubojstvo ili nije. Oni koji prihvaćaju stajalište da život počinje od začeća i da ga od začeća treba apsolutno poštovati, nemaju dvojbe oko toga pitanja. Takvo stajalište zastupaju sve religije. Oni koji smatraju da život koji treba apsolutno poštovati počinje u nekom drugom trenutku tijekom trudnoće, podržavaju pravo žene da donese odluku o tome hoće li roditi ili ne.“

- Pitanje pobačaja kao pitanje početka života, u okviru znanosti NIJE samo medicinsko pitanje, nego još i više pitanje filozofskoga promišljanja (bioetike, antropologije), tako da već kurikulum postavljen ishod nije dobro određen.
- U razradi nastavne jedinice ne navodi se kakav je medicinski stav o pobačaju. Napominjemo da je on općepoznat zbog činjenice da je Ustavni sud 2009. tražio očitovanje o tome etičko povjerenstvo Klinike za ženske bolesti i porode u Zagrebu, a to je povjerenstvo iznijelo da ljudski život počinje začećem. Nevjerojatnim obratom, razradom nastavne jedinice to je postao praktički samo religijski stav.
- Uopće se ne donosi koji bi stav bio feministički, jer feministički stav ne kreće s pozicije kada počinje ljudski život, nego polazi od pitanja uključuje li pravo žene da raspolaze svojim tijelom to da to pitanje bude u sukcesijskom redosljedju višega reda od pitanja kada počinje ljudski život.
- Iako to nije ishodom predviđeno, nastavak teksta donosi uputa o pravnim normama, i to ne samo u Hrvatskoj nego uopće u europskome okružju, tako se umjesto predviđenoga kurikulum u nastavnoj jedinici predviđa ono što njime nije predviđeno
- Ukupno gledajući, o pitanju reda važnosti pobačaja kojim se dotiče pitanje što jest čovjekov život, kada počinje i sl. i na osnovi kojega učenici trebaju donijeti odluke koje (možda doista) jesu pitanje života i smrti ljudskoga bića, posve je nedopustivo obraditi u samo dijelu nastavnoga sata, i to zajedno s tako važnim temama po sebi kao što su brak i roditeljstvo.
- Treba napomenuti da je jedinica namijenjena učenicima 3. razreda srednje škole, prema tome dobi u kojoj su već postigli visoke kognitivne sposobnosti i raspolazu vrlo različitim opsezima informacija što potencijalno omogućuje da usvoje i ona znanstveno-filozofska stajališta o kojima vjerojatno ipak nisu informirani posredstvom medija (koji su nažalost najčešći izvor informacija o pobačaju)

Ad b)

U razradi nastavne jedinice „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina I.“ traži se predstaviti „znanstveni, religijski i aktivistički“ pogled na homoseksualnost, ali

- Religijski je pogled donesen tako što je predočen tekst (Prilog 2. u razradi nastavne jedinice) kojim se iz druge ruke i ne posve vjerodostojno donosi stav rimokatoličke crkve o homoseksualnosti. U Prilogu 2. ovoga teksta donosi se vjerodostojan stav katoličke crkve o toj temi.
- U istome dijelu teksta, posve neočekivano se pojavljuje tekst o katoličkom pogledu na brak, a napominjem da takvoga odjeljka nema u razradi jedinice „Brak, roditeljstvo, obitelj“. No, kako ni taj nije vjerodostojno donesen, u Prilogu 2. ovoga teksta donosi se izvadak iz Katekizma katoličke crkve o braku
- U okviru znanstvenoga prikaza znanstvenoga pogleda na homoseksualnost (Prilog 3. u razradi nastavne jedinice) pogrešno se navodi kako je „četiri desetljeća istraživanja potvrdilo je kako su homoseksualne osobe stabilne, zdrave i funkcionalne, jednako kao i osobe heteroseksualne orijentacije“, pa da je navodno zbog toga Američko udruženje psihijatarata 1973. uklonilo homoseksualnost s popisa psihijatrijskih poremećaja. (Isto se potkrjepljuje informacijama vezanima za Američko udruženje psihologa i Svjetske zdravstvene organizacije. Činjenica je da o teme homoseksualnosti postoji i živa je rasprava o tomu je li i koliko homoseksualnost povezana s mentalnim zdravljem, usp. i Soble 2008⁵: 11¹¹). No, posve se prešućuje činjenica da je npr. upravo zbog povlačenja homoseksualnosti s popisa, Svjetska zdravstvena organizacija uvela tzv. ego-distoničnu seksualnu orijentaciju kao poremećaj (šifra F 66.1). Homoseksualci koji traže terapiju ne bi li postali heteroseksualni koriste se sada tom šifrom kada. Takve se terapije legitimno nude i ostvaruju, postoje i pokazuju se uspješnima koliko je to uobičajeno za liječenje psihijatrijskih poremećaja. (Ovime se nikako ne želi reći da je homoseksualnost isključivo stečena, pa onda i liječiva sklonost.)
- Također, nisu jasno izneseni „aktivistički“ stavovi, nego su umjesto toga doneseni prilozi naslovljeni „stav društva“ u okviru kojeg se spominju doduše i udruge za tzv. homoseksualna prava te „slovo zakona“. Moguće je stoga da pisac kurikula i razrade nastavne jedinice drži kako su aktivizam i stanje društva i zakona u izravnoj vezi, odnosno da ono što traži aktivizam treba „pretočiti“ u društvo i korpus zakona. S obzirom da bi takav stav bio krajnje znanstveno neutemeljen, zadržat ćemo se pri primjedbi da kurikul i razrada nastavne jedinice sadržajno nisu usklađeni.
- Ukupno gledano, raspon je mišljenja, postavki i spoznaja kojima znanost raspolaže o pojavi homoseksualizma i drugih ne-heteroseksualizama predstavljen posve jednostrano, a težište je sa znanstvenosti prebačeno na imperativ društvene normalizacije homoseksualizma kao pojave u svemu ravnopravnome heteroseksualnosti.
- Pri prethodnome, treba naglasiti bitan sadržajni nedostatak – postavke naravnoga zakona o homoseksualizmu, a te su očite i u filozofskim mišljenjima, i specifično u postavkama teološko-filozofske antropologije posve su prešućene, a načelno pripisane religijskome mišljenju o homoseksualizmu, što je znanstvenički gledano, teška pogreška ili barem previd.

¹¹ „razlikovanje naravnoga i nenaravnoga u ljudskoj seksualnosti može biti korisno za disciplinu psihologije, ako pretpostavimo da je želja ili sklonost ulaženja u nenaravne seksualne aktivnosti znak ili simptom prikrivene mentalne patologije.“

U izvorniku: „an account of the difference between the natural and the unnatural in human sexuality might be useful for the discipline of psychology, if we assume that a desire or tendency to engage in unnatural sexual activities is a sign or symptom of underlying mental pathology.“

Soble, Alan (2008⁵) „The Analytic Categories of the Philosophy of Sex“. U: Alan Soble i Nicolas P. Power (eds.) (2008⁵) *Philosophy of Sex: Contemporary Readings*. Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, Inc. 3-22.

U Republici Hrvatskoj prema popisu iz 2011. godine 86,28% stanovništva se izjašnjava rimokatolicima. Ovdje se uzima u obzir da određeni broj osoba koje se izjašnjavaju rimokatolicima nisu istodobno osobe koje su istodobno i ono što se nerijetko naziva „praktični vjernici“ (ili posve kolokvijalno „pravi vjernici“), pri čemu se misli da istodobno ispunjavaju sljedeće uvjete: a) osjećaju se pripadnicima Crkve; b) prihvaćaju sve dogme vjere; c) prihvaćaju nauk Rimokatoličke crkve, načelno kako je iznesen u Katekizmu katoličke crkve; d) drže svojim pravom i obvezom da pohađaju nedjeljnu Sv. misu.

No, ostaje činjenica da:

1. velik (iako doista neutvrđen) udio onih 86,28% stanovništva udovoljava navedenim kriterijima
2. svjetonazor većine stanovništva Republike Hrvatske, udovoljavali oni navedenim kriterijima ili ne, načelno pristaje uz nauk koji zastupa katolička crkva, iako ga često ne poznaje u svim bitnim detaljima. Isto se odnosi na, općenito gledajući kulturno okruženje u našoj zemlji.
3. upravo jer u području seksualnosti i spolnosti mnogi koji se načelno oslanjaju na katolički nauk, nisu upoznati s time kako on točno glasi, obrazovni sustav im u tomu ima dužnost pomoći
4. obrazovni im sustav u tome treba pomoći, jer se katolički nauk u području spolnosti i seksualnosti ne oslanja isključivo, pa čak niti primarno na objavu religijskoga karaktera, nego na znanstveno legitimnu filozofijsku tradiciju naravnoga zakona, stoga ne pripada samo „vjeronauku“ nego i vjerodostojnome prikazivanju ukupnosti legitimnih filozofskih postavki (oblikovatelji nauka Katoličke crkve velikom većinom jesu istodobno i članovi svjetske znanstvene zajednice u različitim filozofskim i znanstvenim disciplinama)
5. filozofijske su postavke bitne za vjerodostojno znanstveno utemeljen obrazovni program o spolnosti i seksualnosti stoga što etika (moral) jesu filozofske discipline, a disciplina filozofije spolnosti i seksualnosti postojeća je disciplina koja se upravo bavi pojmovima i normativnosti spolnosti i seksualnoga ponašanja
6. znanstvena je notorna činjenica da su spolnost i seksualnost pojave ne samo biološke naravi, nego i svjetonazorske, kulturne, odnosno društvene važnosti, zbog čega upravo i postoji znanstveno legitimni i postojeći prostor filozofskih rasprava o pojmovima i vrednotama iz područja spolnosti i seksualnosti, a ta se činjenica u programu posve prešućuje (ne daju se niti naznake da one postoje)
7. činjenica da spolnost i seksualnost jesu i kulturno obilježene pojave, pridonosi nužnosti vjerodostojnoga prikaza katoličkoga nauka u području spolnosti i seksualnosti, jer je već primijećeno kako obrazovni pristup temama spolnosti i seksualnosti mora uzimati u obzir kulturna svojstva društva u kojemu učenici žive kako bi taj program bio uspješan
8. već je primijećeno i potvrđeno, na razini svjetskih iskustava npr. u prevenciji širenja HIV-a i AIDS-a, da je činjenice iz područja svjetonazora i kulture posebno korisno unositi u sadržaj obrazovanja o spolnosti kada one sadrže vrednote koje podržavaju smjernice koje se obično nazivaju odgovornim spolnim ponašanjem. Tako katolički nauk podržava vjernost, uzdržljivost izvan vjerne (bračne) veze a njegovanje seksualne aktivnosti u obje njezine sastavnice (užitak i reprodukcija) unutar vjerne (bračne) veze, općenito gledajući daje prednost uzdržljivosti pred hormonalnom i mehaničkom prevencijom spolno prenosivih bolesti i neželjene maloljetničke trudnoće i dr. što je posve nedostavno iskorišteno u programu

Iako zbog svih navedenih činjenica te činjenice da je katolički nauk u području spolnosti i seksualnosti lako dostupan (u obliku Katekizma katoličke crkve u tiskanome

izdanju, a dostupan je na Internetu) i to u relativno lako, informacije se o njemu u razradi nastavnih jedinica nalaze u paušalnome obliku. Kako bi se vidjelo kako taj nauk doista glasi, nekoliko izvadaka iz Katekizma katoličke crkve o temama koje se obrađuju sadržajem 4. modula iznose se u Prilogu 2.

Ad 4. Iznošenje netočnih i nepotpunih filozofsko-znanstvenih podataka čime se učenike navode da donose pogrešne zaključke u pogledu stavova koje kane internalizirati kao znanstveno utemeljene činjenice te na njima graditi vlastita uvjerenja.

Neka mjesta u kojima se očituje navedena primjedba izravno utječu na odluke koje određuju život učenika:

- a) Takva je vježba „Rukovanje“ u kojoj se u smislu prevencije AIDS-a i drugih spolnih bolesti posve izjednačuju uzdržavanje od seksualne aktivnosti i seksualna aktivnost s prezervativom (v. "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I." i Ad 6.), što naravno nije istina. Prezervativ doduše doista, ako se dosljedno koristi te ako je ispravan on i rukovanje njima, doista smanjuje mogućnost zaraze, no on u smislu zaštite od zaraze *nije niti može* biti jednakovrijedan uzdržljivost, a niti *vjernosti* jednom nezaraženom partneru.
- b) Jedinica „Brak, roditeljstvo, obitelj“ problematična je na mnogo načina.
 - najprije, te iznimno važne teme zbijene su u svega jedan nastavni sat
 - u materijalu za nastavnike, podjednako je teksta posvećeno dvama negacijama roditeljstva, tj. neplodnosti i pobačaju (gotovo tri stranice), kao i svima trima temama koje su najavljene naslovom (brak, ostvareno roditeljstvo i obitelj).
 - posebno treba naglasiti da se u okviru čitavoga programa 4. modula ostvarena reproduksijska funkcija spolnosti i seksualnosti (koja posljeduje roditeljstvom) obrađuje samo u jednoj trećini jedne nastavne jedinice, a nastavnicima se i u takvoj situaciji daje otprilike jedna stranica posvećena (ostvarenom) roditeljstvu, a otprilike tri stranice o neplodnosti i pobačaju (kada roditeljstvo *nije* ostvareno). To po sebi pokazuje da se roditeljstvo više predstavlja negativno (što ono nije) nego pozitivno (što ono jest), čime se ogrješuje o znanstvenost. K tome, treba napomenuti da se u čitavome ostalome programu roditeljstvo implicira samo negativno kao neželjena trudnoća koju su želi izbjeći (kontracepcijom kao prvim izborom i pobačajem kao drugim izborom).
 - Izostaje znanstveno mišljenje o pobačaju, a ostala su prikazana nedostatno i nevjerodostojno (u „Brak, roditeljstvo, obitelj“), dajući veliki prostor *pravnom* okviru dopuštanja pobačaja koji se u ishodu (u kurikulu) uopće ne pretpostavlja.
 - Brak nije predstavljen pozitivistički (što on jest, što mu je funkcija i dr.), nego bez donošenja njegove definicije, o njemu se već kao o povijesnoj pojavi govori znanstveno nevjerodostojno i u paušalnim (poluistinitim) ocjenama, dopunjujući opis pukim navođenjem suvremenih tema koje problematiziraju pojam braka (npr. razvod, tzv. homoseksualan brak). Takav pristup nema traga znanstvenoj vjerodostojnosti, što se samo djelomice može pravdati posve neprimjerenom vremenskom okviru koju tu veliku temu zbija u trećinu jedne nastavne jedinice (i pripadajućoj niti jednoj stranici teksta za nastavnike).
 - Obitelj se prikazuje slično kao brak: nevjerodostojno, paušalno i apsolutno prešturo u smislu povijesne pojave te s naglaskom na nabiranje izazova s kojima se obitelj susreće, s istodobnim potpunim izostankom ikakve pomoći učenicima kako da u vlastitome životu pridu zasnivanju obitelji i čime mogu pridonijeti uspješnosti i zadovoljstvu potencijalne vlastite obitelji. S obzirom da će većina

učenika, na ovaj ili onaj način, doista zasnovati obitelj, posve je nejasan izostanak savjeta i uputa, kada se npr. u temama poput primjene hormonalno-mehaničke zaštite u seksualnoj aktivnosti pruža pregršt vrlo konkretnih savjeta.

- c) u razradi nastavne jedinice izrijekom se kaže da se „učenje o zdravlju“ temelji na „holističkom poimanju zdravlja“ koje uključuje „povezanost tjelesnog, mentalnog, duhovnog, emocionalnog i socijalnog aspekta zdravlja“ te da ljudska spolnost ima isto takvu „višedimenzionalnost“. No, sadržaj 4. modula spolnosti i seksualnosti predstavlja kao temeljno biološke činjenice, tek djelomice obrađujući njihov mentalni i emocionalni vid, a praktički posve zanemarujući ili iskrivljujući duhovni i socijalni (društveni) vid čovjekove spolnosti i seksualnosti.
- d) u razradama nastavnih jedinica „Emocije u vršnjačkim odnosima I. i II.“ pretpostavlja se kako su *ugodni* osjećaji oni koje trebamo slušati, a *neugodni* oni koje treba izbjeđivati.

Primjer: prijatelji se predstavljaju samo kao oni koji nas prihvaćaju i odobravaju nam. Izostavljeno je navesti i važnu sastavnicu prijateljstva bez koje ono zapravo to i nije – prijatelji nas i upozoravaju kada primijete nešto za što misli da nije dobro za nas, čak i ako će nas to razočarati ili povrijediti. (Obrađuje se kako ćemo mi reći ono što nam se kod drugoga ne sviđa, ali se ne obrađuje kako ćemo primiti kada nam drugi, lijepo ili nezgrapno, upozori na ono što je objektivno možda doista loše.)

Time se propušta učenike upoznati s razlikom između ugodnoga i neugodnoga te složenih stanja, poput ljubavi, koje da bi se ostvarile ponekad uključuju i voljno pristajanje na neugodne osjećaje (npr. kada zbog dobra onoga koga volimo odlučimo tu osobu upravo upozoriti na nešto mada znamo da ćemo mu time barem kratkoročno nanijeti bol, kada odlučujemo zbog dobra drugoga sustegnuti se od ispunjenja vlastitih želja – npr. da uđemo u seksualne odnose s osobom koja na to nije spremna itd.)

Etika o takvim sukobima ugodnih i neugodnih osjećaja i djelovanja koje proizlazi i iz tih osjećaja, ali i iz razumskih odluka koje idu za vlastitim dugoročnim dobrom te takvim dobrom drugoga, ima tu mnogo toga za reći.

- a) Brojni su primjeri u kojima se razmatraju situacije u kojima se učenici mogu naći, a događaju se na „tulumima“, u situacijama u kojima su nasamo s osobama suprotnoga spola a sami su takve situacije omogućili. Situacije su postavljene kao datosti. Nedovoljno se vremena i pažnje posvećuje tomu da učenici steknu naviku donošenja odluka unaprijed, te da svoje korake „važu“ u smislu „ako to učinim, mogu li se naći u situaciji u kakvoj ne bih volio biti“. Npr. u „Vršnjački pritisak, samopoštovanje i rizična ponašanja“ priča za demonstraciju „Na tulumu“ pretpostavlja se da djevojka Lea odlazi na „tulum“ iako je plaši činjenica da tamo „većina pije, onda netko s nekim „zabrije“, a odluči doći zbog toga što će u *takvoj prilici* moći upoznati mladića koji joj se sviđa, a s kojim onda ima problema upravo jer je on pijan i nasrće na nju. U raspravi koja kasnije slijedi ne predviđa se i rasprava o tomu da li se Lea trebala uopće odazvati pozivu na taj „tulum“.

Isto se odnosi i na priču iznesenu u „Spolno-rodno nasilje i nasilje u vezama II.“ gdje Ivana na „tulumu“ na kojemu se „pijucka“ odlazi u spavaću sobu s Markom koji ju upravo u spavaću sobu poziva da bi se upustili u seksualni odnos. U vježbi se nude dvije inačice, a u objema je početna točka da su Ivana i Marko u spavaćoj sobi. Ne postavlja se niti mogućnost rasprave o tomu da Ivana može odlučiti uopće ne doći u spavaću sobu, na temelju razumne pretpostavke da se već takvom odlukom dovodi u nezgodu (okružje „tuluma“, piće, noć, spavaća soba, izrijekom potvrđena Markova seksualna želja te Ivanin samovoljni dolazak u spavaću sobu)

uopće ne dovodi u situaciju da se nađe na samo u spavaćoj sobi s Markom, i to upravo nakon što ju je i pozvao da dođe u spavaću sobu.

Na takve se probleme nadovezuje nedostatak programa u pogledu nevjerodostojnoga prikaza što tzv. slobodni i informirani pristanak znači, a to je jedna od otvorenih pitanja filozofije spolnosti i seksualnosti.¹²

Ad 5. Iznošenje određenih znanstvenih mišljenja kao apsolutnih znanstvenih istina i pristupanju obrazovanju bez nakane da to obrazovanje pozitivno utječe na učenike

Kao prvi primjer iznošenja mišljenja *dijela* stručnjaka kao vrijedno apsolutnoga prihvaćanja, iznošenje je definicije spolnoga zdravlja iz 2002. iza koje stoji neodređene „stručne konzultacije“, a nije ju prihvatila Svjetska zdravstvena zajednica (u „Stereotipi o spolnosti, spolno zdravlje i spolna prava“). Autor teksta razrade te nastavne jedinice, za razliku od mnogih drugih točaka koje su u razradama prikazano paušalno (uključujući i tako bitne teme kao što su pobačaj, kontracepcija, brak, položaj žena u društvu kroz povijest i dr.), ovdje odlučio *točno navesti* definiciju spolnoga zdravlja i iz 1972. kao i ovu neprihvaćeno iz 2002. za koju još posve neprimjereno i bez ikakvih dokaza predskazuje da će biti prihvaćena („šira definicija još uvijek nije službeno prihvaćena“). Nadalje, razlog neprihvaćanja definicije koju su predložili sudionici „stručnih konzultacija“ vidi samo u neprihvatljivosti sa stajališta „nekih kultura i vjerskih zajednica“. No, kada se pogleda ta šira definicija vidljive su barem dvije sporne točke sa stajališta *znanstvene zajednice*:

- a) Spominje se zahtjev da „treba poštivati, štiti i ostvarivati spolna prava svih osoba“. Taj zahtjev načelno dopušta i poštivanje i zaštitu prava pedofila, sadista i različitih drugih osoba koja mogu tražiti da im se priznaju „spolna prava“. Takav je korak i na državnim razinama već viđen u Europi, pa on ne spada u jalovo hipotetiziranje. Sa stajališta filozofije (posebice etike i filozofije spolnosti, ali i znanstvenih disciplina prvoga reda), takvi zahtjevi ne bi prošli bez snažnog otpora valjanim filozofsko-znanstvenim argumentima
- b) Uključeno je „odlučivanje o tome hoće li, ili neće imati djecu te kada“. Odlučivanje o začeću i rađanju djece u sebi nosi pitanja hormonalno-mehaničke zaštite od začeća te pitanja pobačaja (posebice onoga na zahtjev) koje opet za sobom povlači pitanje početka ljudskoga života i definicije ljudske osobe. Dva od tri navedena problema (hormonalno-mehanička zaštita od začeća i definicija ljudske osobe; početak ljudskoga života je riješen – on počinje spajanjem muške i ženske spolne stanice) nisu zatvorena poglavlja u filozofsko-znanstvenoj raspravi. Dapače, te su rasprave stalno sve življe.
- c) Spolno zdravlje se definicijom iz 2002. izravno povezuje sa tzv. spolnim pravima za sve (usp. „Da bi se postiglo i održalo spolno zdravlje, treba poštivati, štiti i ostvarivati spolna prava svih osoba.“). No, takva postavka brka razine. Naime, društvena normalizacija tzv. *spolnih prava* ne zasniva se nužno na korpusu općeprihvaćenih filozofsko-znanstvenih spoznaja (kao što se želi nametnuti vjerovati npr. u području normalizacije homoseksualnosti te legalizacije tzv. homoseksualnih brakova i prava homoseksualnih parova na usvajanje djece). Spolna prava proglašavaju se na osnovi (nametnute ili istinske) *društvene suglasnosti* da se koja pojava iz područja spolnosti i seksualnosti normalizira, a ta se suglasnost uopće ne mora temeljiti na suglasju u filozofsko-znanstvenoj

¹² Usp. npr. O'Neill, Onora „Between Consenting Adults“. U: *Constructions of Reason: Explorations of Kant's Practical Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989: 105-125.; Muehlenhard, Charlene i Jennifer Schrag. „Nonviolent Sexual Coercion“. U: *Acquaintance Rape: The Hidden Crime*. Andrea Parrot i Laurie Bechhofer (eds.). New York: John Wiley, 1991: 115-128.

zajednici o naravi i statusu normalizirane pojave (i doista se ne temelji npr. u području homoseksualnosti i pridruženih pitanja braka te usvajanja djece).

Stoga autor teksta pokazuje neopravdanu tendencioznost u predstavljanju sporne definicije iz 2002. Ne govori o njezinoj upitnoj valjanosti i održivosti sa filozofsko-znanstvenoga stajališta, već pitanje skreće na ne-znanstvene, pa onda i manje važne, kulturološke i religijske prijepore.

Kao drugi primjer iznijet će se razrada nastavne jedinice „Odgajanje spolne aktivnosti i rizici (pre)ranih spolnih odnosa“ u kojoj se izričito navodi da 90% mladih stupa u seksualni život prije 27 godine kada je prosječna dob „zasnivanja trajne i međusobno vjerne veze (brak)“. Na toj osnovi pisac razrade zaključuje da je apstinencija koja bi načelno trajala do tada „nerealistična“, te da ju ne treba promicati jer to „može imati za posljedicu veću izloženost rizicima jer se načini zaštite od spolno prenosivih bolesti i neželjene trudnoće u takvom pristupu često zanemaruju“. Ovakva je paušalnost i nizanje zamjena teza te rasprava s nepostojećim sugovornikom začudna za ozbiljnog autora teksta koji bi trebao pomoći konkretnome nastavniku u razradi konkretne nastavne teme usmjerene odgađanju spolne aktivnosti zbog rizika koji spolni odnosi donose učenicima. Obrazovanje koje nema za cilj da pomogne učenicima da učini ono što je za njega dobro (ovdje: odgodi spolnu aktivnost) te da pomogne nastavnicima u ostvarenju njegova cilja da bude učenicima na korist, lišeno je svega smisla. Reći unaprijed da uzdržavanje do uspostave trajne vjerene veze „nije realistično“, pa zbog toga u nastavu ne uključiti pripremu za tu opciju, iako se upravo uzdržavanje i vjernost navode kao prve dvije sastavnice definicije odgovornoga spolnoga ponašanja:

- a) Promašeno je u odnosu na proklamiran nastavan cilj
- b) Zapravo je bezvrijedan sud (u logičnome smislu) kada se primjeni i na jednog konkretnog učenika (podatak od 90% ne odnosi se u potpunosti ni na jednog konkretnog učenika, nego će konkretni učenik biti ili u ovih 90% ili u onih preostalih 10%, i to najvećim dijelom na osnovi vlastitoga izbora koji će se zasnivati i na sadržaju nastave 4. modula).
- c) Ostaje posve nejasna pesimizam u odnosu na: i) potencijal učenika da prepoznaju i ostvare ono što je za njih bolje (a definicija odgovornoga spolnoga ponašanja kao najbolje izriče uzdržljivost, sljedeće navodi vjernost, a tek kao treće navodi tzv. zaštićenu seksualnu aktivnost), te ii) svrhu obrazovanja (da osposobi učenike da biraju i ostvare ono što je za njih životno najbolje, a ovdje se to izriče kao tjelesno zdravlje)

Možda je potrebno podsjetiti da spolna niti seksualna nije nijedna *skupina ljudi*, nego *pojedinaac*. Također, nastavni proces ne pretpostavlja utjecaj na skupinu učenika uzete kao jedinstveni entitet, nego učenicima pristupa kao pojedincima, s imenom i prezimenom, te želi da svaki od njih pojedinačno pomoću obrazovanja ostvari za sebe najbolje moguće životne opcije. Stoga, je činjenica da trenutno, statistički gledano 90% nekadašnjih i sadašnjih učenika postaje seksualno aktivno prije uspostave trajne veze, izazov obrazovnome sustavu da taj udio smanji (ako su uzdržljivost i vjernost dio proklamiranoga cilja), a ne da se obrazovnome procesu pristupa defetistički, naglasak stavljajući na hijerarhijski treću opciju – zaštićeni odnos.

Ad 6. Nedosljednost u promicanju zadanoga cilja na način na koji je predstavljen u samome kurikulu i razradi nastavnih jedinica

U unutar odgovornoga spolnoga ponašanja uzdržavanje se predstavlja kao prva u hijerarhiji prijedloga, a vjernost kao druga, treći je prijedlog tzv. zaštićeni seksualni odnos. Međutim, ta se hijerarhija nikako ne očituje i u razradi odgovornoga spolnoga ponašanja. Praktički se uopće ne obrađuje zašto uopće biti uzdržljiv (jer *strah* od bolesti i neželjene

trudnoće, nije dovoljan niti učinkovit razlog, kao što je uostalom i potvrđeno istraživanjima), te zašto uopće biti vjeran.

U pet nastavnih jedinica („Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I.-V.“ u srednjoj školi), odnosno osam nastavnih jedinica (kada se uključe i osnovnoškolske: „Odgajanje spolne aktivnosti i rizici (pre)ranih spolnih odnosa“, „Odgovorno spolno ponašanje, I. i II.“), načelno se obrađuju teme trećega izbora: zaštita u slučajevima koji ne pretpostavljaju da su sudionici seksualne aktivnosti prije toga bili uzdržljivi i vjerni nezaraženom partneru.

Treba naglasiti da je prva zamjerka u ovome području to što se nedopustivo malo vremena posvećuje smislu uzdržljivosti i vjernosti kojemu nije samo cilj očuvanje *tjelesnoga* zdravlja. (Naime, takva pouka ni kada bi bila detaljna ne bi bila učinkovita, jer uzdržljivost i vjernost nisu pojmovi *tjelesne* naravi. Njihova narav uključuje i barem još psihološke i društvene sastavnice, i trebaju biti razložene i u tim sastavnicama zajedno s blagotvornim učincima za učenikov psihološki i društveni život, kako bi se učenik uopće mogao odlučiti na uzdržljivost i vjernost, i tu odluku dosljedno sprovoditi kako bi čuvao svoje zdravlje i zdravlje drugih na integralan način, kako zdravlje opisuje SZO, a što se navodi i u programu 4. modula).

Za primjer:

- a) U aktivnostima za nastavnu jedinicu „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje II.“ za vježbanje odbijanja nagovora na spolnu aktivnost nema prijedloga kako bi se mladi nagovora mogli tim pritiscima oduprijeti, kao što se s druge strane daju protuargumenti za nagovor na rizičnu spolnu aktivnost (ne u smislu odbijanja takve aktivnosti, nego u smislu traženja primjene zaštite). Također, nastavnicima se izričito nalaže „napomena“: „Prihvatite sva mišljenja učenika (pozitivna i negativna) bez daljnje rasprave“ što nastavnicima onemogućuje ikakvu pomoć učenicima u traženju načina da se odupru pritiscima za seksualnu aktivnost, a da se time ne ogriješe o pedagoški okvir koji im je zadan. Aktivnosti u nastavnicima nastavnih jedinica „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje III.-V.“ nema onih koje bi išle za tim da razvijaju svijest u učenika kako je prvi izbor uzdržavanje, drugi vjernost jednom spolno zdravom partneru, a treći sustavna primjena zaštite, već očekuju da se među učenicima razvije rasprava kojoj je neki neizrečeni ali ipak nazirući cilj da se spriječi četvrta mogućnost – ulazak u seksualno aktivno ponašanje bez zaštite i bez obzira na količinu izloženosti riziku zaraze spolno prenosivim bolestima ili začecu djeteta.
- b) U aktivnosti koja bi trebala predstaviti upravo tri dijela odgovornoga spolnoga ponašanja, ona ih prikazuju pobrkano u odnosu na redosljed kojim su ta tri djela predstavljena u uvodu nastavnicima („Rukovanje“ u "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I."); trajna se vjernost u njoj ne predstavlja, a u pogledu zaštite od spolno prenosivih bolesti (točnije zaraze HIV-om, klamidijom i genitalnim herpesom posve se izjednačuju uzdržavanje i uporaba prezervativa.¹³

¹³ „10. Zatražite učenike s karticama „nemojte slušati upute voditelja“, koji nisu promijenili svoja mjesta, da ustanu. Objasnite da su oni izabrali apstinenciju, prema uputama i savjetima, i zato su zaštićeni od SPI uključujući i HIV/AIDS. Oni nisu popustili pritiscima drugih kad su ih nagovarali na promjenu mjesta, to jest na rizični spolni odnos.

11. Zatražite učenike s karticama „P“ da ustanu. Isto tako zatražite sve one koji su se s njima rukovali i koji su potpisani na njihovim listićima papira da ustanu. Objasnite da su oni s karticama „P“ koristili prezervativ i zato nisu bili pod rizikom od HIV-zaraze i drugih SPI. Recite im da sjednu.“

Vježba je, uz male (uglavnom jezične) preinake, prenesena iz: MEMOAIDS, str. 40-42 + „KARTICE: RUKOVANJE“

- c) Postoji jedna nastavna jedinica posvećena uzdržljivosti, ali za sedmi razred i, očito je već po naslovu, ona se ne drži djelom pouke o odgovornom spolnom ponašanju. (Sedam nastavnih jedinica tu sintagmu ima u svom nazivu, i u njima se ne promiču uzdržljivost i vjernost, nego se samo i to ponekad, spomenu. Sustavno se razlaže samo zaštita
- d) U nastavnim jedinicama vezanima za odgovorno spolno ponašanje, nastavnicima se izričito napominje da ne smiju utjecati na izbor učenika, pa čak niti iznositi svoj stav ako bi on išao za time da učenici budu skloniji birati npr. uzdržljivost ili vjernost jednom nezaraženom partneru.
(Za primjer da uputa nastavnicima nije *uvijek* da ne utječu na izbor učenika je napomena dana "Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina I." u kojemu je podebljanim slovima dana uputa nastavnicima da trebaju djelovati tako da učenici usvoje dvostruku neprihvatljivost nasilja: i u stavu i u izricanju stava (ponašanju).)

Ad 7. Politička obojenost ponuđenih tekstova očita je u brojnim razradama nastavnih jedinica. Evo nekoliko primjera:

1. U „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina II.“ donosi se rečenica „Tko zagovara stav da homoseksualne osobe *ne smiju* imati jednaka prava kao heteroseksualna“ (naglašavanje V.V.). Prije svega, ne iznosi se na koja se prava misli, a drugo ne iznosi se u čemu se ta prava sastoje i koje su osnove za prava na koja se cilja te u kojim okolnostima se ona priznaju u društvu (vjerojatno se cilja na pravo na brak i prava vezana za roditeljstvo, no ona nisu niti izrečena niti su pojašnjena.).
Pretpostavlja se da učenici raspravljaju o bitnim temama za koja im se ne daju relevantne informacije (ni filozofske, ni pravne, ni biološke ni znanstvene iz drugih disciplina, ne daju se potom niti vjerodostojna religijska stajališta). No, unatoč toj posvemašnjoj uskrati za relevantnu raspravu, nastavnicima se daje koji cilj u razredu treba u postići: da poruka bude „Svi smo različiti (s različitim stavovima, seksualnim orijentacijama i sl.), ali smo ravnopravni.“
Takva je postava obrazovanja učenika u dobi od 17. godina (3. razred srednje škole), upravo uvredljiva za njihove kognitivne sposobnosti i mogućnosti razumijevanja i raspravljanja. Osim toga, takva nastava niti najmanje ne doprinosi razvoju autentične tolerancije (koju je Voltaire sažeo u poznatu: „Ne slažem se s onim što kažeš, ali ću do smrti braniti tvoje pravo da izrekneš svoj stav.“), nego upravo suprotno, hrani nerazumijevanje različitih stajališta i nerazumijevanje razloga neslaganja zbog čega se prividna tolerancija može postići samo ušutkivanjem ikakvih autentičnih mišljenja.
2. Slično je sa paušalnim prikazom drugih važnih tema: pobačaja, braka, obitelji, kontracepcije, uzdržljivosti, vjernosti ..., u svima njima vapijući je nedostatak vjerodostojnosti i točnosti u prikazu, zbog čega se ne može očekivati da će takva nastava biti na dobrobit učenika u smislu njihova razumna i razborita odlučivanja o navedenih životnim pitanjima.
3. Na neprimjeren naglasak prava nekih skupina ne spominjući prava nekih drugih skupina ukazuje sljedeći važan nedostatak programa, a posredno na njega ukazuje Zlatko Bastašić u svojoj knjizi s popisa literature preporučene nastavnicima. Dok su s jedne strane brojni nastavni sati utrošeni na rasprave o tzv. seksualnim pravima različitih tzv. seksualnih manjina, uopće se ne spominje prešutna diskriminacija u području spolnosti i seksualnosti od koje trpe osobe s invaliditetom, a kojih samo u Republici Hrvatskoj ima po svojoj prilici više nego svih pripadnika svih tzv. seksualnih manjina. Prema popisu stanovništva iz 2001. Hrvatska ima 429.421 osobu s invaliditetom, što je oko 10% ukupnoga stanovništva (procjenjuje se da oko 10% ukupnoga broja stanovnika Zemlje čine osobe s invaliditetom). Takva je

diskriminacija osoba s invaliditetom još teža kada se obrati pozornost da je u razradu nastavne jedinice „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina I.“ ušla i prilično duga definicija transseksualnosti (11 redaka), a riječ je o pojavi čija se pojavnost procjenjuje na jednog od 30 000 muškaraca i jednu od 150 000 žena. Dapače, nastavnici se upućuju na dodatnu literaturu o toj specifičnoj pojavi.

Ad 8. Terminološka zbrka koja dovodi i do pojmovne zbrke, a obrazovanje koje dopušta pojmovnu zbrku prestaje biti obrazovanje:

1. „spolno, spolnost“ u hrvatskome jeziku NIJE istoznačno „seksualno, seksualnost“. Spolnost je značenjski širi pojam i odnosi se na cjelokupni vid osobe u smislu „muško“, „žensko“. Seksualnost se ponajprije odnosi na tjelesno ponašanje kao vrstu očitovanja čovjekove spolnosti. U tome smislu usp.: „spolnost (seksualnost) veoma složen pojam“ predstavljajući spolnost i seksualnost kao istoznačnice (u „Komunikacija o spolnosti“) i druga slična mjesta.
2. Zamjenjuju se termini „spolno prenosive bolesti (SPB)“ i „spolno prenosive infekcije (SPI)“.¹⁴
3. U obliku termina *kurikulum* stavljen je lat. nastavak nominativa jednine „-um“ kojega treba izbaciti želi li se postići da se u hrvatskome jeziku može deklinirati, odnosno da tuđica postane pohrvaćen leksem. Na to je MZOS upozorilo i *Vijeće za normu hrvatskoga jezika* kada je predložilo da MZOS rabi neki od sljedećih oblika koji bi bili usklađeni s pravilima standarda hrvatskoga jezika: „*naukovna osnova, nastavni uputnik* ili barem tuđicu u prilagođenom obliku – *kurikul*“.¹⁵
4. U sadržaju se pojavljuje sintagma „asertivno ponašanje“ i uopće „asertivno“ kao pridjev uz „prava“, „poruka“ i sl. S obzirom da je riječ o jednom od niza termina koji se nekritički unose u hrvatski jezik, stručnjaci koji se tom temom bave (čini se da je riječ o psiholozima), trebali bi u suradnji sa stručnjacima za hrvatski jezik nastojati pronaći ili stvoriti hrvatsku riječ koja će pojam leksikaliziran u engleskome kao „assert“, „assertiveness“, „assertive“ primjereno leksikalizirati u hrvatskome. Uvođenje tuđica mora biti ostavljeno kao posljednji izlaz. Dapače, kada se uvriježi u stručnoj terminologiji, termin koji je podrijetlo tuđica u ne-stručnome okružju, kao što je razred valja prereći na način koji je učenicima pojmovno i jezično jasan, oslanjajući se na hrvatska jezična sredstva.¹⁶

¹⁴Usp. „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I.“

¹⁵ Usp. <http://savjetnik.ihj.hr/savjet.php?id=211/> (pristup: 15. ožujka 2013.)

¹⁶ Kao nestručnjak za psihologiju, izričem skromno mišljenje da su upravo nastavne jedinice „Važnost samopoštovanja, asertivnosti i osobnog integriteta za odgovorno odlučivanje I. i II.“ među onima koje su sadržajno najbolje razrađene.

O popisu literature preporučene nastavnicima

Unatoč govoru o tomu kako se predloženim radionicama literatura preporučena nastavnicima postaje nerelevantna, tome nije tako ako su uzme u obzir tekst kurikula kako je naveden u zapravo nevažećoj ali postojećoj odluci MZOS u Narodnim novinama, gdje je popis te literature naveden.

U odjeljku teksta kurikula zdravstvenoga odgoja „Sugestije za učitelje, nastavnike i stručne suradnike“ stoji:

„materijale predstavljene u okviru eksperimentalnog programa prilagodite, integrirajte i nadopunite u skladu sa svojim znanjima, vještinama i kreativnim potencijalima. ... Prije primjene programa upoznajte roditelje o aktivnostima koje planirate provesti i zatražite njihovu podršku“ (podcrtavanja naša)

Razumno je pretpostaviti da nastavnici, žele li učiniti relevantnijima svoja znanja, vještine i kreativne potencijale, posegnu za literaturom koju im preporuča MZOS i AZOO, a izrijeком je navedena istim tim Kurikulom. Stoga se literatura preporučena nastavnicima ne može nego držati integralnim dijelom nastavnoga materijala. Da tako načelno drže i sastavljači kurikula i razrađivači nastavnih jedinica, naime da literatura preporučena nastavnicima ima izravne veze s kurikulumom pokazuju i sljedeće: dijelovi su razrada nastavnih jedinica predloženih nastavnim materijalom objavljenim 4.3.2013. preneseni iz naslova s popisa literature preporučene nastavnicima. Za primjer ovdje je navedeno nekoliko primjera, vjerno prenesenih ili s određenim zahvatima, iz: Dobravc Poljak, J. (2000) MEMOAIDS: mladi educiraju mlade o AIDS-u. Zagreb: Služba za reproduktivno zdravlje Klinike za dječje bolesti:

- Aktivnost „Rukovanje“ - u jedinici "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I." (MEMOAIDS str. 40-42 + „KARTICE: RUKOVANJE“)
- Aktivnost „Odgovori na pritiske“ - u jedinici "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje II." (MEMOAIDS str. 39 + „KARTICE: NAGOVARANJE“)
- Aktivnost „Vježba „Ako netko kaže ...“ - u jedinici "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje III." (MEMOAIDS str. 42 + „POPIS REČENICA „AKO NETKO KAŽE ...“)
- Aktivnost „Rizične situacije“ - u jedinici "Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje V." (MEMOAIDS str. 42 + „KARTICE: SITUACIJE“)

S obzirom da nema nikakve formalne prepreke da što god je u literaturi preporučenoj za nastavnike bude provedeno u nastavi, izravno ili neizravno, potrebno je obratiti pozornost na kakvoću, znanstvenost materijala koji se nastavnicima preporučuju u pripremi za nastavu. Razumno se pretpostavlja da MZOS drži kako bi bilo poželjno da nastavnici pročitaju preporučenu literaturu i usvoje njezin sadržaj prije ulaska u razred te da njihova vjerodostojnost ciljevima nastave bude oblikovana upravo naslovima koji su im preporučeni.¹⁷

¹⁷ Usp. stav u: „Rodno osviještena politika u obrazovanju - Preporuka CM/Rec(2007)13 prihvaćena od strane Odbora ministara/ministrica Vijeća Europe 10. listopada 2007. godine i Memorandum s objašnjenjima. Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, 2010 (dostupno na: www.ured-ravnopravnost.hr), prema kojemu „kontinuirano obrazovanje i izobrazba“ nastavnika, a koja uključuje i njima preporučenu literaturu, treba „uključivati ... sadržaje koji omogućavaju nastavnicima/nastavnicama da promišljaju **svoj vlastiti identitet, vjerovanja, vrijednosti, predrasude, očekivanja, stavove i predodžbe o ženskosti/muščnosti**, kao i svoje **vlastite prakse u poučavanju**; nastavnice/nastavnike treba ohrabrivati da propituju stereotipne stavove i vjerovanja o muškarcima i ženama“ (str. 12, naše naglašavanje). Kasnije se u tekstu ponavlja kako je nastavnike potrebno „**senzibilizirati za vrijednosti** koje se podrazumijevaju u službenom i skrivenom programu, školskoj strukturi i kulturi, odlučivanju i **vrijednostima koje škola promiče**“ (str. 34, naše naglašavanje)

Štoviše, stav MZOS- a u pogledu toga što i kako bi nastavnik trebao razmišljati u pogledu vrednota koje treba u nastavi promicati, koja znanja (ne) treba unijeti u razred te u kojemu smjeru treba nastojati da se oblikuju učenički stavovi, vrednotni sustav, repertoar informacija i znanja kojima raspolažu u dobroj je mjeri vidljiv iz nastavnica preporučene literature.

Količina literature preporučene nastavnicima koja prenosi znanstveno upitne ili nevjerodostojne podatke, zajedno s (naravno i očekivano) osobnim svjetonazorom i stavom nastavnika o spolnosti omogućuju iznimno velike razlike u kakvoći i količini informacija i pouke koju nastavnik prenosi učenicima.

U velikom broju nastavnih jedinica nastavni materijal predložen 4. ožujka 2013. ne donosi kako bi zapravo nastavnici trebali rukovoditi nastavnom dinamikom koju nameću predložene međusobne rasprave učenika ili iznošenje njihovih stavova¹⁸, istodobno u nekim slučajevima navodeći da nastavnici *trebaju* biti aktivni sudionici nastave.¹⁹

S obzirom da je literatura koja im je preporučena velikim dijelom ispunjena znanstveno nevjerodostojnim podacima ili podacima koji su jasni u pogledu vrednotne paradigme, smanjuje se mogućnost da nastavnici, unatoč svojoj želji da vjerodostojno informiraju učenike te da na njih djeluju usmjerujući ih dobro, nažalost nastavnom dinamikom ravnaju tendenciozno i, znanstveno gledano, nevjerodostojno. Štoviše, razumno pretpostavivši da će za literaturom koja im je preporučena prije svega posegnuti savjesni i dobrotorni nastavnici, otvara se mogućnost da upravo oni najviše iznevjere vlastitu nakanu da: savjesno obavljaju odgovoran im zadatak da na učenike utječu obrazovano i odgojno, da im prenesu znanstveno vjerodostojne podatke te da ih usmjere vrednotama koje im omogućuju ili olakšavaju da ostvare dobar život.

Ukupno uzevši, stavovi i podaci izneseni u literaturi preporučenoj nastavnicima:

- a) pripadaju skupu liberalno nastrojenih pogleda na spolnost, a posve se izostavlja znanstveno stajalište naravnoga zakona, pogotovo u normativnome vidu spolnosti;

¹⁸ Usp. npr. aktivnost „Brak, roditeljstvo, obitelj“ u kojemu se predviđa da samo učenici iznose i raspravljaju o pravima djece i roditelja, s nejasnim „očekuje se da (učenici) predlože neka rješenja za prevladavanje „negativnih“ asocijacija i značajki“, a ostaje nejasno što se ocjenjuje negativnim asocijacijama i značajki i kakva bi rješenja mogla biti prihvatljiva. Osim toga, ostaje nejasno kako bi se takvo očekivanje trebalo u razredu ispuniti.

Slično u raspravi o rječniku osjećaja u „Emocije u vršnjačkim odnosima I.“

¹⁹Usp. npr.

- a) „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje II“: „Napomena nastavnicima: Važno je da se i sami uključite u krug. Prihvatite sva mišljenja učenika (pozitivna i negativna) bez daljnje rasprave i zahvalite im na njihovu doprinosu.“ Aktivnost na koju se ta napomena odnosi se sastoji u:
 - i) razmatranju „uobičajenih nagovora na spolne aktivnosti“ za koje se ne predlažu mogući odgovori učenika (ta bi aktivnosti po sadržaju promicala uzdržljivost)
 - ii) razmatranju „uobičajenih prigovora za primjenu zaštite u spolnom odnosu“ za koji se predlažu mogući odgovori učenika (ta aktivnost pretpostavlja da su se učenici već odlučili za seksualno aktivan život i pripadajući rizik)
- b) U razradi nastavne jedinice „Uloga medija u vršnjačkim odnosima II.“, u uputi za vođenu raspravu navodi se kako „učitelj/učiteljica usmjerava razgovor u skladu s navedenim napomenama i uzrastom učenika.“ S obzirom da je dob određena njihovim razredom (6. razred) nema potreba da se očekivani ili željeni smjer rasprave zapravo ostave nejasnim. Nastavniku se time bespotrebno otežava izvođenje nastave, ostavljajući mu da donosi odluke u programu u kojemu se, izvjesno je, nije okušao. (Riječ je novouvedenome školskome programu.)
- c) „Prilog za nastavnike“ za nastavnu jedinicu „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina II.“ gdje se kao prvi izbor prikazuje manje sigurno „odgovorno spolno ponašanje“, a tek za tim sigurnije „odgađanje spolne aktivnosti i apstinencija“ s unesenom napomenom kako je to nerealističan cilj iako je očito kako je to za određeni broj mladih posve realističan cilj – odnosno, oni ga ostvare. Ponovo, nema nastavnica predložene literature za savjetovanje o metodi uzdržljivosti, pa im se praktički onemogućuje da s učenicima o njoj meritorno govore i u tome smislu relevantno ravnaju nastavnom dinamikom.

- b) antireligijski su usmjereni – pogotovo antikršćanski;
- c) promiču uporabu hormonalne i mehaničke kontracepcije te pobačaj na zahtjev, istodobno izostavljajući²⁰ ili iskrivljujući podatke o tzv. prirodnome planiranju trudnoće te znanstvenu istinu o početku života djeteta od začeća²¹;
- d) uzdržljivost izostavljaju ili prikazuju kao nerealan cilj, iako je očividno da postoje osobe koje uspješno ranu mladost žive uzdržljivo²², itd.

²⁰Npr.

- a) u jedinici „Brak, roditeljstvo, obitelj“ ne iznosi se jasan stav o pobačaju iz vjerodostojnoga crkvenoga izvora, iako je kurikulumom određeno da treba „usporediti medicinska, *religijska* i feministička stajališta o prekidu trudnoće“. Argument da se iznese baš stav Rimokatoličke crkve je taj što se u Republici Hrvatskoj prema popisu iz 2011. godine 86,28% stanovništva izjašnjava katolicima, a upravo za taj stav postoje nedvosmislen i pouzdan izvor o stavu prema pobačaju. Osim toga, može se za usporedbu iznijeti i stav koje druge religijske velike zajednice (poglavito židovstva i islama). Stav Katoličke o crkve iznesen je u Prilogu 2. ovoga teksta.
- b) posve je nejasan izbor, a ne želimo misliti da bi on mogao biti uzrokovan nedovoljnom informiranosti priprematelja nastavne jedinice ili njegovom tendencioznosti koja bi išla na štetu istinitog i vjerodostojnog informiranja učenika, da se stav Katoličke crkve o homoseksualnosti iznese prenošenjem podataka koji ne prikazuju vjerodostojno stav Katoličke crkve, te da se dio iz Katekizma Katoličke crkve ne prenosi izravno iz izvora (kao što je slučaj nešto kasnije u vezi sa stavom hrvatskoga zakonodavstva ili znanosti) nego posredno, i to pomoću privatne internetske stranice (katolicki.info). Dva su načelna prigovora:
 - i) u odjeljku „Stav Katoličke crkve“ kao navod se donosi tekst čiji izvor nije naznačen. U njemu se prepoznaje potka katekizamskoga teksta, no članci teksta KKC-a su ispremiješani. S obzirom da je riječ o tekstu koji donosi službeni stav Crkve koji vjerodostojno iznosi nauk koji (barem nominalno) prihvaća 86,28% stanovništva Republike Hrvatske te gotovo trećina svjetskoga pučanstva, a lako je dostupan i ustrojen u člancima, nema prepreke da se učenici točno informiraju i pomogne im se da se sami dodatno informiraju ako to žele
 - ii) u donesenome se izvratku teksta KKC-a ne donose bitni podaci, kao što razlozi stava neprihvatanja moralne opravdanosti homoseksualnih čina, a to su „Protive se naravnom zakonu. Oni spolni čin zatvaraju daru života. Ne proizlaze iz prave čuvstvene i spolne komplementarnosti.“ (KKC 2357) Stav Katoličke crkve bez iznošenja razloga, se ostaje doimati neutemeljenim i proizvoljnim, što nije slučaj.
 - iii) izneseno u ii) načinje temu koja naprosto mora biti obrađena u okviru školskoga programa vezanoga za spolnosti, a to je potreba da objašnjenja razlike između pogleda na normativnost ljudske spolnosti sa dva različita znanstveno-filozofska stajališta: pozitivnoga zakona i naravnoga zakona. Bez toga okvira, učenici ne mogu shvatiti odakle dolaze društveni prijepori u temama kao što su tzv. homoseksualni brak, pobačaj na zahtjev ili ne, hormonalna i mehanička kontracepcija ili ne i drugi.
 - iv) ostaje nejasno zašto se dio kojemu je tema crkveni stav o braku i obitelji priključuje temi o homoseksualizmu (doduše, on može i tu pomoći razumjeti stav Katoličke crkve), a ostaje izostavljen iz svoga primjerenijega konteksta nastavne jedinice „Brak, roditeljstvo, obitelj“ gdje se Crkva s brakom povezuje samo u tendenciozno, ekonomski nastrojenom tekstu.
- c) . Doduše, većina je teksta doista

²¹Usp. „Konceptualni okvir i informacije za izvoditelje“ u razradi nastavne jedinice „Brak, roditeljstvo, obitelj“ gdje se donosi kako „jedni prihvaćaju stajalište da život počinje od začeća i da ga od začeća treba apsolutno poštovati... Takvo stajalište zastupaju sve religije.“, dok drugi „smatraju da život koji treba apsolutno poštovati počinje u nekom drugom trenutku tijekom trudnoće“. Ovakvim se prikazom zamagljuje ono oko čega se slažu i *znanost* i religija, a to je da ljudski život počinje začećem. Napominjemo da je on općepoznat zbog činjenice da je Ustavni sud 2009. tražio očitovanje o tome etičko povjerenstvo Klinike za ženske bolesti i porode u Zagrebu, a to je povjerenstvo iznijelo da ljudski život počinje začećem.

S obzirom da se koju rečenicu dalje govori kako je u našoj zemlji „pobačaj na zahtjev žene zakonski dozvoljen do desetog tjedna trudnoće“, implicira se kako je ispravnije/bolje/točnije/znanstvenije mišljenje onih koji smatraju da život ne treba štiti od začeća. Takvo mišljenje ima političku težinu, štoviše i pravnu u smislu pozitivnoga prava, no ako je ovaj školski program utemeljen prije svega na znanstvenim činjenicama, nije dopustivo da o određenoj i *to iznimno bitnoj činjenici kao što je početak ljudskoga života* stav religije, političkih grupacija ili zakona, ali ne – jasno i nedvosmisleno – i stav znanosti.

²²Razradom nastavne jedinice „Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno spolno ponašanje I.“ te posebno predloženom aktivnosti pomoću kartica „Rukovanje“ taj se prigovor djelomično ublažuje/zapravo

- e) poseban je nedostatak posvemašnji izostanak ikakve literature koja bi nastavnicima pomogla u razradi metode uzdržljivosti (donošenja te odluke i pomoći kako da se provede) te odluka izravno vezanih za vjernost jednome partneru, iako se u kurikulu navodi kako su ta dva izbora jedini sigurni (za razliku od veće ili manje pouzdanosti zaštite)
- da nastavnik konačni oblik nastave prilagodi svjetonazoru do mjere da npr. posve pogrešno iznese podatke može prilagoditi npr. vlastitom svjetonazoru pa i ako ga znanstvene činjenice demantiraju, te da za svoj izbor oblika nastave *traži* podršku roditelja, a ne da se s roditeljima savjetuje, praktički daje posve otvorene ruke nastavnicima da, namjerno ili nenamjerno, djeci prenosi točne ili netočne podatke, da im prenesu vrednote do kojih oni sami drže bez obzira što o tomu kaže znanost ili roditelji

problematizira jer se predstavlja da apstinencija i uporaba prezervativa jednako štite od SPI, ali ne ukida. Iako je izneseno kako su apstinencija i trajna uzajamna vjerna veza sigurnije od sustavne primjene zaštite, nedostaje razrada koja bi učenicima pomogla da se odluče za apstinenciju i vjernost. Osim toga, prirodne se metode zaštite od začeca tendenciozno prikazuju mnogo neučinkovitijima, što ne odgovara posve istraživanjima.

Znanstvena vjerodostojnost, preciznost informacija, koje se nalaze u literaturi preporučenoj nastavnicima u tome svjetlu dobiva posebnu važnost. Ovdje je riječ o šest naslova (što čini nešto više od trećine popisa) iz literature preporučene osobama koje predaju sadržaje 4. modula zdravstvenoga odgoja:

1. Hodžić, A., Bijelić, N., i Cesar, S. (2003) *Spol i rod pod povećalom*. Priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije. Zagreb: CESI. (u nastavku teksta: Spol i rod)
2. Hodžić, A. i Bijelić, N. (2012) *Izveštaj istraživanja o mišljenjima i stavovima prema homoseksualnosti u srednjim školama u Zagrebu*. Zagreb: Queer Zagreb. (u nastavku teksta: Izveštaj)
3. Bijelić, N. i Hodžić, A. (2012) *Edukacijski program ZAJEDNO protiv homofobije i nasilja u školama*. Zagreb: Queer Zagreb. (u nastavku teksta: Zajedno)
4. Abramson, P. i Pinkerton, S. (1998) *O užitku: razmišljanja o naravi ljudske spolnosti*. Zagreb: Jesenski i Turk. (u nastavku teksta: O užitku)
5. Klein, M. (2001) *Kako razgovarati o seksualnosti ... s vlastitom djecom*. Zagreb: Jesenski i Turk.
6. Castro Espín, Mariela. (2010) *Kako preživjeti pubertet?* Zagreb: V.B.Z. d.o.o.

Naslovi od 1-3 imaju praktički iste autore koji piše kao u svojstvu političkih aktivista, pa ne čudi da su slično intonirani, što će se vidjeti i u primjerima koji će se navoditi. I nakladnici tih triju izdanja su političke aktivističke udruge što utječe na raspon, kakvoću (znanstvenu vjerodostojnost) i izbor informacija koje pružaju.

Naslov pod 4. jest znanstven po titulu autora i nakladniku, no nije namijenjen nastavnicima niti obrazovnome sustavu. Njegova je nakana da iznese stavove i ideje autora, a ovdje je to govoriti o (nereproduktivnome) seksualnome ponašanju kao o pojavi s pojmom užitka u središtu te dati apologetski prikaz pojava različitih pojava vezanih za seksualnost kao što su oblici ne-heteroseksualnosti, pornografije, tzv. spolno odgovornoga ponašanja i drugog. Stav je autora otvoreno liberalan.

Naslovi pod 5. i 6. sadrži količinu paušalnosti i jednostranosti u prikazu spolnosti i seksualnosti da ga se teško može držati vjerodostojnim izvorom informacija za nastavnike programa koji bi trebao biti znanstveno uravnotežen i vjerodostojan.

Navedeni su naslovi uzeti u obzir zbog sljedećih tema koje su obuhvaćene kurikulumom 4. modula zdravstvenoga odgoja, a koje su obrađene u naslovima popisa literature preporučene nastavnicima za što bolju pripremu za provođenje nastave. Osim toga, razumno je pretpostaviti da je stav MZOS-a kako se baš u tekstovima s popisa preporučene literature nalaze sadržaji koji dobro predstavljaju ciljeve koji se nastavnim planom žele postići.

Riječ je o sljedećim temama i ciljevima navedenim u kurikulumu, prije kojih treba spomenuti načelnu primjedba: u kurikulumu se, a još više u popratnome nastavnome materijalu miješaju pojmovi „spolno“ i „seksualno“ kao da je riječ o istoznačnicama što nije slučaj (ovdje vidi pod „sadržaj“, a onda „ishodi“ za II. SŠ). Implikacije su takva pristupa dalekosežne, ali one nisu ovdje tema, pa se stavljaju sa strane. No, svakako je potrebno terminologiju rabiti dosljedno, jer suprotno zapravo posredno svjedoči o nestručnosti osoba koje sastavljaju obrazovni materijal i (ili) barem njihovoj nehajnosti čemu u pristupu čovjekovoj spolnosti i njegovu identitet nema mjesta.

razred	sadržaj	ishodi	problematičnost
IV. OŠ	Razlike rodnih uloga u društvu/obitelji (1 sat)	Opisati razliku između spola i roda, odnosno bioloških karakteristika te društvenih očekivanja i normi	Nedostaje navesti da odnos spola i roda ne odlikuje samo <i>različitosti</i> tih pojmova nego i njihova međusobna (djelomična ili bitna) <i>uvjetovanost</i> ili <i>motiviranost</i> . U ovdje obrađenoj literaturi 1-3 glavna je postavka kako su rod i spol praktički posve odvojivi, iako se uzgred spominje i njihova veza, no koja se ne razlaže.
	Rodna očekivanja među vršnjacima u školi (1 sat)	Prepoznati spolne/rodne stereotipe u medijima Raspraviti spolne/rodne uloge u razredu i obitelji	Učenje i rasprava o stereotipima ne može biti svedena na pretpostavku da oni ograničavaju slobodu ljudi zbog čega ih treba dekonstruirati (kako sugeriraju ovdje obrađeni naslovi) nego i njihovu izgrađujuću i stabilizirajuću ulogu u društvu, te činjenicu da postoji uzročno-posljedična sprega. Ovdje obrađena literatura stereotipe tretira samo kao pojavu koju treba dekonstruirati i koja sputava pojedinca u ostvarenju njegova identiteta.
V. OŠ	Vlastito tijelo u promjenama (1 sat)	Objasniti masturbaciju kao sastavni dio ljudske spolnosti (objasniti pogrešnost nekad raširenih vjerovanja o njezinoj štetnosti)	Masturbacija nije samo „nekad“ bila držana ne-dobrom praksom, nego je tako i danas, iako doista ne na isti način. U okviru znanstvene zajednice, posebice onome njenome dijelu koji je zaokupljen normativnom stranom čovjekove spolnosti i seksualnosti postoje razložni stavovi o nepreporučljivosti poticanja masturbacije, obično na osnovi naravi toga čina. Stoga nije znanstveno opravdana odluka da se masturbacija objasni samo „kao sastavni dio ljudske spolnosti“ implicitno držeći kako je to sva znanstvena istina o masturbaciji. U ovdje obrađenoj literaturi masturbacija se spominje samo u pozitivnom ili izrazito pozitivnom kontekstu.
VI. OŠ	Uloga medija u vršnjačkim odnosima (2 sata)	Prepoznati i raspraviti spolne/rodne stereotipe vezane uz seksualno ponašanje prisutne u medijima	Kao što je ranije rečeno, pri govoru o stereotipima treba uzeti obje strane njihova utjecaja na pojedinca i društva.
		Raspraviti način na koji pornografija prikazuje ljudsku seksualnost te muške i ženske seksualne uloge	Pojedini naslovi iz literature preporučene nastavnicima u smislu pornografije izrazito su apologetski usmjereni (posebice O užitku), što je dodatni razlog da u kurikulumu bude jasno istaknuto što je zapravo željeni ishod rasprave o pornografiji. Npr. je li

			prihvatljiv ishod zaključak da je pornografija u osnovi dobra ili neutralna ili ...
VII. OŠ	Vršnjački pritisak, samopoštovanje i rizična ponašanja (1 sat)	Dati primjer i diskutirati o rizičnim spolnim ponašanjima Prepoznati i protumačiti ulogu niskog samopoštovanja u rizičnim spolnim ponašanjima	Prema literaturi ovdje obrađenoj npr. rizično ponašanje nije promiskuitet (još manje npr. analni odnos), a prema O užitku niti prostitucija nije nužno rizično ponašanje. Stoga je potrebno obratiti pozornost na stvarni sadržaj pojma „rizično spolno ponašanje“, s obzirom da zdravstveni podaci prepoznaju razlike između mogućnosti spolne zaraze u različitim oblicima seksualnoga ponašanja.
	Prihvatanje različitosti u seksualnosti (1 sat)	Raspraviti pojam seksualnih manjina i njihov položaj tijekom povijesti	Literatura preporučena nastavnicima ovdje obrađena obiluje netočnim i iskrivljenim podacima vezanima za različite seksualne manjine kako kroz povijest tako i u okviru različitih kultura. Također, religijski stavovi (posebice vezani za kršćanstvo) dosljedno se iskrivljeno navode što onemogućuje vjerodostojno ostvarivanje predviđenoga ishoda nastave po ovoj temi.
VIII. OŠ	Rizici (pre)ranih seksualnih odnosa (1)	Raspraviti pitanje odgađanja seksualnih odnosa i pojam apstinencije Raspraviti što znači biti seksualno biće i uključuje li to nužno seksualne odnose (snošaj)	Ovo je jedini spomen uzdržljivosti, a s obzirom na a) učinkovitost tog izbora u smislu prevencije spolno prenosivih bolesti kao i pojave neželjene trudnoće, ali i b) složenost njezine primjene u konkretnim životnim situacijama brojnih adolescenata, svedenost na svega 1 nastavni sat svjedoči o njezinoj podzastupljenosti u kurikulu. U ovdje obrađenoj literaturi preporučenoj nastavnicima, uzdržljivost je tek nekoliko puta uzgred spomenuta, ali posve nerazrađena i kao pojam, a kud više u smislu njezine razrada njezine primjene u adolescentskoj dobi.
		Objasniti zašto spolnu zrelost treba pratiti odgovorno spolno ponašanje	Pojam spolno odgovornoga ponašanja povezano je s oslanjanjem na uporabu prezervativa i kontracepcije. Spolnu zrelost <i>ne treba</i> pratiti odgovorno spolno ponašanje. Spolna zrelost ne pretpostavlja nužno da je osoba seksualno aktivna, što se na ovaj način pretpostavlja. Zbog toga treba ili jasno reći da se misli na seksualno aktivan život (a ne spolnu zrelost).
	Roditelji i potomci	Navesti osnovne načine kontracepcije	Ponovo, s obzirom da se kontracepcija i spolno odgovorno ponašanje u kurikulu

	Srodnost i raznolikost Nespolno i spolno razmnožavanje Biološko nasljeđivanje – Nasljeđivanje spola Građa i uloge spolnih organa - Muški i ženski spolni organi - Sporedna spolna obilježja Menstruacijski ciklus - Računanje ciklusa; plodni i neplodni dani Začeće i razvitak djeteta prije rođenja Blizanačka trudnoća Od rođenja do smrti Životna razdoblja čovjeka Odgovorno spolno ponašanje	Objasniti ulogu kontracepcije Navedi načine prevencije prenošenja spolno prenosivih bolesti Istaknuti značenje spolnoga odnosa sa zaštitnim sredstvima	nalaze zbog jačanja prevencije spolno prenosivih bolesti i neželjenih trudnoća, u kontekstu reprodukcije (usp. „Roditelji i potomci“ u „sadržaji“) i postizanja dva prethodno rečena cilja, nije jasno zbog čega je izostavljena uzdržljivost kao metoda prevencije. Možda je potrebno naglasiti kako uzdržljivost nije samo primjenjiva na vrijeme prije ulaska u seksualno aktivan život, već je metoda prevencije spolno prenosivih bolesti i neželjenih trudnoća jednako i tijekom seksualno aktivnoga života. Ovdje spominjana literatura preporučena za nastavnike ne obrađuje uzdržljivost kao metodu prevencije.
I. SŠ	Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno seksualno ponašanje I. (2 sata)	Objasniti važnost dogovora o odgovornom seksualnom ponašanju s partnerom	Pri spominjanju dogovora, obično se misli na tzv. informiran slobodan pristanak. S obzirom da je riječ o adolescentima, osobama koje još nisu postigle zrelost, valja obratiti pozornost na poteškoće u točnom određivanju što uopće takav pristanak znači te na utjecaj sublimiranih pritisaka kojih osoba nije posve svjesna, čak i kad je u zreloj dobi (a kud više adolescentskoj). O tome u ovdje raščlanjenoj literaturi preporučenoj nastavnicima nema riječi.
	Medijski prikaz seksualnosti (1 sat)	Raspraviti načine prevladavanja spolnih / rodnih stereotipa	Isto što je rečeno ranije o stereotipu kao izgrađujućem i stabilizirajućem čimbeniku i za pojedinca i za društvo, a ne kao nužno prepreci koju treba ukloniti. O takvom vidu stereotipa nema riječi u

			ovdje obrađenoj literaturi preporučenoj nastavnicima.
		Analizirati prikaz seksualnosti u pornografiji: kako pornografija prikazuje žene, kako muškarce? Raspraviti kako pornografija utječe na adolescente	Kao što je ranije rečeno, pornografija je (baš kao i prostitucija), posebice u O užitku, ali također u Zajedno te Spol i rod, predstavljena kao društveno normalizirana pojava, što nije slučaj u našem društvu. Stoga treba pojasniti kakav ishod bi bio u skladu s nastavnim ciljem koji se ovdje pretpostavlja.
II. SŠ	Razvijanje vještina potrebnih za odgovorno seksualno ponašanje II. (2 sata)	Objasniti važnost odgovornoga spolnog ponašanja (zaštita) Usporediti različite vrste zaštite i ulogu stavova pri razvijanju navike Raspraviti moguće poteškoće pri dogovaranju o uporabi.	S obzirom da se „odgovorno spolno (ili seksualno?) ponašanje“ obično poistovjećuje na uporabu prezervativa i kontracepcije, sadržaj „ishoda“ je razumljiv. No, s obzirom na činjenicu na uzdržljivost kvalitativno daleko više jamči prevenciju spolno prenosivih bolesti i neželjenih trudnoća, ostaje nejasno zašto ne postoji neki analogan sadržaj poput „Razvijanje vještina potrebnih za uzdržljivost u seksualnome ponašanju“? Eufemistički rečeno, sa znanstvenoga stajališta, takvom pristupu nema nikakve prepreke, dapače. O tome u ovdje raščlanjenoj literaturi preporučenoj nastavnicima nema riječi.
III. SŠ	Seksualno zdravlje i najčešći seksualni problemi mladih (1 sat)	Analizirati odredbe Deklaracije o seksualnim pravima Svjetske zdravstvene organizacije	Navodi se pogrešan naziv dokumenta ili pogrešan autor dokumenta, pa ostaje nejasno što je zadani „ishod“!
	Brak, roditeljstvo i obitelj (1)	Usporediti medicinska, religijska i feministička stajališta o prekidu trudnoće	U literaturi preporučenoj nastavnicima nema ni traga relevantnim informacijama o „religijskim“ stajalištima o prekidu trudnoće. Također, niti među „alternativnim“ predavačima sadržaja 4. modula ZO-a nema osoba s obrazovanjem koje pretpostavlja takva znanja, pa ostaje nejasno tko bi i na osnovi kojih znanja u razredu predstavio ta stajališta.
		Opisati suvremene promjene vezane uz brak (kasnije stupanje u brak, porast rastava, kontroverze vezane uz istospolni brak) i obitelj (različiti	Za sadržaj „brak“ u „ishodima“ nije pretpostavljen ništa specifično za heteroseksualan brak a istodobno pozitivno (npr. njegovo značenje za životnu stabilnost i zdravlje supružnika, da se većina djece u nas rađa u okviru braka te da se bračno okružje pokazuje pozitivnim za odrastanje djece).

		tipovi obitelji)	S obzirom da u Republici Hrvatskoj ne postoje istospolni brakovi niti je aktivna javna rasprava o toj temi, ostaje nejasno zbog čega je ona navedena već u okviru ovoga šturoga popisa „ishoda“. U ovdje obrađenoj literaturi preporučenoj nastavnicima, brak, posebice heteroseksualan, spominjan je rubno ili u negativnome kontekstu, što može izravno utjecati na nastavnu dinamiku.
	Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina (2 sata)	Analizirati različite pristupe (znanstveni, religijski i aktivistički) ljudskoj homoseksualnosti	U ovdje obrađenoj literaturi preporučenoj nastavnicima, religijska su stajališta dosljedno predstavljena pogrešno ili barem iskrivljeno, pa bi nastavnici koji bi izravno ili neizravno tako stečene informacije unosili u nastavnu dinamiku, tu istu dinamiku vodili u za školu neprihvatljivome smjeru (ako je škola mjesto za prenošenje znanstveno vjerodostojnih informacija i spoznaja). Osim toga, niti među „alternativnim“ predavačima sadržaja 4. modula ZO-a nema osoba s obrazovanjem koje pretpostavlja takva znanja, pa ostaje nejasno tko bi i na osnovi kojih znanja u razredu vjerodostojno predstavio ta stajališta.
	Stavovi i predrasude	Objasniti pojam stava, stereotipa i predrasuda Objasniti utjecaj stavova, stereotipa i predrasuda na psihičke procese i ponašanje Navesti primjere stereotipa i predrasuda.	Što je ranije rečeno vezano za stereotipe.

Prilog 1.

Primjedbe po područjima:

I. Tolerancija ne-heteroseksualnih odnosa promiče se tako da se sustavno, više ili manje subliminirano ili izričito, promiče negativna slika patrijarhata²³, heteroseksualnosti, posebno heteroseksualnoga muškarca (njegove muškosti), a onda i heteroseksualnoga braka i obitelji, te dosljedno zanemarivanje reproduktivne funkcije seksualnosti te društvene implikacije koje sa sobom nosi ostvarenje prava djeteta, majki i očeva.

Pojmovi poput patrijarhata, heteroseksualnoga braka i obitelji redovito se vežu uz pojmove kao što su: „kapitalizam“, „ekonomski sustav“, „hegemonija muškarca“, „dominacija“, „moć“, „nasilje“ ne navodeći primjere u kojima bi heteroseksualnost barem načelno mogla biti povezana s pojmovima kao što su ljubav muškarca i žene, njihova komplementarnost, trajan i skladan brak, rađanje i odgoj djece u za njih povoljnim uvjetima. Takvo oslikavanje graniči s mizandrijom²⁴. Tako materijal koji deklarativno služi promicanju tolerancije, zapravo promiče netoleranciju prema jednoj skupini osoba.

Čini se misliti da u heteroseksualnosti nema nikakve ljepote, privlačnosti muškarca i žene, nikakve stvarne osnove za stvaranje stereotipa muškarca i žene u društvu.

Što se tiče vezivanja heteroseksualnosti za ekonomiju, kapitalizam, patrijarhat, ostaje nejasno za što je vezan npr. homoseksualizam? Za kakvo društveno uređenje, ekonomski sustav? Takve su informacije nužnu u ovakvu priručniku ako se poziva na znanstvenu utemeljenost, jer kada se kategorije uspoređuju, one se trebaju usporediti u istim parametrima. Ako se homoseksualizam, biseksualizam i ostali ne-heteroseksualizmi određuju samo kao izbor seksualnog partnera, zašto i heteroseksualizam nije određen samo kao izbor seksualnoga partnera, već se veže uz posve ekonomsko-političke (a ne seksualne, spolne) kategorije: ekonomija, dominacija, hegemonija.

U priručniku koji je nastavnicima preporučen u području spola i roda (Spol i rod) na početku teksta priručnika stoji kako je namijenjen radu s mladima „za unapređivanje odnosa među spolovima te promicanje tolerancije, solidarnosti i rodne ravnopravnosti“ (str. 13) te da „priručnik afirmira vrijednosti samopoštovanja, uvažavanja, nenasilja, tolerancije i rodne ravnopravnosti“ (str. 9), no sustavno čitanje toga teksta i apstrahiranje njegovih poruka pokazuje da muški spol, heteroseksualna orijentacija i rodne uloge koje su u tekstu povezane s heteroseksualnim muškarcem redovito bivaju u „tamnim bojama“, dok isto nije slučaj s primjerima u kojima se pojavljuju žene ili npr. homoseksualni muškarci. Stoga se ne može reći da tekst priručnika opravdava nakanu izgradnje tolerancije i ravnopravnost za sve, već promiče povoljan odnos prema ženama i ne-heteroseksualnim osobama, a nepovoljan odnos prema heteroseksualnim muškarcima.

Time, priručnik zapravo ističući cilj smanjenja lošega odnosa prema jednima (ženama i LGTB osobama), potiče loš odnos prema drugima. Naime, društvena skupina „heteroseksualan muškarac“ postaje nova meta govora mržnje i potencijalna žrtva diskriminacije. Također, heteroseksualan brak i obitelj također su ocrtni kao prirodna staništa seksističkoga odnosa prema ženama i nasilja, te posredno i oni postaju nova meta govora mržnje i potencijalna žrtva diskriminacije.

Primjeri:

1. Zanemarenost heteroseksualnosti vidljiva npr. u predavljanju Kinseyeve ljestvice seksualnosti od ukupno 11 primjera niti jedan se ne odnosi na heteroseksualan brak u

²³Načelo je znanstvene discipline kulturne antropologije da se nijedno uređenje kulture, pa tako ni patrijarhat, ne gleda kao *a priori* loše.

²⁴Mizandrija – mržnja prema muškarcima.

- kojemu su supružnici zadovoljni seksualnim životom, čime se implicira da takvih niti nema. Za razliku od heteroseksualnoga stabilnoga braka navode se npr. nekoliko lezbijki i biseksualaca, homoseksualci koji prakticiraju seksualne *casual* odnose, prostitutka, swingeri, rastavljena osoba s nizom kratkotrajnih veza, oralni homoseksualan odnos, samozadovoljavanje Zajedno, 23-24
2. patrijarhat redovito ocrtan u negativnome svjetlu: „Kakva je društvena i politička situacija u kojoj živimo? **Vjerojatno** neki oblik, više ili manje represivna varijanta globalnog modela kapitalističkog **patrijarhata**.“ (Spol i rod, 71)
 3. „kontaminacija patrijarhatom“ (Spol i rod, 162)
 4. nasilnost heteroseksualnoga muškarca (dok nasilnima nisu prikazivane žene i ne-heteroseksualne osobe):
 - a) „igra uloga otac – sin“ u kojoj otac verbalno zlostavlja sina (Spol i rod, 78)
 - b) stereotipiziran kao agresivan i bez pokazivanja osjećaja osim ljutnje (Spol i rod,79); pretpostavlja se da je svaki dječak doživio da je stariji muškarac „vikao: „Budi muško!“ (str. 80); „Muškarci ... agresivni, a žene ... pasivne“ (Spol i rod, 144); omalovažava žene (skeč: Spol i rod, 171-172, prikazi na str. 185-186)
 5. heteroseksualan odnos se promatra samo kroz prizmu moći i dominacije“, dok se u tom kontekstu ne pojavljuju pojmovi poput „dom“, „obitelj“, „brak“, „ljubav“, „poštovanje“ (usp. npr. Spol i rod, 148, 150-151, 174, 178-193) – takvo je predstavljanje odnosa muškaraca i žena jednodimenzionalno i nije znanstveno vjerodostojno. Osim toga, na takav način nisu prikazani ne-heteroseksualni odnosi):
 - a) postoje društvena očekivanja da se muškarac i žena moraju vjenčati i osnovati obitelj. U heteroseksualnosti postoji prioritet muškosti ... Biti muškarac tada znači imati moć nad ženama.“ (Spol i rod, 159)
 - b) „Društveno konstruirana definicija žena i muškaraca ... sadrži nejednak odnos moći s muškom dominacijom i ženskom subordinacijom ... muška uloga je preuzeta kao norma za društvo kao cjelinu, što se reflektira u politici i strukturama. Politika i strukture često nenamjerno reproduciraju rodnu nejednakost.“ (Spol i rod, 145)
 - c) Heteroseksualnost se vezuje uz mržnju, spolne bolesti – Spol i rod, 126, a nema primjera npr. homoseksualnosti u kojoj se pojavljuje mržnja u homoseksualnome odnosu ili spolne bolesti
 7. „Ovdje mislimo na ekonomske imperativne institucije heteroseksualnosti koje kategoriziraju i razdvajaju ljude na osnovu njihovih genitalija.“ (Spol i rod, 95)
 8. Muškarci i žene čine „dvojni i suprotni strukturalni odnos koji čini osnovu ekonomskog sistema heteroseksualnosti, tj. društvenih institucija patrijarhata i kapitalizma.“ (Spol i rod, 83)
 9. Nigdje se heteroseksualan odnos muškarca i žene ne oslikava drugačije nego negativno. Nema primjera u kojima se ostavlja barem mogućnost da je moguća ljubav i komplementaran odnos muškarca i žene, dok se homoseksualnost oslikava kao pozitivna i kao žrtva društva. Usp. npr. odjeljak u Spol i rod, 90, gdje su od tri primjera dva odnose na heteroseksualne odnose i u oba su osobe uključene u te odnose negativno ili pejorativno ocrtane (slab imovinski status, silovanje, seosko ili radničko podrijetlo, droga, spolno prenosiva infekcija posredstvom heteroseksualnoga odnosa), a osoba iz trećeg i homoseksualnoga primjera ocrтана je pozitivno i kao žrtva okoline (podrijetlo iz dobrostojeće i gradske obitelji, pretukli ga skinheadsi zbog iskaza homoseksualne sklonosti); vidi i govor o heteroseksualnosti u Spol i rod, 120, gdje se kaže da su „odnosi moći i kontrole ... ključni u heteroseksualnim odnosima“, a homoseksualnost se vezuje za izbor, čime se, za razliku od heteroseksualnoga, implicira sloboda.

S druge strane:

1. Dosljedno pozitivno ocrtavanje homoseksualnih veza: „Znam da je homoseksualna veza mog sina puna ljubavi, pažnje i vjernosti.“ (Spol i rod, 113)
2. „Zašto ih (i.e. lezbijke i homoseksualce) zakon ne bi tretirao na isti način kao i sve ostale: kao individue koje se zaljubljuju, imaju veze i žele živjeti svoje živote bez diskriminacije i krivnje?“ (Spol i rod, 113) Zakon ne propisuje niti uređuje odnose zaljubljenosti i veza, pa je ovako postavljeno pitanje besmisleno, ali ostaje tendenciozno jer se sugerira da lezbijske i homoseksualci pred zakonom trpe zbog toga što su zaljubljeni ili su u vezi. Zakon uređuje odnose koji su za društvo bitni, kao što su brak i obitelj, ne brak i obitelj nisu nužno vezani za zaljubljenost i ustanovljenje i održavanje ljubavne veze. Tako se društvo posredno proglašava krivim za nešto što si ono uopće ne pridržava.

II. Pejorativan govor o osobama koje nemaju poteškoća u detektiranju svoga spolnoga i rodnoga identiteta

1. također i ljudi koji ne troše posebno vrijeme za određenje svojega identiteta (spolnoga, rodnoga) ocrtavaju se pejorativno, kao oni koji „ne razmišljaju puno, već dozvoljavaju da njihov spol znači i njihov rodni identitet.“ (str. 91). Ovakvim se govorom implicira da osobe u kojih je rodni identitet u bitnome određen njihovim spolom to čine ne zbog toga što je to stvaran njihov identitet nego samo zato što idu linijom manjega otpora, ne angažiraju se intelektualno. Treba li podsjetiti da je manjina osoba u društvu koja imaju poteškoća u pronalasku svoga rodnoga identiteta u dijelu u kojemu je on određen spolom? Takvim se govorom i implikacijom potiče na diskriminaciju osoba čiji je rodni identitet u bitnome određen spolnim.

III. Dosljedno negativno karakteriziranja zapadnjačkoga društva, kulture, tradicije

1. ocrtavanje čitavoga našega društva kao u osnovi seksističkoga (Spol i rod, 173)
2. „Podjela rada između spolova najbolje je objašnjena rodom, ali budući da je reprodukcija bazirana na univerzalnoj biološkoj razlici između žena i muškaraca, društva to **koriste** kao osnovu za dodjeljivanje drugih zadataka.“ (Spol i rod, 148, naglašavanje naše; usp. i izjave sa str. 164) – Ovime se pretpostavlja da društvo, kao neki subjekt, *manipulativno iskorištava* reprodukciju za društveni inženjering. Takva je postavka znanstveno gledajući začudna, jer reprodukcija je po sebi tako složena, zajedno s odgojem djece i potrebama i pravima djece, da previđanje tih činjenica postaje samo argument protiv kompetentnosti autora priručnika. Npr. kako autori priručnika poimaju da dijete može ostvariti svoje pravo da povoljan razvoj koji uključuje vezivanje samo za jednu osobu u ranome životu bez ikakva utjecaja na raspodjelu društvenih uloga između muškaraca i žena, odnosno majki i očeva (usp. djela o privrženosti iz područja psihologije, ponajprije djela Johna Bowlbyja)
3. tradicija se također ocrtava kao negativna („Mladići i djevojke bit će potaknuti da razmišljaju o preprekama koje su povezane s tradicionalnim rodnim očekivanjima“, Spol i rod, 124)
4. „Važno je razumjeti da homoseksualnost i biseksualnost nisu bolest niti nemoralna ponašanja, nego izraz različitih oblika spolnosti ljudske vrste. U našoj smo kulturi naslijedili moralne vrijednosti prema kojima se normalnima smatraju samo heteroseksualni odnosi.“ (Castro Espin 2010: 81)

Prema tome, ako i stavimo sa strane zapravo upitni status homoseksualnosti s medicinskoga stajališta, autorica jednostavno izjavljuje da homoseksualnost i biseksualnost nemaju nikakve moralne vrijednosti. Pa, ako ćemo doslovno – u pravu je. Naime, homoseksualnost i biseksualnost su sklonosti, a nema nikakvoga moralnoga suda za ono čemu smo skloni. No, svako naše djelovanje i ponašanje *jest* podložno etičkome i

moralnome promišljanju. I to je tako, bili mi religiozni ili, vjernici ili ne, filozofska disciplina etike tiče se svakog djelovanja svih nas, pa i seksualnoga ponašanja svih nas. Potom se autorica neodređeno poziva da u drugim kulturama homoseksualnosti, biseksualnost i heteroseksualnost imaju ravnopravne pozicije, a naravno zapadnjačka je kultura diskriminatorna i zastarjela. Takav se stav inače susreće na sve strane po literaturi nadahnutoj liberalnom seksologijom, uključujući barem trećinu naslova s popisa literature preporučene nastavnicima. No, kada se pogledaju konkretni primjeri iz tih kultura, onda su oni beziznimno nevjerodostojno prikazani. Tako se npr. *hijre* koje žive na rubu društva u Indiji i južnoj Aziji proglašavaju dokazima o dobrom položaju homoseksualaca u nezapadnjačkoj kulturi. Pa antičkogrčka pederastrija postaje dokaz o navodnoj normalnosti homoseksualnih odnosa odraslih osoba u npr. umnoj Ateni, dok je istina da je takav odnos bio Atenjanima posve neprihvatljiv, da dalje ne nabrajamo.

IV. Tendenciozno tumačenje stereotipa u društvo: naglašavaju se samo negativne strane stereotipa, a posve se previdi činjenica da sva društva imaju stereotipe, da kognitivna znanost potvrđuje da su pojmovi prototipa/stereotipa nužni za razumijevanje načina na koji se čovjek snalazi u množini činjenica na koje nailazi u svijetu. U konačnici, riječ je o borbi za jedne vrijednosti pomoću govora mržnje okrenute prema drugim vrijednostima, a bez znanstvene argumentacije. Naime, prešućuje se činjenica da stereotipi olakšavaju socijalizaciju, te da uspostava i prepoznavanje prototipa omogućuje kognitivno snalaženje u svijetu, što je u kognitivnoj znanosti opće znanje, i na temelju kojega su znanja ustanovljene discipline poput kognitivne semantike u okviru koje se značenje uspješno tumači upravo pomoću pojma prototipa/stereotipa.

1. stereotipi se ocrtavaju samo u negativnome svjetlu (usp. Spol i rod: 87, 91):
 - a) „Stereotipi su pojednostavljene i vrlo često iskrivljene mentalne slike“ (Spol i rod, 143)
 - b) Društvo *nameće* (usp. vježba u Spol i rod, 83) stereotipe, a nigdje se u tekstu ne dopušta legitimno znanstveno tumačenje da društvo pomoću stereotipa *pomaže* u izgradnji spolnoga i rodnoga identiteta svojih članova.
 - c) stereotipe treba razbijati (Spol i rod: 48)
 - d) na temelju svojevoljno određenih stereotipa, navodi se sudionike priručnikom predložene edukacije da zaključe da „nijedan dječak ne želi živjeti“ na način na koji ih društvo socijalizira, čime se društvo neizravno kriminalizira kao zlostavljača djece. Takav bi zaključak trebao imati ozbiljan znanstveni temelj, a on se nigdje ne pruža.
 - e) „U reproduciranju tradicionalnih rodnih odnosa [koje su *nota bene* ocrtani kao loši] utjelovljenih u rodnoj neravnopravnosti sudjeluju obitelj, škola i sve društvene institucije.“ (Spol i rod, 17)
 2. u vježbi za djevojke, uputa za voditeljicu (u priručniku se nespretno naziva: facilitator) glasi: „Djevojke i žene kada žele izaći iz kutije dobivaju različita pogrdna imena kako bi ostale unutar okvira koje je društvo postavilo za ponašanje „dobre djevojke“ i „dobre žene“. Koja su to imena? Zapišite riječi koje su sudionice sugerirale s desne strane kutije. Nacrtajte **šaku** oko te liste i nazovite ju „verbalno nasilje“. (Spol i rod, 80, naglašavanje V.V.).
- Nešto dalje, govoreći o lezbijkama u društvu: „Zapitajte sudionice što su fizički napravili ženama koje izlaze iz kutije. Zapišite listu tih stvari s lijeve strane kutije. Nacrtajte **šaku** oko liste i nazovite ju „Fizičko zlostavljanje“. (Spol i rod, 80, naglašavanje V.V.)
- Nešto dalje: „Objasnite da se **često** vjeruje da će žene i djevojke biti sigurne ako ostanu u okvirima kutije, jer će ih muškarci štiti. To je **laž**: djevojke i žene mogu biti silovane ili pretučene bez obzira da li se ponašaju na načine koji su u okvirima kutije ili ne, samo zato što su žene.“ (Spol i rod, 80., naglašavanje V.V.)

Nešto dalje: „ako je mlada djevojka snažna, atletski građena, pametna, nezainteresirana za mladiće, dobra u mehanici ili matematici ili ne dozvoljava muško zlostavljanje **mogla bi biti** maltretirana različitim pogrđnim imenima kao što su „lezbača“ ili „lezba“. (Spol i rod, 81., naglašavanje V.V.)

U vježbi je sporno više elemenata:

a) šaka, simbol nasilja, predstavlja društvo, čime se društvo ocrtava kao *nužno* nasilno;

b) za razumijevanje rečenoga pod c)-f) potrebno je znati da: i) pisci priručnika ne znaju što će sudionici igre upisati kao posljedice ponašanja koje ne odgovara stereotipu kojega ii) samovoljno, bez objašnjenja ili znanstvenoga dokaza nazivaju „dobra djevojka“, „dobra žena“, „ponašati se kao dama“. No, dopuštaju si tumačenje kakvo je predstavljeno u c)-f)

c) vježba je ustrojena tako da se pretpostavlja da *sve* žene sa strane doživljavaju verbalno nasilje kada se ne ponašaju stereotipno, te da *sve* lezbijke doživljavaju tjelesno nasilje. Takvo karikaturalne postavke imaju nakanu sve žene ocrtati kao žrtve, a društvo kao nužno nasilno prema *svim* ženama. Za tako snažne tvrdnje trebalo bi podastrijeti znanstvenu podlogu, jer ovako se mogu tumačiti samo kao izraz političke, tendencioznoga tumačenja društva kao skupnog *nasilnika prema ženama* s nakanom razbijanja takvoga, nasilnoga i nepravednoga društva.

d) društvo se ocrtava kao ono koje *često laže*. Vezivanje laganja uz društvo, zapravo je govor mržnje, jer bez jasnih dokaza implicira zlu nakana čitavoga društva prema praktički polovini svojih članova – ženama. Točnije, s obzirom da se ne pretpostavlja da i žene lažu ženama, zapravo se pretpostavlja da muškarci *često lažu svim* ženama. Takav govor i takve implikacije nisu znanstveno utemeljene, već mogu jedino biti izraz nečije političke volje, a kao takve nemaju mjesta u znanstveno utemeljenome školskome programu.

e) spominjanje upravo silovanja ili pretučenosti, za ocrtavanje ponašanja društva (tj. muškaraca) prema njihovom nestereotipnu ponašanju, zapravo je još jednom govor mržnje koji se oslanja na znanstveno nedopustivu paušalnost u predstavljanju društvene stvarnosti, tendencioznost u političkome tumačenju društva i izboru primjera ponašanja društva prema praktički polovici svojih članova.

Npr. odgovara li stereotipu da žena postane astronaut? Hoće li ona zbog toga doživljavati verbalno ili fizičko nasilje? Ili žene članice Vrhovnoga suda, tretira li njih društvo verbalnim i fizičkim nasiljem, silovanjem ili pretučivanjem zato što su žene?

f) izricanje da bi npr. svaka pametna djevojka, „dobra u mehanici ili matematici“ *mogla biti nazvana* „lezbom“ ili „lezbacom“ još je jedno tendenciozno tumačenje društvene stvarnosti. Dovoljno je znati da je trenutno više od polovice polaznika visokoškolskih ustanova ženskoga spola, da se vidi kako je ovakva kvalifikacija našega društva vezana ili za neko drugo vrijeme ili za neko drugo mjesto ili za nečiju nakanu koja mu je na umu pri tumačenju društva. Kvalifikacija uz koju se veže *moglo biti* doista može biti bilo koja. Svatko bi *mogao biti* zlostavljan od bilo koga na bilo koji način zbog bilo kojega svojega svojstva, stvarnoga ili pripisanoga.

3. Muškarci i žene čine „dvojni i suprotni strukturalni odnos koji čini osnovu ekonomskog sistema heteroseksualnosti, tj. društvenih institucija patrijarhata i kapitalizma.“ (Spol i rod, 83)

Uzged, znanstveno je pokazano da dječaci i djevojčice ne postaju samo socijalizacijom, nego da je nezaobilazna i biološka sastavnica u njihovom „biti dječak“ i „biti djevojčica“ (usp. npr. radove Simona Barona-Cohana, Tronda Disetha, Anne Campbell)

4. „Žena“ i „muškarac“ su pojmovi koje konstruiramo, kategorije koje su „stvarne“, ali koje su preuske i neodgovarajuće za opisivanje i obuhvaćanje svih raznovrsnih i teško definirajućih rodnih identiteta“ (Spol i rod, 91) Ovakve rečenice u kojima se za iste pojmove kaže da su konstrukti i da su stvarni ne pripadaju znanstveno utemeljenom diskursu. Zapravo se od znanstveno poznatoga čini problem. „Žena“, „muškarac“ su teško

kategorijalno definiraju, ali isto je i sa svim drugim pojmovima. Što je npr. „pingvin“, „riba“, „stol“. Je li stol još uvijek stol ako ima tri noge? Je li pingvin pingvin i ako mu je odgrizeno krilo? Je li riba još uvijek riba iako joj nedostaje rep? Riječ je o poteškoći koja se u kognitivnoj znanosti obično rješava pomoću pojma prototipa. Pojedine jedinice bliže su ili dalje od središta prototipa. U priručniku se za prototip rabi riječ stereotip što je u redu. Ono što je znanstveno gledajući nakaradno je da se stereotipi žele dekonstruirati i na njih se gleda isključivo pejorativno i kao neprijatelja. Posve se previđa da brisanje prototipa iz kognitivnoga univerzuma za sobom povlači gubi mogućnost davanja značenja, smisla, briše se kultura. Poziv na brisanje stereotipa, prototipa poziv je na revoluciju u političkome smislu, a to onda treba biti posve jasno: da diskurs priručnika nije znanstveno, nego politički motiviran.

V. Uplitanje u obiteljsku dinamiku i religijska uvjerenja, a oba područja utječu na oblikovanje stavova o spolnosti i seksualnosti

Sljedeći navod otvara način tretiranja obitelji i religije u ovdje obrađenoj literaturi preporučenoj nastavnicima: „**Vrijednosti**, stavovi, mišljenja čine važan dio **seksualnog vrijednosnog sistema osobe**. Iako **ne znamo** točno **kako se on formira**, izvjesno je da ga u velikoj mjeri oblikuju obiteljske vrijednosti, religijske vrijednosti te vrijednosti vršnjaka i bliskih prijatelja.“ (Spol i rod, 108, naglašavanje V.V.) Ovdje se višekratno potvrđuje svijest da seksualnosti nema bez vrednotnoga vida. Što više ustanovljuje se da vrednotni sustav osobe oblikuju u velikoj mjeri obitelj, religija i vršnjaci. No, od ta tri navedena utjecaja, prva dva (obitelj, religija) tretiraju se jedino negativno, a potiče se samo treći (vršnjaci) i to sustavno, vježbama u kojima se pretpostavlja da sudionici adolescenti utječu međusobno svojim stavovima i mišljenjima (npr. vježba na str. 110). Konačno, sa znanstvenoga stajališta, upitna je opravdanost aktivnoga uplitanja u osobni seksualni vrednotni sustav adolescenata, ako se ne zna niti kako se on oblikuje.

a) Dosljedno predstavljanje vjere i religije u nevjerodostojnom, ali negativnom svjetlu

U naslovima 1-3 pojmovi, vjere, crkve (ponajprije Katoličke crkve) se navode, ali redovito u pejorativnom smislu, npr. kao utočišta u ekonomskoj nesigurnosti (Spol i rod: 151), a primjeri se donose u nastavku.

tendencioznost u prikazivanju utjecaja religije na školski sustav (str. 161-162), izriče se da unatoč „potrebi“ da se uvede seksualno obrazovanje zbog navodne zapostavljenosti tih tema, a upravo su autori kurikula javno izricali da su sve teme o seksualnosti koji se dotiču novim kurikulumom već obrađene u redovnom školskom programu. U više je navrata rečeno da na seksualnost utječe religija, i tako je mahom u svim kulturama svijeta, spolnost je jednostavno iznimno bitan vid čovjekove osobnosti i kao takav je tretiran u mahom svim filozofsko-moralnim sustavima poznatima u društvima svijeta, tako da ocrtavanje zapadnjačkoj kulturi svojstvenoga judeokršćanskoga pogleda na spolnost nije dovoljno obrazložena pozivom na imperativ znanosti, podrazumijevajući tu samo tzv. znanosti prvoga reda, a isključujući odlučan utjecaj spoznaja tzv. znanosti drugoga reda (filozofije i teologije).

1. Kao parametri u različitim kontekstima, no u konkretnim istraživanjima nema parametara koji bi vjerodostojno identificirale one čiji je identitet doista vjerski.

- a) Kada se spominju „vjernici“, „vjera“, „religija“ uglavnom se ne precizira na koju ili na koje vjeru ili religiju, denominaciju ili vjersku zajednicu se misli niti se pri klasificiranju uzima u obzir da prototipni pripadnik vjerske zajednice drži do nauka svoje zajednice te da redovito pohađa vjerska okupljanja nužna za pripadnost svojoj zajednici (obično tjedno bogoslužje)
- b) Ne donose se jasni i nedvosmisleni parametri za kategoriziranje ispitanika kao vjernika (usp. Izvještaj 29) jer se nema parametra po kojemu se vidi koliko osobe koje za sebe izjavljuju da jesu vjernici znaju što njihova vjerska zajednica drži o pitanjima

homoseksualnih osoba (a o tomu je provedeno konkretno istraživanje) – zbog čega i ishod istraživanja nema zapravo nikakve vrijednosti u pogledu odnosa vjere i npr. homofobije, a kao ishod istraživanja upravo se povezuju vjera i homofobija (usp. Izvještaj: 40, 43)

2. Religijska se uvjerenja donose paušalno se i karakteriziraju se kao inhibirajući, neznanstveno, potencijalno štetno: „Zbog ograničavanja seksualnosti u okviru braka i reprodukcije te isključivanja **bilo kakve točne informacije** o problemima kao što su prezervativi, kontracepcija, pobačaj i seksualna orijentacija, seksualna edukacija u okviru vjeronauka nije adekvatan odgovor na stvarne potrebe hrvatskih adolescenata/ica.“ (str. 162, naše naglašavanje) – ovime se izriče kako vjeronauk donosi neistine o tako važnim pitanjima. Takva je tvrdnja tendenciozna, nije znanstveno potkrijepljena jer u znanstvenoj zajednici postoje i oni koji bi potvrdili takav stav, postoje i oni koji se s njim nikako ne mogu složiti: pobačaj nije za sve prihvatljiv, kao ni kontracepcija, kao ni svaka seksualna orijentacija nije za sve jednakovrijedna. Riječ je o paušalnim tvrdnjama kojima se drugome pripisuje neistinitost, a bez čvrstih dokaza. S obzirom da je potvrđeno kako religija ima izravne veze s oblikovanjem stavova o seksualnosti, i da to nije presedan u slučaju Katoličke crkve, te da je takvo oblikovanje u religijskim sustavima spregnuto s pripadajućim filozofsko-svjetonazorskim postavkama, a i da suvremena pozitivna znanost u potpunosti ovisi o isto tako filozofsko-svjetonazorskome sustavu, ostaje nejasno zbog čega se drži da ono što autori priručnika promiču *jesu* točne informacije, a da ono što npr. promiče Katolička crkva *nisu* točne informacije, tim više što nauk Katoličke crkve najvećim dijelom oblikuju osobe koje su barem visokoškolsko obrazovane, a velik ih je broj doktora znanosti i članova znanstvene zajednice.
3. „Homoseksualnost je moralna ili nemoralna? Ne znam. Mogu li suditi? Znam da je homoseksualna veza mog sina puna ljubavi, pažnje i vjernosti.“ (str. 113) Ovaj program ne daje nikakve smjernice u prosudbi moralnoga i nemoralnoga. Na temelju čega se pretpostavlja da će sudionici adolescenti imati odgovor o moralnosti i nemoralnosti. Odgovor u 1. lice jednine: „Ne znam“ implicira da osoba sama za sebe, na osnovi samo vlastitih promišljanja treba donijeti sud o moralnosti. No, procjena moralnosti je vrlo složen proces i relevantni se moralni sudovi donose tek na razini filozofskih sustava, u okviru etike i morala. U tome smislu odgovor koji se sugerira „Ne znam. Mogu li suditi?“ je bezvrijedan s moralnoga gledišta, a sa znanstveničkoga stajališta adolescente navodi na krivi put, jer im sugerira da moralnu procjenu mogu i trebaju donijeti bez konzultiranja spoznaja etike i morala.
4. Posebice su sa stajališta vjerodostojnosti podataka i mogućeg poticanja na mržnju zabrinjavajuće pojave tendencioznog i iskrivljenog iznošenja činjenica vjerskoga nauka, pa zatim na osnovi podataka dobivenih na osnovi takvih parametara, vjernike povezivati npr. s homofobijom (posebno kada se uzme u obzir da je homofobija politički pojam)
 - a) Npr. izjava „Homoseksualnost je grijeh“ karakterizira se „mit“ (Zajedno: 29; usp. Izvještaj: 26) Tvrdnja sadrži dvije pogreške. Prvo, u katoličkome nauku, kao najznačajnijoj kršćanskoj crkvi u Republici Hrvatskoj, homoseksualnost *nije* grijeh jer homoseksualizam biva opisan pojmom težnje, sklonosti, a da bi što bilo grijeh mora sadržavati volju. Drugo, stav koji bi ispravljen glasio „Homoseksualni čini su grijeh.“ *nije* mit stav koji je dio nauka i koji ima svoje filozofsko-teološko i uopće znanstveno utemeljenje koje su oblikovali dionici znanstvene zajednice (velik dio biskupskoga zbora i teologa koji su sudjelovali u oblikovanju Katekizma Katoličke crkve čine doktori znanosti, aktivni u znanstvenoj zajednici).

Takav stav, u vidu poticanja na toleranciju ili mržnju to više zabrinjava jer se istodobno izbjegava vidjeti da npr. Katolička crkva svojim članovima nalaže da se prema homoseksualnim osobama trebaju odnositi s poštovanjem i obazrivo te da ih nije

dopušteno nepravedno ih diskriminirati. Članovi crkve koji čine suprotno nisu reprezentativni članovi te vjerske skupine.

b) Isto je vidljivo iz upitnika kojim se određuje stupanj homofobije, a jedan od parametara koji su uzeti u obzir je upravo vjera. U takvome se okružju izjava poput „Homoseksualnost je grijeh.“ (Izvještaj: 27, 33-34) ne može uzeti kao primjerena za određivanje homofobnosti vjernika (a o tomu istraživanje želi donijeti sud), jer je za prosječnu osobu dvosmislena, pa imajući zapravo isti stav jedni mogu zaokružiti „najhomofobniji“ odgovor („U potpunosti se ne slažem“), a drugi „nehomofoban“ odgovor („U potpunosti se slažem“)

Inače, na osnovi takvoga upitnika izrečeni su rezultati da „Vjernici/e iskazuju veći stupanj homofobije (a.s=57.86) od onih koji nisu vjernici/e (a.s=43.63)“ (Izvještaj: 29)

b) isključivanje roditelja:

Kod adolescenata se ne promiče razumijevanje odnosa s roditeljima u smislu poštovanja za njihovo iskustvo i ljubav, pretpostavljajući da ima dobroga u onome što im roditelji imaju reći, nego se potiče ili sumnjičavost za vrednote, svjetonazor i nakane roditelja, uz odnos koji kao imperativ ima samo traženje da roditelji razumiju adolescenta (ne i obratno).

1. „Zašto **roditelji pokušavaju kontrolirati život djece?** ... Na koje načine adolescenti/ice mogu **omogućiti roditeljima da shvate njihovo gledište?**“ (str. 72) – time se implicira da je razumljivo i vrijednosno neutralno da adolescenti više nemaju što naučiti od roditelja, ali da roditelji imaju što naučiti od njih. Takav stav nema znanstvenoga utemeljenja, jer je znanstveni stav da je adolescencija razdoblje u kojemu se *odvija proces odvajanja* od roditelja, a ne da je taj proces završen *prije* adolescencije. Roditelji su pred zakonom odgovorni brinuti za „svoje“ adolescente i to upravo jer je i zakonski prepoznato da u to doba adolescenti nisu sposobno samostalno voditi integralnu brigu o sebi.
2. Utjecaj obitelji izdvojen kao jedan od dva bitna faktora u oblikovanju pojmovna žene u društvu (Spol i rod: 151), dok je drugi medij. Kako se znanstveno opravdava zanemarivanje utjecaja obitelji u čitavome tekstu priručnika, kao da je riječ o redovito negativnom utjecaju koji treba ukloniti iz života adolescenata.
3. nalaže se da adolescenti, bez ikakve ranije pouke ili uvoda razgovaraju o temama kao što su legalizacija usvajanja djece homoseksualnim parovima, eutanazija (str. 160) S obzirom da je riječ o osobama u formativnoj dobi, takav je pristup važnim temama neznanstven i upućuje da adolescenti uče jedni od drugih, tako da u konačnici sami sebi postaju autoritet, ignorirajući znanost i društvo u kojemu žive.
4. U priručniku se dosljedno kao znanstvene činjenice tretiraju određena mišljenja pojedinih znanstvenika, a još više političkih aktivista, npr. da „vrlo malo razlike proizlazi iz spola“ (str. 146; a za suprotno mišljenje usp. radove npr. usp. Simon Baron-Cohen, Trond Diseth, Anne Campbell).
5. iako se priznaje da obitelj i religija imaju velik utjecaj na oblikovanje stavova o seksualnosti, autori pozivaju da se država kroz školski sustav „provodi kontrolu nad socijalizacijskom funkcijom škole i osigurava prijenos društveno poželjnih znanja i vrijednosti“ (str. 159) – o takvoj nakani, da se roditeljski, obiteljski utjecaj smanji, zajedno s mogućim obiteljskim svjetonazorom koji je religijski oblikovan, a državni poveća, roditelji imaju pravo biti upoznati jer se izravno zadire u njihov roditeljski odnos prema vlastitoj djeci kao i na obiteljsku dinamiku. K tome, takvi izrijeci, koji pretpostavljaju smanjenje utjecaja obitelji, (ne)posredno potiču nepovjerljivost adolescenata prema roditeljima, obitelji, religiji čiji su možda članovi. U konačnici, okreću jedne članove društva prema drugima (ovdje, djecu protiv roditelja, članova obitelji, religiji kao pojavi koja ima nezaobilazan utjecaj na naše društvo)

6. priručnik Spol i rod pretpostavlja i da se adolescentima za vrijeme edukacije dijeli i knjižica „Imaš pravo znati“ koja promiču samo jedan svjetonazor, prema kojemu je čitava seksualnost utemeljena na užitku (str. 49)
7. I za kraj, uvodeći temu o odnosu muškaraca i žena (Castro Espin 2010: 116-119), autorica suptilno provlači ideju da djevojke i mladići trebaju odbaciti kulturu svojih roditelja zbog navodnog promicanja seksizma, te govori kako je razlika između muškaraca i žena postoji samo „zbog opstanka vrste“ (str. 118)

VI. Svjetonazor i filozofija, kulturna antropologija

U četiri obrađena naslova pojavljuje se ambivalentan odnos prema spoznajama iz područja filozofije i teologije kao znanostima, uključujući tu u prvome redu vrednote, pa onda i etiku odnosno moral: jedne se vrednote prešutno ili izričito preporučuju, a druge isto tako prešutno ili izričito odbacuju. No, u oba slučaja nema prave argumentacije, ali zato ima mnoštvo primjera netočnosti u navođenju informacija i stavova koje se pripisuju pojedinim filozofskim postavkama (posebice kada je riječ o čemu povezanome s kršćanstvom ili religijom uopće)

Sva su četiri naslova prožeta istim stavom: ono što je u spolnosti i seksualnosti povezano s judeokršćanstvom je loše (izravno npr. tzv. heteronormativnost²⁵, vezivanje seksualno aktivnoga života za heteroseksualan brak). Istodobno se stavovi o seksualnosti i spolnosti kada su primjer nečega ne-judeokršćanskoga (npr. određene seksualne prakse ili tzv. seksualne odnosno rodne manjine iz različitih kultura svijeta) okarakterizirani kao neutralni ili poželjni.

Također, što je nejudeokršćanski predstavlja se, izravno ili neizravno, kao znanost, judeokršćanska tradicija u spolnosti i seksualnosti obilježava se kao religijsko, pa onda i nazadnjačko.

Načelo je kulturne antropologije da se nijedna kultura po sebi ne tumači kao loša te da se njezini elementi ne tumače izvan konteksta cjeline kulture, što autori tekstova Zajedno, Spol i rod te O užitku dosljedno čine. Primjeri iz ne-zapadnjačkih društava i kultura tumače se površno, tendenciozno i utilitaristički, bez sebi vlastitoga kulturnoga konteksta, kroz naočale suvremenog zapadnjačkoga društva. Iako se ovdje uglavnom iz Spol i rod, u O užitku je pregršt takvih primjera:

1. „Seksualnost, iako biološki utemeljena, ne može se promatrati odvojeno od društva i kulture u kojem se zbiva. Seksualno ponašanje je bitno određeno društvenim i kulturnim normama. „Seksualnost je istovremeno i javna i privatna; i intimna i regulirana zakonski; i biološka i kulturalna; istovremeno i društveno konstruirana, organizirana i institucionalizirana i produkt fantazije, individualnog djelovanja i otpora“ ... **Seksualnost** utjelovljuje fizički aspekt seksualnog iskustva (tjelesna aktivnost) koji se manifestira kroz društveni aspekt jer **dobiva značenje** kroz jezik, kulturu, vrijednosti određenog društva.“ (Spol i rod: 99, usp. i 17; naše naglašavanje).

Iako se ustanovljuje da se seksualnost ne može promatrati izvan društva i kulture, u tekstu se dosljedno društvo i kultura tretiraju kao utjecaji koje treba isključiti i koji se prema seksualnosti odnose neprijateljski. Također, jasno se izriče da seksualnost ima značenje i da ga dobiva kroz kulturu i vrednote društva (usp. i Spol i rod: 101). Zbog čega se onda u tekstu priručnika pretpostavlja da sve što sadašnje društvo ima reći o seksualnosti negativno i ništa nije vrijedno sačuvati i ništa od toga čovjeku ne pomaže.

Kršenje pravila kulturne antropologije, prepoznaje se i u navođenju, kao u sljedećim primjerima:

²⁵Heteronormativnost se u naslovima 1-4 pojavljuje u smislu stava da je heteroseksualnost norma u društvu. On se u toj literaturi karakterizira kao temelj stavova koji „stoje u pozadini homofobičnog i transfobičnog nasilja“ (Izveštaj: 43)

- a) primjeri iz područja seksualnosti iz australskoga naroda Aranda, jugozapadnoga Pacifika ili Nove Gvineje (Spol i rod: 139) kojima se želi postići dojam da je u njima heteroseksualnost i homoseksualnost izjednačena, što je u tim društvima daleko od istine, jer se u tim društvima seksualni čini između dva muškarca svode na obredna ponašanja vezana za inicijaciju u heteroseksualni život odraslih, a koja proistječu iz kulturno-religijskoga uvjerenja da se muškost u reproduktivnome smislu (postizanju potomstva) omogućuje ili pospješuje posredstvom prijenosa moći i znanja sa seksualno aktivnih muškaraca na one koji su na pragu seksualno aktivnoga života. Tako preostaje primjer polinezijskoga otoka Mangaia za koji nije dan kulturološki okvir navodne visoke poželjnosti svih vrsta seksualnoga ponašanja.
- b) Autori zapadnjačku kulturu ocjenjuju kao „izrazito eurocentričnu“ (Spol i rod: 140), zanemarujući činjenicu da je svaka kultura svoj univerzum i da svaka gaji stav da je dobra i svijet promatra kroz prizmu vlastitih vrednota. Isticanje zapadnjačke kulture kao pristranu, prešutno implicirajući da druge nisu takve, sugerira se kako je ta kultura lošija od drugih, što nije u skladu s načelima kulturne antropologije, nije znanstveno, ali otkriva ponovnu tendencioznost autora priručnika.
- c) Autori dualnost (muškarci i žene, heteroseksualni i homoseksualni, dobra i loša seksualna ponašanja) vezuju samo za zapadnjačku kulturu koji zbog toga ocrtavaju kao pristranu. (Spol i rod: 140) Podaci iz područja kulturne antropologije sustavno pokazuju da su društva svijeta mahom ustrojena na načelima među kojima je jedno od temeljnih razlikovanje muškoga i ženskoga, da je seksualnost mahom predmet sustavnoga tretmana kulturnih pojava kao što su religijski sustavi i društvena pravila, te da se heteroseksualnost prepoznaje kao glavni oblik seksualnoga života u (praktički) svim poznatim društvima svijeta. Ovakvi su stavovi neznanstveni, ali tendenciozni.
- d) ponovo se kultura ocrtava kao manipulativna i neprijateljski raspoložena prema pojedincu: „razna kulturološka uvjerenja koja **priče i ideje** o tome što „muškarci“ i „žene“ jesu, što rade i što se od njih očekuju **prikazuju** kao **prirodna i univerzalna**“ (Spol i rod: 91). Posve se zanemaruje činjenica da svaka kultura za sebe drži da je univerzum i svaka promiče stereotipe koji ju nastavljaju.
2. „U svim društvima prevladavajući rodni sistemi privilegiraju mušku moć, kontrolu i žensku marginalizaciju, nedostatak moći i ovisnost o muškarcima“ (Spol i rod: 17) – posve se zanemaruje činjenica da univerzalnost neke pojave („u svim društvima“) povezane s čovjekom, ukazuje na njezinu biološku uvjetovanost, zbog čega nema znanstvenoga opravdanja tražiti od društva da se traže radikalne promjene u suprotnome smjeru dok se u znanstvenoj zajednici ne postigne barem zadovoljavajući, ako već ne potpuni, sporazum o prepoznavanju temelja za društvene promjene koje idu u smjeru suprotnome od poznatoga u stvarnosti.
3. U O užitku, osim primjera iz 1. površno se i u svrhu svog argumenta tumače npr. pojave sjevernoameričkih domorodaca *berdachea* (ili *two-spirited*) ili južnoazijskih i indijskih *hijra*. U oba slučaja previđa poseban, i ne uvijek povoljan, status takvih osoba u društvu. Nevjerodostojnim tumačenjem navedenih pojava autor želi osnažiti stav kako je u zapadnjačkome društvu potrebno normalizirati sva seksualna ponašanja (O užitku: 140145)
4. Pojavljuju se začuđujuće pogreške koje postaju simptom upitne znanstvene kompetentnosti autora čija su djela preporučena nastavnicima. Tako se dva stvarna otoka, s pripadajućim kulturama (a u tekstu se raspravlja o zanimljivim seksualnim vidovima tih kultura), nazivaju „fiktivnima“. Riječ je o irskom otoku Inis Beag i polinezijskom Mangaia (O užitku, predgovor A. Štulhofera: 14)
5. Nepoznavanje kulturne antropologije pokazuje i činjenica da se npr. u Zajedno i Spol i rod, baš kao i u predgovoru za O užitak (sve domaći autori), navode samo hrvatskoj daleke kulture pri opravdanju roda (v. npr. Spol i rod: 147), a ne navode se npr. da su u Zagorju

tkalci tradicionalno muškarci niti da je pojava zavjetovanih djevica, kao *par excellance* zanimljiva pojava vezana za rodni i spolni identitet potvrđena i danas u krajevima poput Kosova i Albanije. No, i te pojave treba tretirati u skladu s načelima kulturne antropologije: tumačiti ih u okviru ukupnosti kulture u kojoj se pojavljuju. Tako zavjetovane djevice nisu muškarci u ženskoj koži, nego žene koje u potpunosti zauzimaju mjesto muškarca u društvu. Njihov je spolni identitet jasan – ženski, njihovo je mjesto u društvu jasno – u skladu je s očekivanjem za muškarca. Takve pojave jesu zanimljive sa stajališta roda i spola, no u njihovu tumačenju treba dobro paziti da ostane jasna nakana društva da se zavjetovanom djevicom očuva patrijarhat, a ne da se on oslabi ili propituje.

6. Ono što osoba misli i osjeća o različitim stvarnostima, pa onda i stvarnostima iz područja spolnosti i seksualnosti jesu pod izravnim utjecajem svjetonazora te osobe. Autori priručnika *Spol i rod* to također znaju pa tako upozoravaju voditelje edukacije za koju je priručnik namijenjen upućuju da obrate na to pozornost: „razina do koje je „feedback“ procjenjivački, osuđujući ili pomažući, može ovisiti o **svjetonazorima** uključenih osoba. (*Spol i rod*: 38), „načini na koji ljudi daju „feedback“, mogu biti snažno pod utjecajem njihovih **vrijednosti** i osobnih **filozofija** o njima samima“ (*Spol i rod*: 39)
7. To je zapravo samo još jedan pokazatelj da nema obrazovanja ni odgoja u području spolnosti i seksualnosti koji nije svjetonazorski obojen. Stoga, želimo li biti znanstveno poštteni, toga trebaju biti podjednako svjesni i nastavnici kao i učenici i njihovi roditelji.
8. O dogovoru ili suglasnosti – npr. obrana seksualnoga odnosa s djecom brani se pomoću argumenta „djeca ne mogu dati pristanak“ te apologija pornografije pomoću argumenta da žene u njoj dobrovoljno sudjeluju ne uzimaju u obzir da niti u znanosti koja liberalno gleda na seksualnost nema sloge oko toga što zapravo jest suglasnost koja bi trebala biti izražena na osnovi slobode i dobre informiranosti (usp. Soble 2008⁵: 17-18 i tamo navedenu literaturu).

VII. Pozitivan zakon vs. naravni zakon; užitak vs. religija/vjera/crkva

S obzirom da je u kontekstu spolnosti i seksualnosti knjiga *O užitku* dobar primjer svjetonazorskih postavki koji se donosi i u naslovima 1-3, na primjerima iz te knjige ilustrirat će se dvije glavne točke svjetonazora koji stoji iza većine kurikula, a osobito ovdje obrađenih 25% literature preporučene nastavnicima.

Čitava je knjiga prožeta stavom da seksualnost ne treba biti društveno normatizirana. Takav stav izrazito liberalan nema protutežu u literaturi namijenjenoj nastavnicima. Tako da nastavnik čitajući preporučenu mu literaturu ostaje uskraćen za teme normativnosti u spolnosti, posebice onih koje bi bile utemeljene na naravnome zakonu, čime se ozbiljno ugrožava načelo da školski program treba biti vjerodostojan ukupnosti znanstvenih znanja o predmetu koji se poučava. Dovoljno je reći da i vjerojatno najveći autoritet u području filozofije seksa (Soble 2008⁵:7-10) izričito navodi da u seksualnosti treba razlikovati: 1. moralno od nemoralnoga („morally good and bad“); 2. ugodno od neugodnoga („nonmorally good and bad“).

No, u *O užitku* mjerilo svega u seksualnosti je užitak. Moralno dobro i loše predstavlja se dosljedno samo kao smetnja koju treba ukloniti, s time što se prihvaćanje normativnosti u seksualnome ponašanju tumači na granici psihičkoga poremećaja (npr. *O užitku*: 66, 71-73, 132-134). Autori su očito zagovornici tzv. pozitivnoga zakona, dopušteno može biti sve za što se dogovorimo da će biti dopušteno.

Evo nekoliko ilustracija takvoga stava:

1. Nakon iznošenja podataka o tzv. trećem spolu: „Ako je moguće da nešto tako očigledno (a ujedno i biološki određeno) kao što je spol može biti konstruirano kulturom, što nam to

- govori o ostalim aspektima ljudske spolnosti? ... Rješenje ovih pitanja, vjerujemo, ponovo leži u neizmjernom užitku koji seks pruža ...“ (O užitku: 142)
2. Otvoreno se zagovara dekriminalizaciju, dapače normalizaciju prostitucije (O užitku 90-94)? Usp. i svodnik, prostitutka u kontekstu normaliziranih seksualnih uloga (Spol i rod: 74).
 3. Autori nadugo apologiziraju pornografiju (O užitku: 181-217). Usp. i spominjanje pornografske industrije kao da je riječ o normaliziranoj pojavi (usp. i Spol i rod: 86): „Pornografija je snažan glas protiv konvencionalnog morala uopće i, osobito, glasnih moralizatora.“ (O užitku: 183)
 4. Pornografski se prikazi redovito ocjenjuju dobrima, npr.: „njihova vrijednost: oni pružaju dobrodošlu alternativu konvencionalnom moralu. (O užitku 183)
 5. A osobe koje traže pomoć zbog ovisnosti o seksualnome užitku (posredstvom pornografije) do granice da ih to ometa u vođenju svakodnevnoga života, karikirajući ih, naziva „samodijagnosticiranim nesretnicima“ razlažući zašto tu nije riječ bez obzira što oni rekli o tomu (O užitku: 161)

Iako su već navedene neke točke očiglednog iskrivljenoga shvaćanja religijskoga nauka (mahom kršćanskoga), a koje je povezano sa znanosti utemeljenoj na naravnome zakonu, ovdje će se to područje oslikati i nekolicinom primjera iz O užitku u kojemu su kršćanske norme dosljedno predstavljane paušalno, spominjući ih samo karikaturalno i tendenciozno, redovito se pozivajući na vremena od prije nekoliko stoljeća. Važno je primijetiti i da crkveni nauk ni u jednom slučaju nije tumačen u svjetlu istine da je u njegovu oblikovanju sudjelovao iznimno velik broj znanstvenika, kroz povijest i danas.

Svratit će se i pozornost na činjenicu da je i sa strane liberalnoga pogleda na spolnost i seksualnost utvrđeno da se u raspravi tih područja ne može zaobići pitanja naravnosti u seksualnome ponašanju. Riječ je o tri važna razloga:

„Jedan razlog da nastavimo raspravu o naravnome/nenaravnome je taj što razumijevanje toga što je seksualno naravno i nenaravno pomaže dovršiti našu sliku ljudske naravi općenito govoreći, te nam omogućuje da svoju vrstu potpunije razumijemo... Drugi razlog je da razlikovanje naravnoga i nenaravnoga u ljudskoj seksualnosti može biti korisno za disciplinu psihologije, ako pretpostavimo da je želja ili sklonost ulaženja u nenaravne seksualne aktivnosti znak ili simptom prikrivene mentalne patologije...„iako naravna seksualna aktivnost nije samo moralno dobra ili ispravna, a nenaravna seksualna aktivnost nije nužno moralno loša ili pogrešna, još uvijek je moguće tvrditi da činjenica je li seksualan čin naravan ili nenaravan utječe, u većoj ili manjoj mjeri, na to je li čin moralno dobar ili loš. Baš kao što činjenica da je seksualni čin ne-moralno dobar, tj. da sudionicima proizvodi užitak, može biti čimbenik, ponekad i važan, u našem moralnome vrednovanju čina, tako i činjenica je li neki seksualni čin ili tip seksualnog izražaja naravan ili nenaravan također može imati ulogu, ponekad i veliku, u odlučivanju je li čin moralno dobar ili loš.“²⁶ (2008⁵: 11-12).

²⁶ „Since there are no necessary links between the naturalness/unnaturalness of sexual activity and moral and nonmoral quality, why would we wonder about the sexually unnatural? (Many philosophers suggest that we abandon the term „perversion“ in talking about sexuality.) One reason for continuing the discussion of the natural/unnatural is that understanding what is sexually natural and unnatural helps complete our picture of human nature in general, and allows us to understand our species more fully. ... „A second reason is that an account of the difference between the natural and the unnatural in human sexuality might be useful for the discipline of psychology, if we assume that a desire or tendency to engage in unnatural sexual activities is a sign or symptom of underlying mental pathology. ... even though natural sexual activity is not on that score alone morally good or right, and unnatural sexual activity is not necessarily morally bad or wrong, it is still possible to argue that whether a sexual act is natural or unnatural does influence, to a greater or lesser extent, whether the act is morally good or bad. Just as whether a sex act is nonmorally good, that is, produces pleasure for the participants, may be a factor, sometimes an important one, in our evaluating the act morally, whether a sexual act

Nekoliko navoda za ilustraciju općega stava o crkvenome nauku iznesenoga u O užitku:

1. odjeljak koji obrađuje „socijalno propisivanje seksualnog užitka“ (O užitku 71-73), zapravo među svim društvenim subjektima obrušava se samo na moralne propise kršćanskih crkava i skupina.
2. „jedan od jednostavnih načina konceptualizacije propisivanja u sferi seksualnog užitka od strane Katoličke crkve tijekom stoljeća jest razumijevanje crkvene potrebe za akumulacijom moći (O užitku: 71),
3. „Crkva je pokušavala povećati broj svojih članova (a s time i svoje bogatstvo, moć i drugo) usmjeravanjem seksualne energije isključivo na reproduktivne aktivnosti... Takva je strategija – oblik institucionalizirane organizacijske reprodukcije ...“ (O užitku: 72)
4. Opetovano kršćansku spolnu etiku svodi na navodnu dopuštenost samo seksualnih čina namijenjenih reprodukciji što je inače često ponavljana netočnost.
5. Autori jedino Crkvu imenuje kao prepreku za društveno normaliziranje homoseksualnosti, za koju se istodobno kaže da nužna, prema čemu se može jedino zaključiti da je Crkva zapreka onomu što je za pojedinca i društvo dobro (O užitku 72-73).
6. I o masturbaciji se govori karikirajući kršćanski, prije svega katolički nauk (O užitku: 185-190)

Knjižica Klein 2001 slična je u radikalno liberalnome stavu, ali i paušalnim ocjenama onih koji u području spolnosti i seksualnosti imaju drugačije mišljenje od onoga koje zastupa autor. Tako autor zastupnike tzv. apstinencijskih programa pogrđuje nazivima „raznim usijanim patrijarhalnim glavama, vjerskim fanaticima“ (Klein 2001: 61), a *de facto* se te riječi odnose i na legitimne pripadnike znanstvene zajednice koji naprosto razmišljaju drugačije od autora. Navedena knjižica u čitavome je stavu krajnje liberalno postavljena, a s obzirom da nije namijenjena korištenju u obrazovnome procesu, baš kao ni O užitku, podrobnosti će se iz njih manje navoditi, jer je po sebi jasno da nemaju što činiti na popisu literature za nastavnike osnovnih i srednjih škola.

VIII. Znanstvene nevjerodostojnosti u području medicine:

1. „spolno prenosive bolesti se prenose nezaštićenim spolnim odnosom (bez prezervativa) sa zaražene osobe na zdravu ... (odgovor: TOČNO)...
prezervativ je jedino kontracepcijsko sredstvo koje učinkovito štiti od spolno prenosivih infekcija uključujući i HIV/AIDS (odgovor: TOČNO)“ (Spol i rod: 106)
Obje su tvrdnje samo djelomično točne, a s obzirom da je riječ i o smrtonosnim bolestima, takve su informacije nedovoljne i potencijalno krajnje opasne za osobe koje su tek pred ulaskom u seksualno aktivan život. Potpuna i znanstveno utemeljena tvrdnja je da nijedno kontracepcijsko sredstvo ne štiti pouzdano od infekcija koje uključuju i HIV. Prezervativ je svakako dobrodošlo sredstvo, no njegova uporaba ne jamči sigurnost od infekcije.
2. „Mnogi ljudi još uvijek vjeruju da je masturbacija štetna.“ (Spol i rod: 112) Znanstveno je utemeljena bojazan da masturbacija može biti štetna. Naime, previše je pitanja vezano za seksualnost još otvoreno, a u filozofiji seksualnosti izričito je iznesena mogućnost da nenaravni čini (a pod takvim se činima podrazumijeva i masturbacija, kao i homoseksualnost i još neke) doista imaju veze s ljudskim (mentalnim) zdravljem. Takav je stav iznesen i u okviru liberalne seksologije (usp. Soble 2008⁵: 11)²⁷, a u znanosti o

or type of sexual expression is natural or unnatural may also play a role, sometimes a large one, in deciding whether the act is morally good or bad.“

²⁷ „an account of the difference between the natural and the unnatural in human sexuality might be useful for the discipline of psychology, if we assume that a desire or tendency to engage in unnatural sexual activities is a sign or symptom of underlying mental pathology.“

seksualnosti koja se rukovodi naravnim zakonom takav je stav važna sastavnica čitavoga spoznajnoga sustava o seksualnosti (usp. npr. radove Johna Finnis, Karola Wojtyła – Ivana Pavla II, pa i Rogera Scrutona).

3. „Masturbacija nije štetna, no nije štetno niti ne samozadovoljavati se. Hoće li neka osoba samozadovoljavati ili neće, hoće li to činiti češće ili rjeđe, stvar je njezine odluke i, u svakom slučaju, sasvim je normalna. ... Masturbirati samo znači da se nekoj osobi samozadovoljavanje sviđa. ... U svakom od tih slučajeva, to je sasvim normalno.“ (Castro Espin 2010: 65)

Masturbacija, iako česta pojava u doba pubertetskoga upoznavanja tijela, nije „jednako“ dobra i jednako „normalna“ u svim slučajevima. Prema autorici, npr. nema prečeste masturbacije, no takvu pa i opsesivnu masturbaciju prepoznaju i priznaju pa i najliberalniji seksolozi. Nema pokazatelja da bi masturbacija imala neke posebno dobre učinke, pa da bi bez obzira na njezinu učestalosti i okolnosti ona bila jednostavno „normalna“, koliko god bi to liberalni seksolozi htjeli dokazati (još glasnije našim nastavnicima to govori Marty Klein u drugoj knjižici preporučenoj nastavnicima, ali o tomu drugom zgodom). Naime, poznato je da učestalo masturbiranje biva simptom poteškoća u odrastanju, zlostavljanja, osjećajne deprivacije. S druge strane, nisu poznate dobrobiti djece čiji je simptom učestalo masturbiranje. Npr., ne zna se baš da se iznimno uspješni đaci ili učenici skloni dobrotvorstvu ili posebno dobri matematičari ili izvrsni prijatelji mogu prepoznati po tome što često masturbiraju.

4. Jednako jednostrano o masturbaciji govori i Marty 2001:67-68, predstavljajući masturbaciju samo kao pozitivnu i normalnu pojavu s jedinom ogradom da masturbirati treba u privatnosti, što je po sebi izlišna uputa, jer bi masturbacija u javnosti bila znak duševne smetnje, a ne nešto što bi se očekivalo od normalno razvijene osobe bilo koje dobi.
5. S obzirom da nije jasno podrijetlo homoseksualne sklonosti, neprecizne su i tvrdnje kakva je „Homoseksualne osobe odabiru svoju orijentaciju“ koja se karakterizira kao „mit“ (Zajedno: 30; usp. i Spol i rod: 120), ali i izjava poput „Seksualna orijentacija je nešto s čime se rađamo i ona se ne može mijenjati.“ (Zajedno: 30).

Naime, znanost još uvijek ne zna odnos urođenosti i stečenosti u homoseksualnosti. Iako se provode istraživanja i ima naznaka, doduše u velikoj mjeri nepouzdanih prema riječima samog autora, da bi homoseksualnost mogla biti urođena (usp. LeVay, Simon: „A Difference in Hypothalamic Structure Between Heterosexual and Homosexual Men“, *Science*, kolovoz 1991.), druga metodološki pouzdana istraživanja na velikom uzorku ne pokazuju da je homoseksualnost bitno povezana s genetskim uzrocima (usp. Bearman, Peter S. i Brückner, Hannah: „Opposite-seks twins and adolescent same-seks attraction“, *The American Journal of Sociology*, ožujak 2002. str. 1197-1198.; Rice, George, et al.: „Male homosexuality: Absence of Linkage to Microsatellite Markers on the X Chromosome in a Canadian Study“. Citirano između ostalog u: Marshall, E.: „NIH Gay Gene Study Questioned“, *Science*, str. 268, 1995.)

6. „Homoseksualnost je bolest.“ Što je okarakterizirano kao „mit“ još je jedan primjer, znanstveno gledajući, tendenciozne nepreciznosti. (Zajedno: 29; usp. i parametar „Homoseksualnost se može liječiti“ za procjenu homofobnosti, Izvještaj: 27, 33-34) Naime, očito se aludira na poznato brisanje homoseksualnosti s popisa psihijatrijskih poremećaja Američkoga udruženja psihijatara (1987 odnosno konačno 1994 i doduše s obrazloženjem koje više ide za željom da se homoseksualcima olakša život, nego što bi se proglasilo da se došlo do nedvojbene znanstvene istine kako je homoseksualnost posve

razlikovanje naravnoga i nenaravnoga u ljudskoj seksualnosti može biti korisno za disciplinu psihologije, ako pretpostavimo da je želja ili sklonost ulaženja u nenaravne seksualne aktivnosti znak ili simptom prikrivene mentalne patologije.“

jednakovrijedna heteroseksualnosti) za čime je 1990. godine Svjetska zdravstvena organizacija također (u ICD-10, pod šifrom F 66.1), izbrisala homoseksualnost, ali je uvela tzv. ego-distoničnu seksualnu orijentaciju, odnosno poremećaj pri kojemu je jasan rodni identitet ili seksualna orijentacija, ali potencijalni pacijent taj identitet ili orijentaciju želi promijeniti.

Drugim riječima, ako određeni homoseksualac kaže da se ne osjeća dobro kao homoseksualac, njegovo stanje se istom obilježava šifrom F 66.1, te pristupa nekoj od terapija koja *jesu* na raspolaganju u psihologiji i psihijatriji. Osim toga, činjenica da nema pacijenata heteroseksualaca koji bi svoju seksualnu orijentaciju željeli promijeniti u homoseksualnu, već su pacijenti redovito osobe koje žele homoseksualnu orijentaciju promijeniti u heteroseksualnu po sebi nešto govori. Stoga, sa znanstvenoga stajališta, izjava „homoseksualnost je bolest“ nije izjava koja se može jednostavno okarakterizirati kao „mit“ ili npr. „istina“ odnosno „neistina“, već je jednostavno neprecizna i stoga podložna tumačenju, ali svakako tendenciozna.

7. „Homoseksualci ne mogu/ne smiju imati djecu“ koja je također okarakterizirana kao „mit“ (Zajedno: 29; usp. i parametar „Homoseksualnim osobama treba omogućiti usvajanje djece.“ za procjenu homofobnosti, Izvještaj: 27, 33-34) još je jedan primjer, znanstveno gledajući, tendenciozno neprecizne tvrdnje koja je onda podložna tumačenju.

Činjenica je da se iz homoseksualnoga seksualnoga odnosa nikako na prirodan način ne mogu začeti i roditi djeca. Činjenica je i da je zamislivo da određeni homoseksualac ipak ima barem jedan heteroseksualni čin u kojemu se začne dijete, pa da onda određeni homoseksualac ima dijete (stečeno prirodnim putem). Zamislivo je i da homoseksualac ili homoseksualan par formalno ili neformalno usvoji dijete, pa da na taj način stekne dijete.

Činjenica da homoseksualac koji dosljedno ima samo homoseksualne odnose ne može na prirodan način imati dijete, znanstveno gledano, ne može biti izuzeta iz razmatranja odnosa homoseksualnosti i djece, zbog čega je i ova tvrdnja zbog svoje nepreciznosti pogodna za manipulativna tumačenja.

8. Proglašava se homofobnim slaganje s izjavom „Homoseksualci su glavni krivci za širenje HIV/AIDS-a.“ (Izvještaj 27, 33-34). No, poteškoća je u tomu što je takva izjava nespretno sročena, pa slaganje s njome može jednostavno značiti svijest o npr. podacima o raširenosti HIV-a/AIDS-a u Hrvatskoj.

Tako je u razdoblju od 1986. do 2011. od 349 ukupno zaraženih HIV-ov njih više od polovice (168) homo- ili biseksualaca, a promiskuitetni heteroseksualci čine 102 slučajeva (dok svi ostali slučajevi, npr. odnos s HIV+ osobom, intervenozni narkomani, prijenos s majke na dijete, osobe oboljele od hemofilije čine ostalih 79 osoba). (Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2011 godinu, str. 196, http://www.hzjz.hr/publikacije/hzs_ljetopis/Ljetopis_Yearbook_HR_2011.pdf)

9. Adolescente se navodi da pojednostavljeno vjeruju kako promiskuitet po sebi nije opasan („Spavanje uokolo nije samo po sebi riskantno, ali imati seksualne odnose bez zaštite sa zaraženom osobom jest“, Spol i rod: 128), iako se istodobno, ali vrlo diskretno govori kako praktički svaki spolni kontakt *može* dovesti do katkad i smrtonosne spolne infekcije („Pravilnom upotrebom kondoma i izbjegavanjem penetrativnog seksa možete znatno smanjiti (i.e. ne i ukloniti) rizik od infekcije“ Spol i rod: 128). Također se navodi: „samo kondomi pružaju ženi zaštitu od HIV-a“, a nekoliko redaka niže proturječno se govori: „Pravilno upotrijebljeni kondomi spriječit će prijenos HIV-a sa zaraženog na nezaraženog partnera. Kondomi **nisu 100% sigurni**“ (Spol i rod: 129, naglašavanje naše) Takvo, u osnovi manipulativno iznošenje informacija adolescentima krajnje je neodgovorno i može izravno ugroziti zdravlje i život nekih ili mnogih od njih

10. Slično, neistinito poistovjećivanje minimalne mogućnosti zaraze s potpunom sigurnosti pojavljuje se i kod spominjanja metoda pružanja pomoći (Spol i rod: 129).

11. „Zašto postoji potreba da se nađe uzrok homoseksualnosti? Nitko nikada ne pita što uzrokuje heteroseksualnost? (Spol i rod: 113) Odgovori su zapravo samorazumljivi, pa se postavlja pitanje čemu ovakva tendenciozna pitanja u smislu da ne bi trebalo postavljati pitanja o uzroku homoseksualizma. Homoseksualizam ima barem dvije očevidne poteškoće: prvo, više desetina puta je rjeđi od heteroseksualizma; drugo, u njemu se ne ostvaruje reproduktivna funkcija seksualnosti.

IX. Druge znanstveno nevjerodostojne informacije - Iako se deklarativno navodi kako se priručnik zasniva „na spoznajama suvremene znanosti“, tomu nije tako:

1. Navodi se kako je početak adolescencije „određen ... stjecanjem seksualne zrelosti“ (Spol i rod: 17), no to nije znanstvena tvrdnja, a niti je u tekstu ičim potkrijepljena. Kasnije se u tekstu navodi da se adolescencijom naziva razdoblje od desete do dvadesete godine života i određuje se kao „tranzicijska faza između djetinjstva i odrasle dobi“ (str. 99). Prema tome, po autorima priručnika, osoba je u desetoj godini seksualno zrela!

No, adolescencija je razdoblje u kojemu se stječe, ili se razvija, seksualna zrelost, zbog čega bi u tekstu trebalo biti promicana posljedica: ne može se pretpostaviti da su svi adolescenti seksualno zreli. Osim toga, treba jasno naznačiti što se drži „seksualnom zrelosti“ i to znanstveno potkrijepiti. Problem je u tomu što se na osnovi te tvrdnje u tekstu seksualno ponašanje tretira kao primjereno u svih adolescenata.

Nešto kasnije se tvrdi kao „U razdoblju adolescencije mlada se osoba često nalazi u procijepu između zahtjeva tijela (nagona) i zahtjeva okoline, čiji stavovi o seksualnosti mogu znatno utjecati na doživljaj prvog seksualnog iskustva.“ (Spol i rod: 17) Iz konteksta je jasno da se „zahtjev tijela“ izjednačuje sa „seksualnom zrelosti“. Na osnovi tako uspostavljenoga izjednačenja, seksualno se ponašanje određuje kao „u osnovi biološki fenomen“ (Spol i rod: 17), iako niti u tome pogledu nema suglasja u znanosti. Postoje pravci u znanosti koji bi se s takvom postavkom složili (npr. liberalna seksologija), ali ima i znanstvenika i znanstveničkih skupina koje takvome stavu odriču zasnovanost u stvarnosti (npr. filozofi koji zastupaju naravni zakon u spolnosti, personalistička filozofija)

2. Tekst manipulativno tretira spoznaje znanosti prvoga reda (npr. biologije, psihologije, medicine) i znanosti drugoga reda (filozofije, teologije), prema potrebi cilja kojega želi postići i promicati u društvu. Tako se pretpostavke i hipoteze određenih znanstveničkih skupina (npr. filozofa koji promiču pojam roda poput Judith Butler, tzv. queer²⁸ teorija) predstavljaju kao znanstvene istine, dok se rezultati drugih istraživanja predstavljaju tendenciozno rabeći riječi koje umanjuju njihovo značenje (npr. „teorije“, „analize“, Spol i rod: 18).

Teorije koje društvo tumače na osnovi komplementarnih razlika muškoga i ženskoga predstavljaju ovakvim izričajima „Biološke teorije i analize nastoje opravdati mušku dominaciju i tradicionalnu podjelu posla objašnjavajući ju nekim muškim sposobnostima i nekim ženskim nesposobnostima.“ (str. 18) Nejasno je na kakve se to „biološke teorije i analize“ misli, no ako se misli na neurološka, bihejvioristička i druga istraživanja provedena na maloj djeci koje ne idu u prilog queer teoriji, tada bi njihovo svođenje sa eksperimentalnih dokaza na teorije i analize, trebalo jasno potkrijepiti, kako bi se izbjeglo zaključku kako je riječ o namjernome iskrivljivanju ukupnosti znanstvenih spoznaja u pogledu razlikovanja muškoga i ženskoga. S obzirom da priručnik Spol i rod pretendira spol prikazati „pod povećalom“ kako sugerira naslov, insinacije ovoga tipa ne mogu biti promatrane kao slučajnosti nego upravo kao namjera da se ukupnoj znanosti pripíše ono što je svojstveno samo određenim znanstveničkim skupinama.

²⁸Eng. *queer* – „nastrano, čudno“

Osim toga, rečenice poput prethodne u kojima se biološkoj znanosti pripisuje neznanstvena predeterminacija rezultata navodeći kako one nešto „nastoje opravdati“, te seksizam poput toga da govore o „muškoj sposobnosti“ i „ženskoj nesposobnosti“, izjave se za koje treba imati daleko ozbiljnoga znanstvenoga pokrića kojega autori priručnika (koji sami nisu znanstvenici) nisu predstavili u priručniku, niti zapravo to mogu učiniti. Dapače, ne krije se skepsa prema znanstvenim rezultatima uopće kada se znanstvenicima općenito spočitava da nisu sposobni oduprijeti se uvjetovanosti životom u navodnoj muškoj dominaciji, pa da se i u njihovim interpretacijama zrcali stav kako je sve „povezano s muškarcima nekako bolje od onog što je povezano sa ženama“ (Spol i rod: 19) čime se postiže da se sve što se ne slaže s ciljem autora priručnika diskreditira samo na osnovi argumenta *ad hominem*, za koji ne treba reći da ima vrlo ograničenu znanstvenu vrijednost.

Također, postoje reference na istraživanja djece koje u dobi višoj od dvije godine u igri pokazuju interese zavisno od spola, navodeći da od te dobi počinje razdvajanje prema, kako kažu, roda. Istodobno ignoriraju istraživanja djece do dvije godine u kojima su također zapažene razlike s obzirom na spol (usp. Simon Baron-Cohen, Trond Diseth, Anne Campbell).

5. Namjerno prepojednostavljanje po kojemu se jedna znanost bez ikakva dokaza obilježava zapravo kao neznanost (obično ona koja se oslanja na naravni zakon ili biologiju), da bi se druga znanstvenička stajališta prikazala kao jedina znanstvena (obično neki oblik liberalne filozofije ili seksologije), vidljiv je i u sljedećem navodu: „U biološko/prirodnim/religioznim objašnjenjima rodnih uloga takva pitanja su nepotrebna jer su, prema njima, naše rodne uloge već i oduvijek određene i nepromjenjive zbog hormona/prirodnih zakona/božje volje. Razna sociološka i psihološka istraživanja i analize identificiraju obitelj kao prostor gdje najviše naučimo o tome što žene, a što muškarci trebaju činiti. Postoji mnogo literature o mehanizmima i procesima učenja i prenošenja rodnih uloga.“ (Spol i rod: 73)

Treba li reći da su npr. biološka istraživanja barem jednako znanstvena kao sociološka i psihološka?! Neznanstvena je pretpostavka da hormoni, i uopće biologija nemaju nikakva utjecaja na društvene uloge (usp. već spomenute Simon Baron-Cohen, Trond Diseth, Anne Campbell, Simon LeVay ali i Stevena Pinkera, Richarda Lippae, Leifa Edwarda Ottesena Kennaira).

Posve je neprimjereno, posebno bez ikakve znanstveno relevantne potkrijepe, za jedne znanosti govoriti da žele samo „objasniti“ nešto, kao da već imaju prejudicirani rezultat do kojega žele doći (ovdje „biološka/prirodna/religiozna objašnjenja“), čime ih se zapravo drži neznanostima, jer se ne pretpostavlja da su do svojih rezultata došle znanstvenom metodologijom, a s druge strane uz „poželjnije“ znanosti rabiti „znanstveničkije“ odrednice kao „istraživanja, literatura“: „razna ... istraživanja“, „mnogo literature“. U istome se navodu spominje i „prirodna objašnjenja“ čime se vjerojatno hoće referirati na objašnjenja utemeljena na tzv. naravnom (ili prirodnom) zakonu. Naravni zakon je legitimni znanstvenički svjetonazor, baš kao i naturalistički/redukcionalistički/materijalistički/pozitivistički, što se ne implicira iz ovako postavljene opreke s koje su s jedne strane neznanosti, a s druge strane znanosti.

5. Nastojanje da se promiče željeno stajalište, pa i ako je neznanstveno, vidljivo je u rečenicama kao što su: „Mi vjerujemo da bi svijet bio ljepše mjesto za sve nas kada bi muška dominacije i rodna neravnopravnost mogle nestati, jer bi tada i muškarci i žene imali više mogućnosti izbora različitih aktivnosti i ponašanja, mogli bi uživati u većoj raznolikosti odnos jedni s drugima, razvili bi veće samopouzdanje i bili zadovoljniji sa sobom te imali veće mogućnosti istraživanja vlastite osobnosti.“ (Spol i rod: 21)
6. Jezično, načelo ekonomije u izričaju je jako bitno za jezik. U tome smislu, ne može se očekivati brisanje roda iz hrvatskoga, jer je gramatički rod jezična kategorija koja prožima

čitav leksik i gramatiku hrvatskoga jezika. Zbog toga je posve nepotrebno ustrajno pisati npr. „sudionici/e“, „bio/la“ što se dosljedno čini u naslovima 1-3, ili činiti problem u tomu što su oznake zanimanja uglavnom muškoga roda poput „liječnik“ (usp. str. 86, 169).

Muški gramatički rod može označavati muški spol ili jedinku neodređenoga spola (kao u „direktor“, „majmun“, „upravitelj“, „slon“). Takve su stvarnosti predmet jezičnoga istraživanja i neumjesno je bez jezikoslovnoga kredibiliteta nestručne stavove o jezičnim pitanjima predstavljati u privatnome tumačenju za potrebe političkoga diskursa. Ponovo, riječ je o zadiranju u područje znanosti bez kompetencija.

X. O znanstvene (ne)upitnosti rodne ideologije:

Ako su rodne uloge doista društvene uloge koje nemaju nikakve veze s biološkim određenjem spola (kako se dosljedno sugerira u naslovima 1-3), onda je u primjerima i u čitavome diskursu posve prenaplaštena uloga seksualnih (mahom ne-heteroseksualnih) preferencija, jer je daleko više rodni uloga u društvo koje nisu vezane za seksualnu preferenciju nego onih koje jesu.

1. Rodna ideologija, u kakvom god obliku, ostaje sustav vrednota, pa je i uvođenje rodnoga sustava u školsko obrazovanje, svakako uvođenje novog, svjetonazorskog, vrednotnog sustava: „Rodni sistemi kao sistemi **vrijednosti** ...“ (Spol i rod: 71)
2. Tako se npr. kaže: „Osjećaj da smo nekog roda može isto tako imati veze i s našim seksualnim fantazijama, ili sa sklonošću prema nekoj ulozi.“ (Spol i rod: 91) ili napomena u kojoj se od četiri primjera nijedan ne odnosi na heteroseksualnu osobu koja se osjeća kao muškarac ili žena (Spol i rod: 92)
3. „Rod se razlikuje od spola po tome što nije biološki determiniran.“ (Spol i rod: 147) Iako nije biološki determiniran, činjenica je da je biološki motiviran, samo još ostaje pitanje koliko. Tvrdnja koja se predstavlja znanstvenom, a zapravo manipulira znanosti. Jer konačno isti autori primjećuju da „[m]nogi antropolozi smatraju da je većina društava do neke mjere dominirana muškarcima“ (Spol i rod: 151) zbog čega je utemeljena postavka da spol bitno određuje rodne uloge, odnosno da su rodne uloge i biološki determinirane.
1. „Konceptualna razlika između spola i roda je do sada već u potpunosti usvojena. Ljudi se rađaju kao muško ili žensko, ali uče da budu dječaci i djevojčice ...“ (Spol i rod: 143) – takav stav ne prenosi vjerodostojno ukupnost spoznaja o čovjekovu spolnu vidu (usp. već spomenute Simon Baron-Cohen, Trond Diseth, Anne Campbell, Simon LeVay ali i Stevena Pinkera, Richarda Lippae, Leifa Edwarda Ottesena Kennaira)
2. „Zašto ne reći: „Ja sam muškarac s vaginom“? Zašto ne bi dekonstruirali i taj biološki imperativ koji označava genitalije kao muške ili ženske? **Zašto prihvaćati mišljenje naučnika/ica koji bi željeli sve stvari lijepo i uredno posložiti u predvidljive dvojnosti?**“ (Spol i rod: 81, naglašavanje naše).
Ovakva postavka osoba koje nisu znanstvenici i bez znanstvenoga temelja uvredljiva je za sve znanstvenike i znanost u cjelini te ne pripada diskursu koji za sebe kaže da je znanstveno utemeljen. Naime, pretpostavlja da su znanstvenici osobe koje svoju *želju* stavljaju ispred *otkrivanja i tumačenja činjenica o svijetu na opće dobro*.
7. „Dječaci su socijalizirani da potiskuju osjećaje bola i da ne plaču ... S druge strane, djevojčice se odgaja da budu nježne i da se međusobno pomažu i surađuju. Potiče ih se na igre lutkama i modelima domaćinstva kako bi preuzele ulogu osobe koja će se brinuti i skrbiti za buduću obitelj.“ (Spol i rod: 83)
Znanstveno je pokazano da dječaci i djevojčice ne postaju samo socijalizacijom, nego da je nezaobilazna i biološka sastavnica u njihovom „biti dječak“ i „biti djevojčica“ (usp. npr. radove Simona Barona-Cohana, Tronda Disetha, Anne Campbell)

6. Tvrđnje poput: „Spol je nešto što **nam je učinjeno** davno prije nego smo mi imali mogućnost bilo što reći po tom pitanju.“ (str. 81, naglašavanje naše). Ova tvrdnja pretpostavlja da je *netko* nama (tj. ljudima) nešto učinio u vezi čega smo mi *trebali* imati pravo nešto reći, a nije nam dopušteno da to pravo iskoristimo. Takve tvrdnje vezane za spol pretpostavljaju da potencijalno i postoji *netko* ili eventualno *nešto* prema čemu imamo pravo gajiti negativan stav (zbog toga što nam je taj *netko* ili *nešto* uskratilo iskorištenje pretpostavljenoga prava), a za njih se ne daje nikakvo znanstveno obrazloženje ili temelj. Čini se da je riječ ili o nespretnoj formulaciji, u boljem slučaju, ili o namjerno tendencioznoj formulaciji, u gorepomenom slučaju, ali svakako o neprimjerenom načinu izricanju podrijetla ljudskoga spola.

Nešto kasnije, stoji: „Neki ljudi razlikuju spol i rod...“ što je neusklađeno s tvrdnjom s početka priručnika da su spol i rod znanstveno utemeljene kategorije, a kao takve pretpostavljaju da ih svi mogu razlikovati.

3. Nastavak pokazuje što je, po stavu autora, relevantniji argument od argumenata koji daju znanstvenici:

„**Smatramo** da ne postoji razlog za podjelom ljudskih tijela na ženski i muški spol, osim da takve podjele odgovaraju ekonomskim potrebama heteroseksualnosti, tj. da „žena“ kao pojam postoji samo da učvrsti i utvrdi dvojni i suprotni odnos prema „muškarcu“. (Spol i rod: 81, naglašavanje naše)

Navedeni priručnik ovdje najizravnije negira tvrdnju iz uvoda po kojoj je sastavljena na osnovi *znanstvenih* spoznaja. Naime, izričito navodi da kani prihvaćati mišljenje samo *nekih* znanstvenika, a nasuprot nalaza znanstvenika koje ne drži korisnima stavlja vlastiti „smatranje“ i drži ga mjerodavnijim. S obzirom da je predmet prijepora ovdje nije nešto malo važno, popu npr. koliko će žbica imati kišobrani, nego čovjekov spol, koji autori žele staviti po strani s posve neznanstvenim argumentom da je spol u društvu prepoznat samo zbog „ekonomskih potreba heteroseksualnosti“. Na osnovi čega autori priručnika drži da ne postoji baš nijedan drugi razlog za postojanje spola osim ekonomskoga? I što to, znanstveno govoreći, znači „ekonomske potrebe heteroseksualnosti“? Žele li se iznositi stavovi tako krupnih zamaha, u kojima se izravno povezuje ekonomija, heteroseksualnost, ljudsko tijelo i spol, doista je potrebno dati i neke temelje takvih tvrdnji. Inače se stječe dojam da je riječ o neznanstveničkim sugestijama autora za koje žele da se drže samorazumljivima kako bi se postiglo da se takve tvrdnje ne propituju, a sve zbog nekog njima znanog razloga?

XI. Reprodukcijska se stavlja potpuno na marginu govora o ljudskoj seksualnosti. To uistinu jest u skladu s npr. liberalnom seksologijom, ali ne zrcali vjerodostojno znanje o spolnosti – liberalna seksologija, ali ne i ona utemeljena na naravnome zakonu

Reproduktivne uloge, a one nisu promjenjive, drže se manje bitnima od rodnih uloga, čime se čitava reprodukcija stavlja u neodređen položaj u društvu, a s obzirom da o reprodukcije društvo egzistencijalno ovisi, bitna se sastavnica društva stavlja sa strane dok se traže političke promjene u području (rodnih uloga) koje izravno utječe na reproduktivne uloge muškarca i žene. S obzirom da reprodukcija sa sobom nosi prava djeteta, stavljanje sa strane reprodukcije, dok se govori o rodnim ulogama koje ispunjavaju muškarci i žene, zapravo znači „činiti račun bez krčmara“. Naime, s obzirom da svako pravo ide do ugroženja prava drugoga. Svako raspravljanje o rodnim ulogama muškaraca i žena bez obaziranja na prava djece ne zadovoljava nezaobilazno bitan preduvjet svakog znanstveno utemeljenog diskursa, a taj je da se u raspravi trebaju uzeti u obzir svi relevantni utjecaji i činjenice.

Kroz čitav se tekst ovdje obrađene literature (a posebno u O užitku) provlači teza da je seksualnost nužno povezana s užitkom, dok se ostvarena reprodukcija dosljedno izostavlja u smislu dobra koje proistječe iz seksualnosti. Iz područja reprodukcije spominju se samo

neželjene trudnoće kao negativnost koju treba izbjeći te kontracepcija (hormonalna i prezervativ) kao dobro kojemu treba težiti u okviru tzv. sigurnoga seksa. Takvo je prikazivanje ljudske seksualnosti manjkavo pa onda i adolescente navodi neprimjereno razmišljati o seksualnosti. Znanstveno gledano, nema sporazuma koji bi išao za time da je čovjeka seksualnost ponajprije vezana za užitak, a da je reprodukcija neka vrsta uzgredna pojava seksualnosti. Postoje znanstvenici koji imaju takav stav, poput liberalnih seksologa, ali i onih koji seksualnost vide kao dio čovjekove osobnosti te integralno promatraju i užitak u seksualnome činu i njegovu reproduktivnu funkciju, poput pobornika naravnoga zakona. Tako je i u području filozofije seksa, a slično i u etici odnosno moralu (kao filozofskoj disciplini), antropologiji, medicini.

S obzirom na nekoliko puta istaknutu činjenicu da obitelj i religija utječu na seksualno ponašanje pojedinaca u naslovima 1. i 3., prešućivanjem tih dvaju utjecaja tijekom razrade tema iz seksualnoga ponašanja ili njihovo isticanje samo u lošem kontekstu, adolescentima vođenima prema ovome priručniku se onemogućuje ili barem otežava stvaranje stavova o seksualnosti u području pomoći koje mogu dobiti upravo od roditelja i religije ako je ona dio njihova života.

1. **„Rodne uloge usko su povezane i sa stereotipima koji su često u funkciji reproduktivnih uloga muškarca i žene.“** (Spol i rod: 82, naglašavanje naše)
2. Priručnik je prožet stavom da stereotipe treba razbiti. No, kao što je očito iz prethodne točke, izriče se i da su rodne uloge usko za njih vezane, a da su stereotipi funkcionalno uvjetovanim reproduktivnim ulogama muškaraca i žena koje nisu promjenjive. Razbijanje stereotipa, prema ovoj tvrdnji, izravno znači i razbijanje reproduktivnih uloga zbog postizanja ciljeva na polju rodnih uloga. Ta posljedica ima toliko implikacija i za društvo i za npr. prava djeteta da se doticanje toga pitanja ne može mimoći u primjerenom pouci adolescenata o rodnim ulogama koje mogu u životu ostvariti. No, takve pouke nema npr. u priručniku koji je namijenjen baš za pouku o rodu i spolu.
3. U čitavome se priručniku o ženi nikada ne govori i kao o majci, a o muškarcu kao o ocu, izuzev negativnoga konteksta (usp. npr. imenovanje 12 kritičnih područja u kojima je potrebno poboljšati položaj žena, a nijedan od njih izravno ne uključuje njezinu majčinsku ulogu, str. 174)
4. Dapače, stav o reprodukciji kao o nečemu nebitnome ili malo bitnome u govoru o muškarcima i ženama, jer je reprodukcija vezana za spol, a spol se drži manje bitnim od roda, pojavljuje se npr. i u Zajedno: 11.
5. Čitava postavka na kojoj leži O užitku je upravo da seksualno ponašanje u središtu ima užitak, a (ostvarena) je reprodukcija izvan očišta.
6. Paušalno oslikavanje po kojem informiranje o reproduktivnoj funkciji seksualnosti (ili kako autori kažu „reproduktivni kapacitet“) je prešutno okarakterizirano kao negativno, jer se stavlja u opreku s onim što se navodi kao „**pozitivna, „svjetla“ strana seksualnosti** koja se odnosi na istraživanje vlastitog tijela, seksualan užitak i želju ostaju izostavljena isto kao i iskustvo masturbacije“ (Spol i rod: 131) Kakvim se znanstvenim dokazom, a da se i pojava reprodukcije i tjelesnoga užitka gledaju integralno, može potkrijepiti stav da je u reprodukciji nužno manje pozitivnosti i „svijetle“ strane seksualnosti nego u nereproduktivnome seksualnome ponašanju?
7. Vježbe poput vođene fantazije Spol i rod: 121. nisu dobro osmišljene jer se svi adolescenti moraju zamisliti na „tulumu“ u kojem „je neka pozitivna vibracija u zraku“, a „neki se ljube i miluju po skrovitim, ali i manje skrovitim mjestima“. Za pretpostaviti je da je riječ o zabavi vršnjaka, pa ostaje nejasno kako je to po sebi pozitivno da se adolescenti ljube i miluju u takvome okružju u kojemu je posve nejasno kakvi su zapravo odnosi tih adolescenata. Na taj se način i adolescenti koji se u takvome okružju ne bi osjećali dobro

- (npr. povučeni, stidljiviji, manje seksualni zreli i stoga manje seksualno zainteresirani), navode da bi u tom okružju trebali osjećati „pozitivnu vibraciju“.
8. Izrijek „Najčešći problemi adolescentne populacije su spolne prenosive infekcije i neželjene adolescentne trudnoće te je zbog toga insistiranje na sigurnom seksu izuzetno važno“. (Spol i rod: 122)
 - a) S obzirom da nisu svi adolescenti seksualno aktivni, a i među onima koji jesu nisu svi promiskuitetni, po kojoj znanstvenoj osnovi se u indikativu izriče da se u tako složenom razdoblju najveći problemi baš spolno prenosive bolesti i neželjene trudnoće;
 - b) s obzirom da je tzv. siguran seks nemjerljivo opasniji od uzdržljivosti, a do 20 godine je otprilike oko pola adolescenata uzdržljivo, ostaje nejasno zašto treba inzistirati na opasnijem „sigurnom seksu“, a ne na sigurnijoj uzdržljivosti. Stoga je ovaj stav tendenciozan i, sa stanovišta znanosti neopravdano, učinkovitije terapeutsko sredstvo (tj. uzdržljivost) preporučuje, a na njegovo mjesto stavlja manje dobro (tj. siguran seks)
 9. Vježba s kondomom ne treba biti obavezna za sve, kao što je predložena u Spol i rod: 122, jer neki adolescenti ne kane rabiti kondom, nego svoj seksualni život ravnati drugim načelima i sredstvima, npr. uzdržljivosti i prirodnim planiranjem obitelji pri čemu ih se ovakvim vježbama navodi da se bave za njih posve nepotrebnim vještinama za koje se implicira da su potrebne svima čime se zapravo u osjetljivoj adolescentskoj dobi zapravo vrši pritisak da odustanu od svojih nakana ili želja.; nakana da se osobe „naviknu na rukovanje kondomom“ izrijekom je istaknuta, kao i da se u nekih adolescenata javlja „tjeskoba i negativni osjećaji“.
 10. Također, igre poput „igre seksualnih situacija“ u Spol i rod: 130-131 pretpostavljaju da su svi adolescenti spremni razmišljati o situacijama „neposredno prije seksa“, o „dvoje ljudi koji postaju fizički intimni“ ili „intimnoj situaciji koja izgleda tako kao da bi se nešto seksualno moglo dogoditi“ – adolescente koji žele ili kane ostati uzdržljivi takve vježbe otežavaju njihovu odluku koja je po sebi izvrsnije sredstvo za čuvanje od spolnih infekcija i neželjenih adolescentskih trudnoća od tzv. sigurnoga seksa s uključenim promiskuitetom koji promiču autori priručnika.
 11. Pretpostavlja se promiskuitetnost adolescenata, pa i kada su u vezi koja se opisuje kao stabilna („Maja i Filip su zajedno već dvije godine, iako su oboje imali bliske prijatelje s kojima su spavali s vremena na vrijeme“, Spol i rod: 126)
 12. Navođenje adolescenata da maštaju o vrstama seksualnih aktivnosti s kojima se u stvarnosti još nisu susreli, a možda niti nikada neće: „Naglasite da oni koji možda nisu imali iskustvo te aktivnosti koja je napisana na kartici, probaju zamisliti da li bi to za njih predstavljalo užitak ili ne.“ (Spol i rod: 134) s ciljem da adolescenti „razmisle ... o onome u čemu bi tek mogli uživati.“ (Spol i rod: 134)
 13. „vrlo malo razlika između „žena“ i „muškaraca“ posljedica spolnih kategorija te da su rodne uloge i odgovarajuće ponašanje, kao i društveni odnosi „muškaraca i „žena“ određeni socijalnim, kulturalnim te povijesnim značajkama.“ (Zajedno: 10)

XII. Izostanak sadržaja vezanih za uzdržljivost, iako ona kvalitativno jamči postavljene ciljeve prevencije spolno prenosivih zaraza te neželjenih trudnoća:

Ni u jednome od četiri naslova, a niti u kurikulumu, uzdržljivost nemaju mjesto koje bi im, znanstveno gledano, moglo pripadati.

Uzdržljivost je kao metoda prevencije spolno prenosivih bolesti i neželjenih trudnoća pouzdana, a u adolescentskoj dobi većina je osoba u Republici Hrvatskoj još neaktivnoga seksualnoga života što je dobar preduvjet da razmisle kako žele živjeti svoju spolnost i seksualnost.

No, školski program koji je usmjeren na prevenciju prezervativom i kontracepcijom, s uzdržljivosti kao mogućnosti čije ostvarenje ovisi samo o volji pojedinca, a bez ikakve

stvarne razrade te metode, ne daje podršku ostvarenju mogućnosti da se među adolescentima veći broj odluči za uzdržljivost kao u osnovi primjereniju metodu prevencije spolno prenosivih bolesti i neželjenih trudnoća.

1. Poticaj samo u području odlaganja ulaska u seksualno aktivni život nije cjelovita pouka o uzdržljivosti.
Štoviše, u O užitku promicanje uzdržljivosti se izravno tumači iznimno negativno, kao nepoželjna „repatologizacija“ seksa bez obveza (O užitku: 161)
2. Ovdje je mjesto i za spomenuti da se celibat, pojava iz područja spolnosti i seksualnosti koja je u naravi složena iako naizvan jednostavna, te koja rodni identitet snažno obilježava i čijom (trajnom ili privremenom) primjenom osoba ostaje lišena spolno prenosivih bolesti i neželjene trudnoće čime je motivirano uvođenje seksualnoga obrazovanja u škole, ostaje posve zanemarena, spomenuta samo u kratkom i značenjski prilično nejasnom odlomku (Spol i rod: 113), a sustavno se prešućuje u npr. spominjanjima prevencije spolno prenosivih bolesti i neželjenih trudnoća (Spol i rod 122)

XIII. Prikaz spolnosti i seksualnosti u adolescentskoj dobi koji nominalno promiče odgovorno spolno ponašanje, a zapravo promiče nekritički ulazak u seksualnu aktivnost u kojoj se naglašava samo potreba za hormonalno-mehaničkom zaštitom

Kao paradigmatički primjer, navest će se tekst „Kada smijemo voditi ljubav“ (Castro Espin 2010: 66-69). U njemu nema nikakva spomena, pa niti aluzije na to da bi trebalo razmisliti o odgađanju seksualnoga odnosa, a tekst je namijenjen djeci u okvirnoj dobi od 10. do 17. Godine: „Slatka odgovornost za stupanje u prve seksualne odnose morala bi biti rezultat zajedničke odluke dviju osoba koje se žele, vole, koje se međusobno poštuju i žele da im bude lijepo zajedno. Kada nas netko snažno privlači, neizbježno je da poglede, zanimanje, maštarije, sanjarenja i najveći dio svoje pažnje usmjeravamo upravo na tu osobu. Činimo sve što je u našoj moći da stvorimo priliku u kojoj ćemo s njom provesti neko duže vrijeme i bolje je upoznati. Ako se ovo stanje „začaranosti“ nastavi, možete drugoj osobi i reći što osjećate, a ako su osjećaji uzajamni, dvoje postaje „par“.

„Hodanje“ je faza u kojoj se stječe važna životna praksa, to je prilika. Osoba prihvaća nove odgovornosti koje pomažu odrastanju, stjecanju samostalnosti, samopouzdanja, povjerenja i donošenju odluka zbog kojih ćete biti zadovoljni jer ćete se osjećati starijima.

Potruga za „curom“ ili za „dečkom“ u pravilu izaziva snažne osjećaje: strah, veselje, tugu, nezadovoljstvo, tjeskobu, zadovoljstvo i nije nam uvijek jasno što s njima učiniti. Razgovor s osobom u koju imate povjerenja, pisanje pisama, vođenje dnevnika može vam pomoći da razmislite, prepoznate, analizirate i shvatite što vam se događa te donesete promišljene i dosljedne odluke. ...

Na ljubavnim sastancima jednog para razmjena nježnosti postaje sve učestalija. Postupno se tako razvija tajni jezik koji svaki put vodi do sve intimnijih trenutaka. Oni obično započinju znakovitim pogledima, poljupcima, nježnim dodirima, sve do potpune predaje, cijelim tijelom i cijelim svojim bićem, strasnim izljevim ljubavi.

Osjeća se neki neobjašnjivi nemir, sve jača želja za zbližavanjem i uživanjem, ne samo u stidljivim milovanjima, nego i u nježnim i biranim načinima ophođenja koji stvaraju uvjerenje da smo na poseban način voljeni. U tako „čarobnom“ trenutku nije uvijek lako naći riječi kojima bismo izrekli svoje najdublje osjećaje.

U nekim slučajevima, seksualni odnosi nisu izraz ljubavi nego velike znatiželje. Kada se dvije osobe počnu dodirivati stvarajući uvjete za još veću bliskost, moraju to činiti zbog zadovoljstva koje im uzajamni osjećaji pružaju, a ne stoga da pokažu da to znaju dobro raditi, zato što ih društvo, prijatelj ili prijateljica, dečko ili cura na to nagovaraju, ili zato kako bi se pročulo koliko su dobri ili dobre „u krevetu“.

Pogrešno se misli da je seksualni odnos samo onaj odnos pri kojem muško spolovilo prodre u žensku rodnicu. To je jednostavno nije točno. Ljudska su bića sposobna istraživati, otkrivati i proizvesti najraznovrsnije i najmaštovitije načine na koje će zadovoljiti drugoga i sebe same. Seksualni se odnosi ne moraju pretvoriti u mukotrpnu trku do cilja, odnosno do orgazma. Radi se, naprotiv, o tome da naučimo uživati u zadovoljstvu koje nam pruža činjenica da među nama postoji jedinstvo osjećaja. To je prilika da uživamo istražujući bezbrojne mogućnosti da osjećamo drugoga i da mu se predamo cijelim tijelom i cijelim svojim bićem. Odluku o tome da vodimo ljubav donosimo u trenutku kada shvatimo da je i nama samima i voljenoj osobi važan taj intiman čin bliskosti i privrženosti. Bit ćemo naj sretniji i najzadovoljniji ako ga živimo svjesno, slobodno i odgovorno.“

- Što je npr. desetogodišnjak iz ovoga teksta mogao pročitati o tomu kada *smije* voditi ljubav, što je hodanje i kako ono teče, koja mu je svrha?
- 1. Voditi ljubav je „slatko“.

Kolika je mogućnost da je uočio kako odmah nakon „slatko“ piše i „odgovornost“? Ako i jest, s obzirom da tekst kasnije ne govori baš ništa ni o kakvoj odgovornosti, onda ni taj jedan spomen nema nikakve težine. Ostaje jednostavno: voditi ljubav je slatko.
- 2. Naučio je da kad mu se sviđa neka djevojčica, onda je „neizbježno“ da nastoji stvoriti priliku da s njom provede duže vrijeme i upozna je bolje.

Nota bene, stidljivost se ovdje isključuje kao mogućnost. Odnosno, ako je dijete stidljivo, onda bi po ovoj pouci, trebalo zaključiti da s njim nešto nije u redu, jer se ne ponaša kako je „neizbježno“. Treba li reći da je stidljivost u adolescentskoj dobi česta, prirodna i zapravo prirodna obrana od povreda na koje dijete doista još nije spremno. Poticanje na odbacivanje stidljivosti, otvoreno ili suptilno, dijete čini podložno upravo takvim povredama, i s nepoznatim posljedicama.
- 3. Ako se dječaku ta djevojčica sviđa i nakon što je proboravio u njezinom društvu, onda treba pokušati da postanu „par“, odnosno da počnu „hodati“.
- 4. „Hodanje“ je *poželjno*, jer oni koji „hodaju“ su *zadovoljniji* od onih koji ne hodaju. Oni se naime osjećaju stariji, samostalniji su, samopouzdaniji i donose odluke. Ti su osjećaji, utemeljeni ili ne, razlozi zbog kojih je dobro „hodati“. Neodređeno spominjanje nekih „odgovornosti“ bez spominjanja ijedne, ne može imati nikakvog utjecaja na dijete.
- 5. *Svi* traže „cure“ i „dečke“. I to je jako uzbudljivo.
- 6. Tijekom te potrage desetogodišnjak može (ali i ne mora) razgovarati s nekom osobom u koje ima povjerenja.

Ta osoba može biti bilo tko, bilo koje dobi. Drugi način za donošenje „promišljenih i dosljednih odluka“ je pisanje dnevnika ili razmišljanje ... desetogodišnjaka koji je razgovarao s bilo kim i stekao, očito, bilo kakva znanja.
- 7. Naučio je dalje desetogodišnjak da što duže „hoda“ s „curom“, to „cura“ i on postaju sve intimniji u dodirima.

To je izrečeno jednostavno tako, u indikativu – što dulje hodaš to bivaš tjelesno sve intimniji.
- 8. Vremenom, ako je sve u redu, „cura“ i naš desetogodišnja dolaze „sve do potpune predaje, cijelim tijelom i cijelim svojim bićem, strasnim izljevima ljubavi“.

Koliku težinu imaju tu riječi da ne bi smio potpasti pod utjecaj prijatelja i poznanika, nakon onakvog uvoda o ljepoti predaje cijelim tijelom i bićem sa svojom curom?
- 9. Uči dalje desetogodišnjak da s „curom“ ne mora imati samo snošaj. Ima jako puno i jako maštovitih seksualnih igara koje njih dvoje mogu zajedno istraživati.

10. U svemu je važno samo to da njih dvoje nauče „uživati u zadovoljstvu“ i da „curu“ i njega povezuju osjećaji.
11. I napokon eto odgovora kada smije s „curom“ voditi ljubav? Pa kada njih dvoje, kao desetogodišnjaci ili dvanestogodišnjaci ili četrnaestogodišnjaci shvate da im je „važan taj intiman čin bliskosti i privrženosti“.
12. Tada će desetogodišnjaci ili dvanestogodišnjaci ili četrnaestogodišnjaci biti „najsretniji i najzadovoljniji“.

Odmah nakon toga slijedi odlomak „Da čarolija ne nestane ...“. To je ona „čarolija“ zbog koje je desetogodišnjak sa svojom „curom“ postao „par“. Autorica navodi da se treba zaštititi od neželjene trudnoće i zaraze spolnim bolestima (posebno HIV-om). „Da bismo bili mirni“, nastavlja dječacima, preporučujući očekivano – prezervativ s točnim uputama gdje ga kupiti (u ljekarni – bez recepta, samoposluživanju, kiosku), i priloženim ilustracijama kako se prezervativ otvara i stavlja na spolovilo (str. 71-72). Kasnije se za prezervative kaže da „su jedino kontracepcijsko sredstva koje štiti od spolnih bolesti, pa tako i od AIDS-a.“ (str. 78). Prema tome, tko koristi prezervativ taj se neće zaraziti i točka.

Za djevojke se preporučuje (str. 72-74):

- a) dijafragma s ilustracijama kako se stavlja,
- b) hormonske pilule za koje se domeće kako reguliraju menstrualni ciklus i mogu spriječiti pojavu akni (Uuuu, koja to djevojčica s prištićima ne bi zaželjela tablete da joj nestanu prištići!)
- c) spirala s crtežom kako izgleda kad se umetne u maternicu
- d) „pilula za jutro poslije“ s naznakom da ju nije dobro prečesto rabiti

Potom se navode neprecizne informacije o zatrudnjivanju, te se neizravno promiče pobačaj:

„Djevojka može zatrudneti samo ako pri seksualnom odnosu, pet dana prije i pet dana poslije ovulacije, ne koristi nikakvo sredstvo za zaštitu (kontracepcijsko sredstvo).“ (str. 50)

- Prema autorici kontracepcijska su sredstva *apsolutno pouzdana*, dok je istina da ona ništa ne jamče. Njihova je pouzdanost u ostvarenju cilja – da ne dođe do začeća – visoka, ali nije 100%. Za djevojku koja je zatrudnjela, to što je jedna od njih 50 ili 100, posve je bezvrijedno s obzirom da joj autorica kaže da *sigurno* neće začeti.

A što ako se dijete začne? Autorica daje jasnu i elaboriranu preporuku zašto da se to dijete ne rodi. Istina, ne kaže da djevojka *mora* pobačiti, ali daje isključivo razloge (tjelesne, osobne, materijalne i čitav niz drugih) zašto da se pubertetlije *ne* odluče na rađanje. Štoviše, jedini primjer kada adolescent odluči da se dijete rodi prikazuje tako da sama intonacija sve govori: „A ako dobijem dijete? Ma, nema veze, siguran sam da će se mama brinuti za njega. Ja ću nastaviti izlaziti s prijateljima, moći ću se i dalje zabavljati, učiti i raditi sve ono što poželim.“ (str. 83) Prema tome, samo se neodgovorni odluče roditi dijete.

Majčinstvo i očinstvo se nužno veže za kontraceptivna sredstva:

„Majčinstvo moramo željeti i planirati pomoću sredstava za zaštitu od neželjene trudnoće.“ (str. 54)

„Očinstvo ... mora biti željeno i planirano uz korištenje kontracepcijskih sredstava.“ (str. 61)

- Jedino izravno spominjanje majčinstva i očinstva u knjižnici za pubertetlije je ovo gdje ga se određuje time što ga se zapravo ukida. Trostruka pogreška.
Prva: Autorica djeci govori notornu i manipulirajuću laž da oni *moraju* planirati majčinstvo i očinstvo, a onda i da roditeljstvo izravno veže za kontracepcijska sredstva? S obzirom da je autorica odrasla osoba i navodna upućena u pitanje spolnosti

i seksualnosti, trebala bi znati da ne žele i ne planiraju *svi* ljudi na svijetu majčinstvo i očinstvo pomoću kontracepcije, nego da to čini manjina svjetskoga stanovništva. Ostaje jedino nada da autorica nije toliki diskriminator da ima svoje mišljenje o toj većini koja *ne* rabi hormonalnu ili mehaničku kontracepciju bez obzira je li im ona dostupna ili nije.

Druga: što ako pubertetlija zatrudni unatoč kontraceptivima? Onda po ovoj definiciji majčinstva i očinstva *mora* pobaciti jer ta trudnoća nije željena i planirana. No, ne navodi se zašto bi to bilo jedino rješenje, posebno pored stotina i stotina parova koji samo u Hrvatskoj kume i mole Centre za socijalnu skrb da uzmognu usvojiti koje dijete?

Treća, i zapravo najbitnija: Kako to autorica misli da pubertetlije ne trebaju o majčinstvu i očinstvu znati ništa osim toga kako da ne postanu očevi i majku? Zar je roditeljstvo nešto jako lagano, pa o tome ne treba učiti, čak ni ako isti te pubertetlije već za koju godinu možda doista postanu majke i očevi?

Uzdržljivost (iako prvo sredstvo u hijerarhiji odgovornoga spolnoga ponašanja) spominje se samo jednom, i to na dnu stranice, nakon što se navodi kako „neki adolescenti i mladi“ odluče imati odnose bez penetracije, kaže se i: „Par može i apstinirati (suzdržavati se od seksualnih odnosa) tijekom djevojećinih plodnih dana, kada nemaju drugih sredstava za zaštitu ili jednostavno kada tako žele.“ (str.75) Prema tome, „cura“ i „dečko“ nemaju odnos samo a) ako nemaju ništa kontraceptivno pri sebi ili b) ako im je tako došlo. Prema autorici, nitko nikada na svijetu među pubertetlijama nije odlučio da neće ulaziti u spolni život do odrasle dobi ili ulaska u brak, a i ako je – nitko nikada u tome nije uspio.

Konačno, za autoricu seksualnost je, uvijek i za sve, bez obzira na dob ili bilo kakva druga svojstva uvijek prekrasno iskustvo (str 78). Jedino nasilje ne dolazi u obzir. Sve drugo vezano za seksualne odnose u „hodanju“ je super.

XIV. Politički aktivizam:

Političko-aktivistički govor, a o takvome je riječ u slučaju u naslovima 1-3 može i ne mora biti utemeljen na znanosti, no ovaj za koji se npr. u Spol i rod izriče da je „znanstveno utemeljen“, pokazuje se manipulativnim, jer naglašujući neka istraživanja, tvrdnje i ideje koje se pojavljuju u znanstvenoj zajednici, a posve ignorirajući ili iskrivljujući druga istraživanja, tvrdnje i ideje. Tako zapravo znanost „kroji“ s obzirom na svoj politički cilj.

Znanstveno gledano, takav materijal ne ispunjava uvjete da bude ikakav dio literature namijenjene školskome obrazovnome sustavu, jer se pretpostavlja u školski obrazovni sustav ulaze samo znanstvene spoznaje i to tek kada se o njima postigne barem načelni znanstveni sporazum ili, kada je riječ o različitim znanstveno legitimnim stavovima o istome predmetu oni budu vjerodostojno preneseni.

1. U literaturi se, prema autorima namjerno rabi termin „homofobija“ baš radi njegova političkoga značenja (sustavno u Spol i rod: npr. 80; Izvještaj: 10). Istodobno se namjerno izbjegava uporaba politički manje obojenoga, a time i neutralnijega i znanosti bližega pojma „seksualne predrasude i homonegativnost“

Usp.: „Premda je termin **homofobija** u stručnoj literaturi odavno zamijenjen terminom seksualnih predrasuda i homonegativnosti, ovdje **namjerno koristimo** upravo ovaj termin **radi** njegove društveno-političke važnosti. Homonegativnost se koristi umjesto homofobije kao politički neutralan, i prema nekima znanstveno točniji termin koji označava negativne stavove prema homoseksualnosti ili homoseksualnim osobama. Korištenje pojma homonegativnost odriče političko značenje pojmu homofobije i čini

manje vidljivom prošlost/sadašnjost borbe za prava gejeva i lezbijski.“ Izvještaj: 10, naše naglašavanje)

Osim toga, homofobija se pogrešno u literaturi objašnjava kao „strah od homoseksualnih osoba te strah od toga da jesam homoseksualan/na ili da se misli o meni da sam homoseksualna osoba“ (Spol i rod: 80; Zajedno: 43), kad je zapravo riječ o čitavom rasponu osjećaja i stavova kojima je u središtu negativan odnos prema homoseksualnosti nikako istoznačan strahu, već više odbojnosti ili čak mržnji.

2. zbog političkih ciljeva, namjerno se stvarno stanje tendenciozno ocrtava generalizacijom, pa se tako govori da „Homofobija se koristi **protiv svake mlade osobe** koja nastoji izaći iz kutije. Primjerice: ako dječak svira klavir, voli plesati, ima dobro ocjene, nije zainteresiran za djevojke, nije dobar u sportu ili jednostavno „ide nekome na živce“ (str. 80, naglašavanje naše)

Ovakve i slične tvrdnje nisu znanstveno opravdane. Korištenje riječi „svaka mlada osoba“ u ovakvome kontekstu može biti korisno u zadobivanju političkoga cilja, ali doista nema veze sa znanosti. Osim toga, tvrdnja da se protiv svakoga ovakvoga dječaka društvo odnosi „homofobično“ je neistinita, ali istodobno i tendenciozna osuda čitavoga društva.

3. LGBTIQ edukacija u školama nije dovoljna „već je potrebno djelovati i u smjeru uklanjanja postojeće heteronormativnosti u udžbeničkim tekstovima. Odnosno, iz kurikula se **mora** ukloniti „nevidljivost“ teme homoseksualnosti jednako kao i negativni, stigmatizirajući i degradirajući stereotipi o gej osobama koji doprinose perpetuiranju i učvršćivanju homofobije u obrazovnom sustavu.“ (Izvještaj: 44)
3. Aktivistički stav: „da koriste ovaj program makar i „ispod klupe“ ... više nema vremena čekati institucionalno sazrijevanje“ (Zajedno: 5)
4. „Naša premisa bila je da odgajati djecu u isključivo heteroseksualnom okruženju predstavlja svojevrsno nasilje prema djeci“ (Zajedno: 5)
5. „Za neke žene biti lezbijka nije samo osobna stvar, to je istovremeno i političko opredjeljenje.“ (Spol i rod: 112) Izravno povezivanje seksualnoga i političkoga opredjeljenja stavljaju u pitanje temeljnoga stava priručnika, nameću potrebu da se adolescente sudionike programa upozna s političkim implikacijama seksualnoga opredjeljenja što se u priručniku ne čini.
6. Kada se rod određuje na način znanosti, dakle kao citat iz literature i navodeći izvor, tada je sadržaj definiran politički, a ne znanstveno, tako se kao autoritet za definiciju roda navodi Vijeće Europe (Spol i rod: 145, usp. i str. 154)
7. „Lezbijske, gejevi i transrodne osobe zalažu se za „posebna prava“, tvrdnja koja je okarakterizirana kao „mit“ (Zajedno: 29; usp. i paramater za procjenu homofobnosti: „Homoseksualci i lezbijske trebaju imati sva jednaka prava kao i heteroseksualne osobe.“ u: Izvještaj 27, 33-34)

Iza ovako po(jedno)stavljene tvrdnje, znanstveno gledajući, odgovor može biti „mit“ ili „neistina“, baš kao i „istina“. Naime, u znanstvenoj zajednici nema sloge oko toga je li zahtjev za tzv. homoseksualnim brakom ili za usvajanjem djece opravdan, barem sa znanstvenoga stajališta, odnosno je li tu riječ o izjednačavanju prava ili traženju posebnih prava. Drugo je pitanje političkoga tretmana takvih pitanja.

8. S obzirom na navedena znanstvena istraživanja, teško se može jednoznačno kao znanstveno utemeljeno podržati stav prema kojemu je „heteroseksizam ... ideologija [koja] polazi od postavke kako su ne-heteroseksualne osobe devijantne, abnormalne ili inferiorne u odnosu na heteroseksualne“ (Zajedno: 43). Znanstveno gledano, o uzrocima heteroseksualnosti i različitih oblika ne-heteroseksualnosti se jednostavno premalo zna da bi se moglo nedvosmisleno reći što je i ima li u tom području devijacija, abnormalnosti ili inferiornosti, npr. s medicinskoga ili etičkoga gledišta. Drugo je pitanje političkih težnji pojedinih skupina u društvu, i u to se ovdje ne ulazi. Također, posve je neupitno smije li se

nepravедno diskriminirati osobe s obzirom na njihovu seksualnu orijentaciju – odgovor je: ne smije.

9. „Trening o odnosu među spolovima/rodovima je intervencija s ciljem promjene svijesti, znanja, vještina i ponašanja ... [d]otiče se pitanja osobnog i **političkog**, čak i kada to nije namjerno planirano.“ (Spol i rod : 25)
10. „svi mi, manje ili više svjesno, sudjelujemo u procesu reprodukcije ili promjene vrijednosti, pravila i ideala društva u kojem živimo. Kroz osvještavanje iskustva dobivamo jasniju sliku društva čiji smo dio, pa tako i moć da svjesnije i aktivnije djelujemo u stvaranju i/ili promjeni svega onoga što čini strukture društvenih odnosa. Ova dimenzija radionice je **aktivistička, politička, s ciljem društvene promjene**.“ (str. 71)
11. Vježba na str. 82 kojoj je navedeni cilj „osvijestiti razliku rod/spol“, za ostvarenje toga cilja ne pretpostavlja nikakvu znanstveno motiviranu raspravu nego izričito raspravu izraženu političkom retorikom. Naime, vježba nalaže improviziranje saborske dvorane i podražavanje saborske rasprave. – političko argumentiranje pojmova koji se predstavljaju kao znanstveni otkriva diskrepanciju koju prožima čitav priručnik: pojmovi „znanost“, „znanstvenost“ stoje čas za stavove, izričaje koji imaju veze sa znanosti, a čas stoje za stavove i izričaje koji izvire iz političkih stavova i zbog ostvarenja političkih ciljeva.
12. U ovu skupinu nažalost spada i primjer u kojemu se autor predgovora knjižice Castro Espin 2010 (A. Štulhofer) djeci obraća postavljajući jasan stav vezan za homoseksualizam, uobličen u sugestivno pitanje: „Jesu li homoseksualne osobe bolesne ili ih društvo osuđuje zbog neznanja i straha od različitosti?“ kao da je jedini izbor: ili su osobe homoseksualnih sklonosti bolesne ili ih se osuđuje i još k tome zbog neznanja i straha. Nažalost, filozofsko-znanstvene spoznaje u svojoj ukupnosti ne dopuštaju tako paušalna pojednostavljivanja. Prema autoru predgovora, neznalice su i brojni članovi znanstvene zajednice: etičari i moralni filozofi koji ukazuju na poteškoće vezane za potpunu društvenu normalizaciju homoseksualnosti; biolozi, medicinari, psiholozi i psihijatri čiji rezultati istraživanja daju misliti o naravi homoseksualnosti; kriminalisti, epidemiolozi koji čiji nalazi daju neproporcionalne nalaze vezane za nasilje, spolno prenosive bolesti i drugo; što s podacima iz povijesti i kulturne antropologije koji ne nalaze primjer društva u kojemu bi homoseksualnost i heteroseksualnost bile jednako društveno tretirane. Sve je to po autoru predgovora neznanje i iracionalan strah.

Završno, u vezi s popisom literature preporučene nastavnicima:

Sa stanovišta ukupnosti znanosti, onih prvoga reda (npr. biologije, psihologije, medicine) i onih drugoga reda (poput filozofije i teologije, kao i samim tim etike, posebice bioetike), ovako ustrojen repertoar literature preporučene nastavnicima ne izvire iz vjerodostojnog prikaza struja koje u znanosti postoje. Načelno, primjećuju se dvije skupine nedostataka:

1. U literaturu je uključena literatura političko-aktivističkoga karaktera, koja onda u skladu sa svojom naravi, poziva se na i naglašava jedne znanstvene spoznaje i filozofsko-svjetonazorske postavke, a prešućuje ili karikira druge znanstvene spoznaje i filozofsko-svjetonazorske postavke. (ovdje se to u prvome redu odnosi na naslove 1-3)
2. Gledajući u cjelini, ovdje obrađenih nešto više od trećine literature, ali i ovdje nenavedenih ostali dio popisa naslova, dosljedno se ili posvema prešućuje kontingent znanstvenih spoznaja koje se oslanjaju na tzv. naravni zakon.

Kada se i navode činjenice i stavovi iz toga dijela znanosti one se ne imenuju kao dio znanosti, nego najčešće kao kršćanski nauk, iako naravni zakon nije istoznačnica kršćanskome nauku. No, osim toga formalnoga prigovora, postoji i daleko je važan onaj stvarni. Naime, sve što se dovodi u vezu s upravo navedenim dijelom znanstvenih spoznaja, dosljedno se navodi pejorativno ili općenito u negativnome kontekstu. Tako se čini na osnovi iznošenja karikaturnoga prikaza takvih spoznaja koji se predstavlja kao stvaran i vjerodostojan prikaz tih spoznaja. Zapravo je riječ o, kako je primjerima pokazano,

- a) posve netočnim informacijama na osnovi kojih se dovodi do krivotvorenih i znanstveno nevjerodostojnih podataka koji, zbog toga što formalno nalikuju na znanstveno vjerodostojne, pozivaju na odbojnost svega što ima veze s legitimnim znanstvenim stajalištem utemeljenim na naravnome zakonu, ili
- b) posvemašnjim izbjegavanjem iznošenja spoznaja utemeljenih na naravnome zakonu (pa tako i kršćanskome nauku) koje ne bi išle na ruku željenoga odbacivanja čitavoga korpusa tih spoznaja, a manjkavom iznošenjem određenih činjenica, koje u tako iskrivljenom obliku u čitatelja (a ovdje su to nastavnici koji tu literaturu čitaju kako bi oblikovali svoje nastavno djelovanje!) izazivaju razumljivu odbojnost

Kako bi se nedostaci iz 1. i 2. mogli ukloniti ili barem ublažiti?

Kako bi osigurala, znanstveno gledano, vjerodostojnost kakvoće i unutarnjega odnosa spoznaja i informacija kojima se barata u nastavnome okružju, potrebno je i da literatura namijenjena nastavnicima odražava znanstvenu zbilju. To se može postići npr.:

1. pristupanjem sastavljanju posve novoga popisa literature (što ne znači da se pojedini naslovi iz ovoga popisa ne bi mogli naći i u novome popisu), ili barem kao
2. modifikaciju popisa literature preporučene nastavnicima
 - a) brisanjem s popisa naslova koji dosljedno, sa stajališta ukupne znanosti, iznose netočne ili iskrivljene informacije
 - b) preoblikovanje pojedinih bibliografskih jedinica tako da nastavnicima ostanu preporučena npr. neka poglavlja, a druga budu izostavljena
 - c) dopunom popisa literaturom koja bi vjerodostojno donosila spoznaje vezane za naravni zakon i političko-aktivističke tekstove koji se sadržajem razlikuju od naslova 1-3 (npr. literaturom koja promiče društvenu zaštitu heteroseksualnoga braka i obitelji; koja zagovara pokret za život nasuprot onoga za normalizaciju pobačaja; koja promiče uzdržljivost i kao način življenja ljudske spolnosti usmjeren ostvarenju ljubavi u njezinim različitim vidovima i kao jamstvo zdravlja u odnosu na spolno prenosive bolesti te jedan od načina sprečavanja neželjenih trudnoća)

Znanstveno gledajući, mogućnost navedena pod 1. (a eventualno i 2a) jedina barem načelno dopušta da svi popisi s literature zadovoljavaju kriterij da svaki naslov s popisa preporučene literature uzet za sebe nastavniku donese korist za njegovu nastavnu djelatnost. Naime, posve je zamislivo da nastavnik odabere jedan ili dva naslova s popisa preporučene literature te stekne uvid u samo neke znanstvene i političko-aktivističke struje. Konkretno, posve je zamislivo da nastavnik odabere četiri naslova ovdje obrađena, što bi formalno svjedočilo o njegovoj želji da bude znanstveno informiran nastavnik, no stvarno gledajući, znanje i informacije koji bi na osnovi te literature donio u razred sa stanovišta znanosti bile bi, eufemistički rečeno, pristrane i nevjerodostojne.

Razlozi koji bi se mogli navesti u obranu ovakvoga popisa literature i o njihovoj utemeljenosti

Prije navođenja takvih razloga, treba napomenuti da ne može biti opravdanja za preporučivanje literature nastavnicima koja je političko-aktivistička i koja ne donosi (ili ne prenosi) vjerodostojno ukupnost znanstvenih spoznaja. Ili barem, ako pojedini naslovi jesu, znanstveno gledajući, pristrani, onda popis u cjelini treba vjerodostojno odražavati relevantni skup znanstvenih činjenica i spoznaja.

I. Donekle bi se izbor preporučene literature (u pogledu zastupljenosti sadržaja koji predstavljaju znanost utemeljenu na naravnome zakonu) mogao paušalno opravdati predmetom vjeronauka i tamo iznesenim podacima o katoličkome nauku. No, taj argument nije zadovoljavajući zbog toga što:

1. znanstvene spoznaje utemeljene na naravnome zakonu nisu istovjetne katoličkome nauku. U kontekstu religije, na naravni se zakon oslanjaju i ne-katoličke kršćanske inačice nauka, ali i inačice židovskoga nauka, potom islamistički nauka, ali i drugi filozofski sustavi koji nisu neposredno utemeljeni na religiji. Za slučaj da treba podsjetiti, religijski su nauci uvijek dio određenoga filozofskoga sustava, pa tako i dio znanosti. Zapravo, takav je slučaj sa mahom svom zapadnjačkom baštinom do nedavnih vremena (kako u filozofiji, tako npr. i u pravnoj znanosti).
2. Osim toga, kada kurikulum zdravstvenoga odgoja navodi u ciljevima da učenici budu upoznati s religijskim stavovima o pojedinim temama, treba uzeti u obzir da u nastavi zdravstvenoga odgoja sudjeluju podjednako oni koji pohađaju nastavu vjeronauka i oni koji ne pohađaju takvu nastavu. Ne treba naglasiti da svi oni imaju pravo na vjerodostojnu informaciju za koju se niti iz kurikula niti iz literature preporučene nastavnicima niti iz obrazovanja osoba koje su predviđene kao „alternativni“ predavači (npr. liječnici).

II. Drugi razlog zbog kojega bi se mogao pravdati ovako izrečen popis literature je da je spolnost istovjetna seksualnosti, pa da se modul „Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje“ u pogledu spolnosti odnosi samo na seksualno ponašanje koje je biološka pojava i nevezana za svjetonazor, kulturu zbog čega treba isključiti iz razmatranja znanosti drugoga reda (filozofiju i teologiju s pripadajućom npr. etikom ili bioetikom). Da tomu nije tako pokazuje niz navedenih primjera i iz ovdje raščlanjene literature: spolnost je ne samo u zapadnjačkoj kulturi nego u svim poznatim kulturama svijeta izravno vezana za filozofski sustav koji je u temelju društva.

Osim toga, sama literatura obiluje primjerima koji oslikavaju svjetonazorske postavke autora, pa prema tome kurikulum s pridruženom literaturom preporučenom nastavnicima nije lišen svjetonazora nego samo promiče jedan svjetonazor (ili nekoliko njih), a prešućuje ili iskrivljuje drugi svjetonazor (ili nekoliko njih), čime se nažalost ostvaruje neuravnotežen skup znanja i sa stajališta svjetonazora i sa stajališta znanstvenih spoznaja.

Dodatno, uzme li se u obzir struktura učenika s obzirom na svjetonazor koji se njeguje ili se želi njegovati u obiteljima tih učenika, tada nije znanstveno utemeljena odluka da svjetonazor promican u području spolnosti za školske nastave bude u neskladu sa svjetonazorom za koji se opredjeljuje obitelj učenika (ili drugo njegovo matično okružje). Tomu je razlog i u ovdje obrađenoj literaturi primijećena činjenica da se stavovi o ljudskoj seksualnosti prije svega oblikuju u obitelji, a da dodatno mogu biti oblikovani i religijskim (kud više svjetonazorskim) uvjerenjima koja se njeguju ili do kojih se drži u obitelji.

Pozicija državne vlasti (u djelu školstva) bi možda mogla braniti stav da nametne svjetonazorske stavove u dijelu nastavnoga programa kada bi utjecaj obitelji bio dokazano loš ili ne-znanstveno utemeljen. No, ovdje nije tako. Npr. postavke da seksualnost nije svediva na pitanja užitka, da je pretjerano „sigurnim seksom“ nazivati oslanjanje na uporabu prezervativa i kontracepcije s obzirom da oni ne jamče niti zaštitu od spolno prenosivih bolesti niti pojavu neželjene trudnoće, kontracepcija nije samo dobra i poželjna, da opravdanje pobačaja jest duboko upitno i brojne druge imaju svoje znanstveno uporište zbog čega u znanstvenoj zajednici postoje pa i žestoke rasprave na neke od ovih tema. Također, prije odluke da se određene svjetonazorske postavke odbace ili marginaliziraju trebalo bi znanstveno dokazati da jesu loše, npr. za zdravlje učenika. Zasada, koliko nam je poznato nema dokaza da bi primjena znanstvenih spoznaja utemeljenih na naravnome zakonu doprinosila pogoršanju njihova zdravlja u području seksualnosti, zbog čega bi bilo opravdano njihovo izuzimanje iz ukupnosti znanja koja se žele prenijeti posredstvom školske nastave. Dapače, nalazi iz područja zdravstva pokazuju da hrvatsko društvo, u odnosu na zemlje zapadnjačkoga okružja, ima vrlo zadovoljavajuće rezultate (koji se svakako još mogu i popraviti) iako su znanja iz spolnosti i seksualnosti dobrim djelom prenošena neformalno, oslonjena samo na svjetonazorsku klimu hrvatskoga društva u cjelini (a koja se često oslikava kao konzervativna u pogledu spolnosti, a ta je konzervativnost povezivija sa spoznajama kojima raspolaže znanost utemeljena na naravnome zakonu nego ona čije su spoznaje i stavovi promicani sada predloženim 4. modulom i pripadajućom joj literaturom preporučenom nastavnicima). Neki su od tih nalaza navedeni i vezano za ovdje navedene primjere iz literature preporučene nastavnicima.

Prilog 2.

O (dobroj) naravi spolnosti u braku

2360 Spolnost je usmjerena k supružničkoj ljubavi muškarca i žene. U braku intimna tjelesnost supružnika postaje znak i zalag duhovnog zajedništva. ...

2361 „Spolnost, kojom se muž i žena jedno drugomu predaju činima svojstvenim i isključivim supružnicima, nije nešto tek biološko, već zadire u samu jezgru ljudske osobe kao takve. Ona se na uistinu ljudski način ostvaruje jedino ako je sastavni dio ljubavi kojom se muž i žena potpuno zalažu jedno za drugo sve do smrti“ (Ivan Pavao II., Apostolska pobudnica *Familiaris consortio*, 11)

2362 „Čini kojima se supružnici međusobno u čistoj intimnosti sjedinjuju jesu časni i dostojni. Kad se vrše na doista ljudski način, izražavaju i produbljuju međusobno darivanje, kojim se supruzi, u radosnoj zahvalnosti, uzajamno obogaćuju“. (II. vatikanski sabor, *Gaudium et spes*, 49) Spolnost je vrelo radosti i zadovoljstva: „Sam Stvoritelj (...) je odredio da u tom posvemašnjem uzajamnom fizičkom darivanju supružnici osjećaju užitak i zadovoljstvo tijela i duha. Supružnici, dakle, ne čine ništa zlo tražeći taj užitak i uživajući u njemu. Oni prihvaćaju što im je Stvoritelj namijenio. Ipak, supružnici moraju znati držati se granica prave umjerenosti.“ (Pio XII, govor 29. listopada 1951)

2363. Sjedinjenjem supružnika ostvaruje se dvostruki cilj ženidbe: dobro samih supružnika i prenošenje života. Ta se dva značenja ili vrijednosti ženidbe ne mogu odvojiti a da se ne oslabi duhovni život ženidbenih drugova i kompromitiraju dobra braka i budućnost obitelji.

Bračna ljubav između muža i žene stavljena je tako pod dvostruki zahtjev vjernosti i plodnosti.

1646-1648 Ženidbena vjernost

2366-2209 Plodnost ženidbe

1. Očito se spolnost određuje kao vid osoba supružnika kojim se oni okreću jedan drugome na obostrano dobro, i u tijelu! Štoviše, izričito se spominje tjelesni užitak i zadovoljstvo, ali neodvojiv od duhovnoga. Također, očito je da prva svrha spolnosti nije reproduktivna već obnavljanje zajedništva supružnika.
2. Reprodukcijska je, uvjetno rečeno, drugi smisao spolnosti u braku.
3. Spolnost u braku uključuje i život uživanja i život uzdržljivosti, ovisno o okolnostima i odnosu supružnika, a sve mora biti usmjereno dobru oboje supružnika i njihove obitelji.
4. I nazivi poglavlja koja slijede 2360-2363, pokazuju da katolički nauk, u okviru dvostrukoga cilja ženidbe, na prvo mjesto stavlja dobro supružnika, a plodnost na drugo.
5. Gdje je tu trag onoga što donosi knjiga O užitku, npr. kada prenosi riječi David Richardsa koji na jednu stranu stavlja navodne dobrobiti pornografije prema, na drugoj strani, „otužnim katoličkim odbacivanjem spolnosti kao nesretne i duhovno siromašne popratne pojave razmnožavanja, pornografija“ (O užitku: 211-212)

O masturbaciji

2352 Pod masturbacijom treba razumjeti svojevolumeno uzbuđenje spolnih organa radi postizanja spolnog užitka. „U skladu sa stalnom predajom i crkveno Učiteljstvo i moralni osjećaj vjernika masturbaciju su bez kolebanja smatrali činom koji je u sebi i teško neuredan“: „Kakav god bio razlog tome, svojevolumeno služenje spolnom sposobnosti izvan normalnog bračnog općenja bitno se protivi njenoj svrsi“: Spolni se užitak tu traži izvan „spolnog odnosa što ga traži moralni poredak i po kojemu se, u okviru prave ljubavi, ostvaruje cjelovit smisao uzajamnog darivanja i ljudskog rađanja“. (Kongregacija za nauk vjere, Izjava *Persona humana*, 9)

Da se donese ispravan sud o moralnoj odgovornosti pojedinaca i da se usmjeri pastirsko djelovanje, uzet će se u obzir čuvstvena nezrelost, snaga stečenih navika, stanje tjeskobe ili drugih psihičkih ili društvenih činilaca koji umanjuju ili svode na minimum moralnu krivnju.²⁹

1. Prema tome katolički nauk, masturbaciju ne drži dobrom zbog toga što nije u skladu niti s jednim od dva dijela cjelovitoga smisla spolnosti, od koji je prvi *nota bene* uzajamno darivanje, a tek onda dolazi drugi koji je ljudsko rađanje.
2. Osim toga, masturbacija, iako čin smatran „u sebi teško neuredan“ *ne* smatra se odmah i teškim grijehom. Dapače, navodi se čitav nih razloga koji *na minimum* svode moralnu odgovornost: od osobne zrelosti i stečenih navika, stanja uzrokovanih unutarnjim poteškoćama te društvenih okolnosti.

O homoseksualnosti

2357 Njezin psihički nastanak ostaje velikim dijelom neprotumačiv. Oslanjajući se na Sveto pismo, koje ih prikazuje kao teško izopačenje. (usp. Post 19,1-29; Rim 1,24-27; 1 Kor 6,10; 1 Tim 1,10) Predaja je uvijek tvrdila da su „čini homoseksualni u sebi neuredni“ (Kongregacija za nauk vjere, Izjava *Persona humana*, 8). Protive se naravnom zakonu. Oni spolni čin zatvaraju daru života. Ne proizlaze iz prave čuvstvene i spolne komplementarnosti. Ni u kojem slučaju ne mogu biti odobreni.

2358 Nemali broj muškaraca i žena pokazuju duboke homoseksualne težnje. Ne biraju oni svoje homoseksualno stanje; ono za većinu njih predstavlja kušnju. Zato ih treba prihvaćati s poštivanjem, suosjećanjem i obazrivošću. Izbjegavat će se prema njima svaki znak nepravedne diskriminacije.

1. Očito je da Katolička crkva od svojih članova pretpostavlja ne-osudu ijedne homoseksualne osobe. Štoviše, od kršćanina, ovdje katolika, se traže da osobe homoseksualnih sklonosti prihvaćaju s poštovanjem (a ne da ih samo toleriraju, što bi bio lakši zahtjev!).
2. Homoseksualni čini se ocjenjuju grijehom.

O pobačaju

2270 Ljudski život mora biti cijenjen i štićen bez ograničenja od časa začeca. Ljudskom biću moraju od prvog časa postojanja biti priznata osobna prava, među kojima i nepovredivo pravo svakog nedužnog bića na život. (Usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, Naputak *Donum vitae*, I,1.)

Prije nego što te oblikovah u majčinoj utrobi, ja te znadoh; prije nego što iz krila majčina izađe, ja te posvetih (Jr 1,5). (Usp. Job 10,8-12; Ps 22,10-11...)

Kosti moje ne bjehu ti sakrite dok nastajah u tajnosti, tkan u dubini zemlje (Ps 139,15).

2271 Već od prvoga stoljeća Crkva je isticala moralnu zloću svakog izazvanog pobačaja. Taj se nauk nije mijenjao. Ostaje nepromjenjiv. Izravni pobačaj, što znači pobačaj koji je željen bilo kao cilj bilo kao sredstvo, teško se protivi čudorednom zakonu:

Ne ubij dijete pobačajem niti ga pogubljuj nakon rođenja. (Didaché, 2,2; usp. Barnabina poslanica, 19,5; Poslanica Diognetu, 5,5; TERTULIJAN, Apologeticus, 9.

Bog, Gospodar života, povjerio je ljudima uzvišenu zadaću održavati život, i tu dužnost moraju vršiti na način dostojan čovjeka. Stoga život, jednom začet, treba

²⁹Moralnost pojedinih ljudskih čina ovisi o tri čimbenika: 1. o samome predmetu o kojemu je riječ (ovdje: samozadovoljavanje), 2. o namjeravanoj svrsi ili nakani, 3. o okolnostima čina. (usp. KKC 1749-1756)

najbrižnije štiti; pobačaj i čedomorstvo užasni su zločini. (II. VATIKANSKI SABOR, *Gaudium et spes*, 51.)

2271 Formalna suradnja u vršenju pobačaja teški je grijeh. Crkva taj prijestup protiv ljudskoga života kažnjava zakonskom kaznom izopćenja. „Tko sudjeluje u vršenju pobačaja, upada, ako dođe do učinka, u izopćenje unaprijed izrečeno“ (*Zakonik kanonskoga prava*, kan. 1389.) „samim time što je učinio prijestup“ (*Isto*, kan. 1314.) i pod uvjetima koje Kanonsko pravo predviđa (Usp. *isto*, kann. 1323-1324.) Crkva time ne kani suziti područje milosrđa. Ona iznosi na vidjelo težinu počinjenog zločina, nenadoknadivu štetu učinjenu ubijenom nevinom biću, njegovim roditeljima i cijelome društvu.

2273 Neotuđivo pravo svakog pojedinog nedužnog čovjeka na život predstavlja *konstitutivan osnov građanskog društva i njegova zakonodavstva*:

„Građansko društvo i politička vlast dužni su priznavati i poštivati neotuđiva osobna prava; ljudska prava ne ovise o pojedincima ni o roditeljima niti su povlastica koju bi davala država ili društvo. Ta prava pripadaju ljudskoj naravi i prirodna su osobi snagom stvaralačkog čina od kojeg ona proizlazi. Među tim osobnim pravima treba u ovom pogledu istaknuti (...) pravo na život i tjelesnu cjelovitost svakoga ljudskog bića od začeća do smrti“. (KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, Naputak *Donum vitae*, III.)

„U času kad neki proglašeni zakon lišava stanovit soj ljudskih bića zaštite koju im građansko zakonodavstvo mora pružati, država niječe jednakost sviju pred zakonom. Kad država ne stavlja svoju snagu u službu prava svakoga građanina, napose onoga koji je slabiji, bivaju ugroženi sami temelji pravne države (...). Dosljedno poštovanju i zaštiti koja ide djetetu od časa začeća, morat će zakon predvidjeti odgovarajuće kaznene odredbe za svako namjerno ugrožavanje njegovih prava“. (*Isto*.)

2274 Budući da s ljudskim zametkom od samog začeća treba postupati kao s osobom, mora on u svojoj cjelovitosti, koliko je moguće, biti štićen, liječen i njegovan, kao i svako drugo ljudsko biće.

Prenatalna dijagnoza moralno je dopuštena ako „poštuje život i cjelovitost ljudskog zametka i ploda i ako joj je namjera sačuvati ga ili iscijeliti (...) No ona se teško protivi ćudoređu kad razmatra mogućnost da, već prema ishodu pretrage, izazove pobačaj. Dijagnoza ... se ne smije izjednačiti sa smrtnom osudom.“ (KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, Naputak *Donum vitae*, I,2.)

O nekim postupcima vezanima za medicinsku potpomognutu oplodnju

2275 „Treba smatrati dopuštenima zahvate na ljudskim zametku uz uvjet da mu poštuju život i cjelovitost, da ga ne izlažu nesrazmjernim pogiblima nego da im bude cilj njegovo ozdravljenje, poboljšanje zdravstvenih uvjeta, ili njegovo preživljavanje.“ (*Isto*, I,3.)

„Nemoralno je proizvoditi ljudske zametke da ih se upotrebi kao raspoloživ ‘biološki materijal’“. (*Isto*, I,5.)

„Stanoviti pokušaji *zahvaćanja u hromosomsko ili genetsko naslijeđe* nisu iscjeliteljski (terapeutski) nego smjeraju proizvodnji ljudskih bića odabranih (selekcioniranih) po spolu ili drugim željenim svojstvima. Te se manipulacije protive osobnom dostojanstvu ljudskog bića, njegovoj cjelovitosti i identitetu“ jedinstvenom, neponovljivom. “ (*Isto*, I,6.)

O kontracepciji i tzv. prirodnim metodama regulacije poroda

2370 Periodično uzdržavanje, metode regulacije poroda na temelju samopromatranja te primjena neplodnih razdoblja (Usp. *PAVAO VI*, Enciklika *Humanae vitae*, 16) jesu u skladu s objektivnim moralnim mjerilima. Ove metode poštivaju tijelo supružnika, potiču ih na međusobnu nježnost i pomažu odgoj za autentičnu slobodu. Naprotiv, u sebi je zao „svaki čin koji ili u vidu bračnog čina ili u njegovu vršenju ili u razvoju njegovih prirodnih posljedica ima za svrhu ili je sredstvo da se onemogući rađanje novog života“ (*Isto*, 14):

Govoru, koji prirodno izražava uzajamno i posvemašnje darivanje supružnika, kontracepcija suprotstavlja objektivno proturječan govor, u kojem više nije posrijedi posvemašnje darivanje drugome. Iz tog proizlazi da se ne samo pozitivno otklanja otvaranje životu već i krivotvori unutarnja istina bračne ljubavi, koja je pozvana na osobno potpuno darivanje. Ta antropološka i moralna razlika između kontracepcije i korištenja ritmičkih razdoblja podrazumijeva dva poimanja osobe i ljudske spolnosti koja su nesvodiva jedan na drugi. (IVAN PAVAO II. Apostolska pobudnica *Familiaris consortio*, 32.)